

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

**ABDUSSETTÂR EFENDİ’NİN “MEDHAL-İ FIKIH” İSİMLİ
ESERİNDEKİ METODU**

Yüksek Lisans Tezi

Ergun DOĞAN

Sivas
Mayıs 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

**ABDUSSETTÂR EFENDİ'NİN “MEDHAL-İ FIKIH” İSİMLİ
ESERİNDEKİ METODU**

Yüksek Lisans Tezi

Ergun DOĞAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Sabri ERTURHAN

Sivas
Mayıs 2019

KABUL VE ONAY

Üniversite : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Bilim Dalı : İslâm Hukuku Bilim Dalı
Tezin Başlığı : Abdusettâr Efendi'nin "Medhal-İ Fıkıh" İsimli Eserindeki
Metodu
Savunma Tarihi : 22.04.2019
Danışmanı : Prof. Dr. Sabri ERTURHAN

Unvanı - Adı Soyadı

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Sabri ERTURHAN
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Sezai BEKDEMİR
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Adem ÇİFTÇİ
Oy Birliği
Oy Çokluğu

İmza

Ergun DOĞAN tarafından hazırlanan Abdusettâr Efendi'nin "Medhal-İ Fıkıh" İsimli Eserindeki Metodu, başlıklı tez, kabul edilmiştir. ..../..../2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

17..05/2019

Ergun DOĞAN

ÖNSÖZ

Abdusettâr Efendi, *Mecelle*'nin dört kitabını hazırlayan komisyonda yer almış *Mecelle* muharrirlerinden, Osmanlı âlimi ve devlet adamıdır. Kendisi *Mecelle*'nin 700 maddesini şerh etmiştir. Hukuk mektebinde *Mecelle* ve fıkıh dersleri okutmuştur. Ders okutmaya başladığı dönemde öğrencilere yönelik *Medhal-i Fıkıh* isimli bir eser de yazmıştır. Tezimin konusu Abdusettâr Efendi'nin yazdığı bu eserdir.

Kendinden önceki ilim adamlarının eserlerinde medhal-mukaddime kısmı vardır. Fakat Abdusettâr Efendi'nin bu eseri Osmanlı döneminde fıkıh alanında müstakil olması açısından dikkat çekicidir. Öyle ki bu edebiyat türünün kendisinden sonra gelişerek devam ettiği görülmektedir. Bu nedenle bizde eser üzerinde çalışma yaptık ve eseri tanıttık. Bu çerçevede tezin ismini *Abdusettâr Efendi'nin Medhal-i Fıkıh İsimli Eserindeki Metodu* olarak belirledik. Tezi de müellifin hayatı, medhal edebiyatı ve *Medahl-i Fıkıh* adlı eserin değerlendirilmesiyle sınırlı tuttuk. Araştırmamızda, müellifin hangi kaynaklardan faydalandığını da tesbip etmeye çalıştık. Tesbitlerimize metinde veya dipnotta işaret ettik. Araştırmamızda geçen şahsiyetlerin hayatları ve ölüm tarihlerinde, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ni (*DİA*) esas aldık.

Bu eserin orijinalini Sivas Ziya Bey Eski Eserler Kütüphanesi'nden temin ettik. Eserin matbu olmasının sağladığı kolaylıkla farklı kütüphanelerde de bulunan nüshalarını temin etme imkânı bulduk. Çalışmamızda ismi geçen tüm medhal eserlerine gerek matbu halde gerekse dijital ortamın sağladığı kolaylıkla temin edip ulaşabildik. Başbakanlık Osmanlı Arşivinden yazarımızla alakalı evrakların orijinal nüshalarına ulaşabildik. Bunun yanında müracaat ettiğimiz yazma eserlerin de orijinallerine ulaşma imkânı bulabildik. Yazma eserlere ulaşmamızda irtibata geçtiğimiz kütüphane sorumlularının ve ulaşmamıza vesile olan arkadaşların yardımları takdire şayandır. Her birine ayrı ayrı teşekkürü bir borç bilirim.

Bu mütevazı çalışmamız esnasında ilmi ve tecrübesi ile bize rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Sabri Erturhan başta olmak üzere, Prof. Dr. Hakkı Aydın hocama, bizi teşvik eden Doç. Dr. Halis Demir hocama, emeklerini esirgemeyen Dr. Öğretim Üyesi Adem Çiftçi hocama, Başbakanlık Osmanlı Arşivi personeli Osman Ezici kardeşime ve üzerimizde emeği bulunan tüm hocalarımla bana bu çalışma esnasında tahammül eden ailem ve yakın çalışma arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
GİRİŞ	1
1. Abdussettâr Efendi'nin Hayatı	1
2. Eserleri.....	4
3. Abdussettâr Efendi'nin Yaşadığı Dönemin Özellikleri.....	7
4. Abdussettâr Efendi Hakkında Yapılan Bazı Yorumlar	8
BİRİNCİ BÖLÜM	11
MEDHAL-İ FIKIH EDEBİYATININ TANIMI VE TARİHÇESİ	11
1. Medhal-i Fıkıhın Tanımı	11
2. Medhal-i Fıkıh Edebiyatının Doğuşu	11
2.1. <i>el-Medhalu'l-Fıkhiyyü'l-Âmm</i>	14
2.2. <i>Medhalü'l-Fıkhi'l-İslâmî ve Usûlihi</i>	15
3. Medhal-i Fıkıh Edebiyatının Alt Fıkıh Dalları ile İlişkisi.....	18
4. Medhal-i Fıkıh Eserleri	20
4.1. <i>Abdussettâr Efendi'nin (ö.1887) "Medhal-i Fıkıh" Adlı Eseri</i>	21
4.2. <i>Muhammed Seyyit Bey'in (ö.1925) "Medhal" Adlı Eseri</i>	21
4.3. <i>Süleyman Sırrı Efendi'nin (ö.1931) "Medhal-i Fıkıh" Adlı Eseri</i>	21
4.4. <i>Muhammed Selam Medkur'un (ö. ?) "el-Medhalu li Fıkhi'l-İslâmî"</i> Adlı Eseri.....	21
4.5. <i>Muhammed Mustafa Şelebi'nin (ö.1997) "el-Medhal fi'l-Fıkhi'l-İslâmî"</i> Adlı Eseri.....	21
4.6. <i>Mustafa Ahmed Zerkâ'nın (ö.1999) "el-Medhalu'l-Fıkhiyyü'l-Âmm"</i> Adlı Eseri.....	22
4.7. <i>Nâsır Ferit Muhammed Vâsıl'ın (ö.2009) "el Medhalu'l-Vâsıt li Diraseti'ş-Şer'iatil-İslâmiyye" Adlı Eseri</i>	22
4.8. <i>Ramazan Ali Seyyid eş-Şirbâsî'nin (ö.?) "el-Medhalu li Diraseti'l- Fıkhi'l-İslâmî" Adlı Eseri</i>	22

4.9. Ömer Süleyman el-Aşkar'ın (ö.2012) “el Medhalu ile’ş-Şer’iati ve’l-Fıkhı’l-İslâmi” Adlı Eseri.....	22
4.10. Abdulkerim Zeydan'ın (ö.2014) “el-Medhalu li Diraseti’ş-Şer’iati’l-İslâmi” Adlı Eseri.....	23
4.11. Yusuf el-Karadâvi'nin “el Medhalu li Diraseti’ş-Şer’iati’l-İslâmi” Adlı Eseri.....	23
4.12. Muhammed Desuki ve Emine Cabir'in “Mukaddime fî Diraseti’l-Fıkhı’l-İslami” Adlı Eseri.....	23
4.13. Salah Muhammed Salim Ebu’l-Hâc'ın “el-Medhalu’l-Mufassal el-Fıkhı’l-Hanefî” Adlı Eseri.....	24
4.14. Yusuf Ahmed Mahmut el-Bedevi'nin “Medhalu’l Fıkhı’l-İslâmi ve Usûlü” Adlı Eseri	24
4.15. Âmir b. Muhammed Fedai Behçet'in “Medhalu ile’l-Fıkhı’l-İslâmi” Adlı Eseri.....	24
İKİNCİ BÖLÜM	25
ABDUSSETTÂR EFENDİ’NİN MEDHAL-İ FIKIH ADLI ESERİ.....	25
1. Abdussettâr Efendi'nin Medhal-i Fıkıh Nushası.....	25
2. Abdussettâr Efendi'nin Eserdeki Sistematiği.....	25
3. Abdussettâr Efendi'nin Eserdeki Tertibi	26
4. Abdussettâr Efendi'nin Eserdeki Metodu.....	30
4.1. Müellifin Önsözü	30
4.2. Eserin Yazılma Sebebi.....	30
4.3. Mukaddime	32
4.3.1. Medhal-i Fıkıhın Tarifi	32
4.3.2. Fıkıhın Tedvinine Olan İhtiyaç (Fıkıh Tarihi ve Dönemleri)	32
4.3.3. Fıkıhın Tarifi	33
4.3.4. İlmin Taksimi.....	34
4.4. Birinci Bölüm	35
4.4.2. Arap Edebiyatı	36
4.4.3. Arapça İle Şer’i İlimlerin Alakası.....	37
4.5. İkinci Bölüm	38
4.5.1. Prensipler (Öğrenciye Tavsiyeler)	38
4.5.2. Ruûsu Semâniye.....	39

4.5.3. Hanefî Fıkhının Kurucusu.....	41
4.5.4. Hanefî Fıkhının Teşekkülü	41
4.5.5. Fıkıh İlminin Konusu.....	43
4.5.6. Mükellef.....	43
4.5.7. Fıkhın Gayesi	45
4.5.8. Fıkıh İlminin Nispeti.....	46
4.5.9. Fıkıh İlminin Fazileti	46
4.5.10. Fıkhın Kaynakları (Meâhiz).....	47
4.5.11. Fıkıh Öğrenmenin Hükümü	48
4.6. Fıkhî Meselelerin Kaynakları	48
4.6.1. Tasavvurî Kaynaklar	48
4.6.2. Tasdîkî Kaynaklar	48
4.7. Hâtime.....	49
4.7.1. Fıkhî Hükümler	49
4.7.1.1. Teklîfî Hüküm	49
4.7.1.2. Vaz’î Hüküm	53
4.7.2. İkinci Makale (Hakların Taksimi)	54
4.7.2.1. Hukuk-i İlâhî	55
4.7.2.2. Hukuk-i İbâd	55
4.7.2.3. Allah Hakkı ve Kul Hakkının Birleşip Allah Hakkının Galip Olması	55
4.7.2.4. Allah Hakkı ve Kul Hakkının Birleşip Kul Hakkının Galip Olması	56
4.7.3. Üçüncü Makale Tabâkât-ı Fukahâ	56
4.7.3.1. Birinci Tabaka	56
4.7.3.2. İkinci Tabaka.....	57
4.7.3.3. Üçüncü Tabaka.....	58
4.7.3.4. Dördüncü Tabaka	58
4.7.3.5. Beşinci Tabaka	59
4.7.3.6. Altıncı Tabaka	59
4.7.3.7. Yedinci Tabaka	60
4.7.4. Dördüncü Makale Meselelerin Tabakaları.....	61
4.7.4.1. Birinci Tabaka [Usûl (Aslî) Meseleleri] Zâhiru’r-Rivâye.....	61

4.7.4.2. İkinci Tabaka Nevâdir Meseleleri	63
4.7.4.3. Üçüncü Tabaka Vâkıât Ve Nevâzil Meseleleri	64
4.8. Zeyil	66
5. Abdusettâr Efendi'nin Fıkıh Alanına Katkısı ve Etkileri.....	66
SONUÇ	71
KAYNAKÇA	73
EKLER	81
Ek 1. Abdusettâr Efendi'nin Eserleri	81
Ek 2. Medhal-i Fıkıh (Osmanlıca Metni)	93
ÖZ GEÇMİŞ	111

KISALTMALAR

a.e.	: Aynı eser
a.y.	: Aynı yer
age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
b.	: Bin, İbn
Bkz.	: Bakınız
Bl	: Bölüm
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bs	: Baskı
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
cz	: Cüz
C	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
fsl	: Fasl
haz.	: Hazırlayan
htm	: Hatime
Ks	: Kısım
Mkl	: Makale
Mkm	: Mukaddime
Mtb	: Matbaası
Nşr	: Neşreden
s	: Sayfa
sy	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Trc	: Tercüme, tercüme eden

Yay : yayınları

Yek : Yazma Eserler Kurumu

ÖZET

Çileli bir hayat sürdüğü anlaşılan Abdusettâr Efendi, Kırım savaşı (1853-1856) sebebiyle eğitim hayatına Kırım'dan sonra İstanbul, Kayseri ve tekrar İstanbul'da devam etmiş, ardından devletin çeşitli kademelerinde görev almış, aynı zamanda müderrislik de yapmıştır.

Abdusettâr Efendi Osmanlı'nın son döneminde yaşamış, adı fazla duyulmayan ama başarısı ve eserleri ile döneminde bilinen, takdir edilen ve bugün de bilinmesi gereken Kırım'da doğup İstanbul'da yetişen bir ilim adamıdır. Abdusettâr Efendi, naiplik ve kadılık da yapmış, mesleğinin zirvesine ulaşmış fakat genç yaşta vefat etmiştir.

Abdusettâr Efendi, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* muharrirlerinden birisidir. Mekteb-i Nüvvab'da aynı adla dersini de okuttuğu bu esere şerh yazmaya başlamış fakat bitirmeye ömrü kifayet etmemiştir. *Mecelle* derslerini okuttuğu dönemde bu dersi öğrencilere sevdirmek ve dersi anlamalarına katkı sağlamak üzere *Medhal-i Fıkıh* adlı muhtasar bir risale yazmıştır. Abdusettâr Efendi'nin bu eseri, o dönemde yazılan ilk medhal-i fıkıh edebiyatı türlerinden biridir. Daha sonra çeşitli ilim adamları tarafından bu edebiyat üzerine öğrencilere yönelik kapsamlı ve yoğun çalışmalar yapılmıştır. *Abdusettâr Efendi'nin "Medhal-i Fıkıh" İsimli Eserindeki Metodu* adlı bu çalışmamızda medhal edebiyatı, Abdusettâr Efendi'nin hayatı ve muhtasar yazdığı *Medhal-i Fıkıh* isimli eseri incelenmiştir. Tezimiz giriş, birinci ve ikinci bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Abdusettâr Efendi'nin hayatı ve eserleri, tarihî ve resmi vesikalara dayandırılarak ortaya konulmuş ve eserleri kısaca değerlendirilmiştir. Yine bu bölümde aldığı unvan ve nişanları ile yaşadığı döneme kısaca değinilmiştir.

Birinci bölümde fikhın ve medhal-i fikhın tanımı yapılmıştır. Yine bu bölümde medhal edebiyatının doğuşu ve bu alanda yazılan eserlere değinilmiştir. Aynı zamanda eserlerin ortak yönleri ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde Abdusettâr Efendi'nin *Medhal-i Fıkıh* risalesi incelenmiş, metot ve sistematığı üzerinde durulmuştur. Yine bu bölümde yazar hakkındaki bazı değerlendirmelere yer verilmiş ve sonuç bölümünde ise bir değerlendirme yapılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi başta olmak üzere çeşitli yazma eserler kütüphanelerinden elde edilen resmi vesikaların ve orijinal eserlerin bazı nüshalarının fotoğrafları bibliyografyadan önce sunulmuştur. Eserin tamamı da bibliyografyadan sonra ekte sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Abdusettâr Efendi, Medhal Edebiyatı, Medhal-i Fıkıh

ABSTRACT

Abdusettâr Efendi, who is known to have a life of suffer, continued his education life in Crimea after the Crimean war (1853-1856) in Istanbul, Kayseri and again in Istanbul. He worked at various levels of the state and also worked as a professor.

Abdusettâr Efendi is a scholar who born in Crimea and grow up in Istanbul in the last period of the Ottoman Empire, whose name is not much unheard of, but known for his success and works in his own term. Abdusettâr Efendi, also been a deputy and a judge (kadi), reached the peak of his profession, but died at a young age.

Most importantly, Abdusettâr Efendi is, one of the writers of *Mecelle-i Ahkam-i Adliyye*. He started to write a commentary to this work in Mekteb-i Nuvvab which he also taught. But he passed away before he finished. When he taught *Mecelle* in his classes, he wrote a concise treatise called *Medhal-i Fikh*, in order to make students love this lesson and to help them understand the lesson. This work of Abdusettâr Efendi is different from other works in that it is one of the first. Then, extensive and intensive studies have been done towards students on this literature by various scientists.

Abdusettâr Efendi was sincere and close with Ahmet Cevdet Pasha (d. 1312/1895) and was influenced by him as much as he was valued by him.

In this study called, The Method of Abdusettar Efendi in his book titled “Medhal-i Fikh”, medhal literature, the life of Abdusettâr Efendi and his written *Medhal-i Fikh* were examined.

Life and works of Abdusettâr Efendi were revealed based on their historical and official documents and their works were briefly evaluated in the introduction. Again in this section, the period of his life with the title and insignia is mentioned briefly.

In the first chapter, the definition of fikh, medhal-i fikh and the birth of medhal literature and the works written in this field are mentioned.

In the second chapter, the study of Abdusettâr Efendi's Medhal-i Fikh and its method and systematics were examined. Again in this section, some evaluations about the author are given and an evaluation is made in the conclusion section.

The photographs of the official documents and some copies of the original works, which were obtained from the libraries of various manuscripts, especially from the Prime Ministry Ottoman Archives, were presented before the bibliography.

Keywords: Abdusettâr Efendi, Medhal Literature, Medhal-i Fikh.

GİRİŞ

1. Abdusettâr Efendi'nin Hayatı

Abdusettâr Efendi'nin hayatına dair bilgiler, kendisinin Kırım'dan İstanbul'a gelmesi ile başlamaktadır. Kırım'daki hayatına, ailesine ve eğitimine dair bilgiler ulaşmamız mümkün olmamıştır. Ulaştığımız bilgiler Osmanlı arşivlerinde kayıtlı olan belgeler olup onlar da İstanbul'a gelmesinden sonra ki döneme aittir.

Abdusettâr Efendi 1836 yılında Kırım'da dünyaya gelmiştir.¹ Babasının adı Abdullah'tır. 1853-1856 Kırım Savaşı yıllarında İstanbul'a geldiğinde yirmi yaşından küçüktür. İstanbul'a temel eğitimini Kırım'da tamamladıktan sonra gelmiştir.² Muhacir olarak geldikten sonra eğitimine bir süre İstanbul'da devam etmiştir.³ 1857 yılının Ocak ayında kendisi gibi Kırım'lı olan Abdülkerim ve Abdulgaffâr Efendilerle beraber maaşlı olarak eğitim görmek üzere Kayseri'ye gitmişlerdir.⁴ Bu dönemde Kayseri'de yirmi iki medrese olduğu belgelerde kayıtlıdır.⁵ Kayseri'de geçirdiği süreçle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye tarafımızdan ulaşamamıştır.

15 Kasım 1859 tarihinde Kayseri'den İstanbul'a dönmüştür. Bu dönemde Abdusettâr Efendi'nin maliye nâzırlığından geriye dönük maaş talebi olmuştur. Kırım Muhacirlerine ödenen maaşı kendisi için de resmi başvuruyla talep etmiş ve bu talebi karara bağlanmıştır. Kırım Muhacirlerine verilen yüz yirmi kuruş aylık talebine karşılık verilen cevapta, dilekçede belirttiği dönemde İstanbul'da bulunmadığı, bu sebeple deftere dâhil olmadığı için maaş alamayacağı kendisine bildirilmiştir.⁶

İstanbul'a döndükten sonra bir süre Dar'ül-Muallimin'de okumuştur.⁷ Bu durumda Kayseri'deki eğitiminin fazla uzun sürmediğini söyleyebiliriz. Nitekim 1860 yılında Mecidiye kasabasına iskân edilmek üzere gönderildiği ve kendisine

---

¹ Gökhan Eşel, "Mecellei Ahkâm-ı Adliye muharriri: Abdusettâr Kırımî", *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences Vol*, 8-April 2017.

² Boa-Dh. Said. No: 2/358.

³ Eşel, *Abdusettâr Kırımî*, 2017.

⁴ Boa-A. Mkt. Nzd. No: 50/213.

⁵ Eşel, *Abdusettâr Kırımî*, 2017.

⁶ Boa-İ.Mvl. No: 424/18601.

⁷ Eşel, *Abdusettâr Kırımî*, 2017.

gereken yardımın yapılarak, harcırahı ile gemi ücretinin verildiği belge⁸ Kayseri’den dönmesinden sonrasına aittir.

20 Şubat 1866’da Meclis-i Kebir-i Maarif’te⁹ Arapça, Farsça, matematik, coğrafya ve geometriye giriş derslerinden yapılan sınavda başarılı olarak diploma almıştır. 1866 yılı başlarında otuzlu yaşlarda iken 800 kuruş maaş ile Mecidiye Rüştüyesine Muallim-i Evvel olarak tayin edilmiştir. Burada üç yıl görev yaptıktan sonra bu görevinden istifa etmiştir. Şubat 1869’da Fetvahaneye¹⁰ girmek için yapılan sınavı kazanarak burada bir süre görev yapmıştır.¹¹ Abdussettâr Efendi, 1870 yılı Ocak ayında Fatih Camiinde Cami dersleri vererek Müderrislik¹² unvanı almıştır. Arkasından 1871 Eylül’ünde İstanbul Ruûs’u¹³ unvanını kazanmıştır.¹⁴ 1873 yılı başında 100 kuruş maaşla Eyüp Naibliği’ne¹⁵ ataması yapılmıştır.¹⁶

Abdussettâr Efendi aynı yılın sonunda 1200 kuruş maaşla İ’lâmât-ı Şer’iyye Mümeyyizi Muavinliği¹⁷ görevine getirilmiştir.¹⁸ 1875 yılında bu görevine ilaveten ve fahri olarak Mecelle Cemiyeti¹⁹ azalığına atanan Abdussettâr Efendi, 1877 yılının Temmuz ayından itibaren 3000 kuruş maaşla İ’lâmât-ı Şer’iyye Mümeyyizliğine terfi

⁸ Boa-A.Mkt. Um. No: 17/414.

⁹ “Osmanlı Maarif Nazareti’nin merkez ve taşra teşkilatını ve işleyişini kanuni bir statüye kavuşturan 1869 tarihli Maârifî Umumiye Nizamnamesi ile Maârif Nâzırının başkanlığında ilmi ve idari olmak üzere iki daireye ayrılan Meclis-i Kebir-i Maârif kuruldu”. Bkz, Ethem Levent, “Tanzimat Döneminde Eğitimin Hukuki ve Kurumsal Yapısı”, *mimoza.marmara.edu.tr/~etemlevent/makaleler/01/20.htm.*, erişim 28.06.2018.

¹⁰ “Osmanlı Devleti’nde meşihat makamı içerisinde fetva işlerini yürütmekle görevli birim”, Bkz, Ferhat Koca, “Fetvahâne”, *DİA*, 1995, XII, 496-500.

¹¹ Eşel, *Abdussettâr Kırımı*, 2017.

¹² “Medreselerde ders veren yüksek rütbeli hoca. Osmanlı ilmiye teşkilatında kadılık ve müftülükte birlikte oluşan üç temel görevden biri olan müderrislik medreselerde çeşitli dersler veren hocaları nitelemek üzere kullanılmıştır. Medrese sisteminin ortadan kalkmasından sonra da yüksek dereceli okullarda görev yapan hocalar için bu unvan sürdürülmüştür. XIX. Yüzyılda açılan Batı tarzındaki eğitim kurumlarının hocaları da müderris unvanıyla anılmıştır.” Bkz, Nebi Bozkurt, “Müderris”, *DİA*, 2006, XXXI, 468.

¹³ “Osmanlı bürokrasisinde tayin işleriyle uğraşan kalemin adı”, Bkz, Recep Ahıskalı, “Ruûs”, *DİA*, 2008, XXXV, 272.

¹⁴ Boa-İ. Dh. No: 823/65687.

¹⁵ “Osmanlı Devleti’nde kadı yardımcıları”, Bkz, Abdullah Demir, “Osmanlı Devletinde Kadılar ve Naipler”, *www.Sobider.net, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, c, I, sy 1, s, 28-37.

¹⁶ Eşel, *Abdussettâr Kırımı*, 2017.

¹⁷ “Şer’iyye mahkemelerinde verilip bizzat ilgililerince tevsik edilmek üzere, getirilen i’lam ve hüccetler doğru ve usulüne uygun olup olmamaları açısından incelenerek fetva emini ve i’lam müdürü tarafından mühürlenip onaylandığı birim” Bkz, Ferhat Koca, “Fetvahâne”, *DİA*, 1995, XII, 496-500.

¹⁸ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, I, 347; Eşel, *Abdussettâr Kırımı*, 2017.

¹⁹ Mecelle-i Akâm-ı Adliye: Osmanlı Devleti’nde 1868-1876 yılları arasında hazırlanan kanun kitabı, Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında oluşturulmuş cemiyet üyeleri tarafından hazırlanmıştır, Bkz, Mehmet Âkif Aydın, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, *DİA*, 2003, XXVIII, 231-235.

etmiştir.²⁰ Bu göreve kırk bir yaşında başlamıştır. Abdusettâr Efendi'ye 3 Ekim 1878 tarihinde Bilad-ı Hamse²¹ rütbesi ile dördüncü dereceden bir Kıt'a Mecid-i Nişanı²² verilmiştir. 1880 Ağustos'ta Haremeyn Mevleviyeti²³ payesiyle üçüncü rütbeden bir kıt'a Mecid-i Nişanına da layık görülmüştür.²⁴

Bundan sonraki süreçte Abdusettâr Efendi 1880 yılının Şubat ayında fahri olarak Hukuk Mektebinde (Mektebi-i Nuvvab)²⁵ fıkıh (Mecelle) dersleri vermiştir.²⁶ Bunun yanında aynı yılın Nisan ayından itibaren de altı yüz kuruş maaş ile Mekteb-i Hukuk'ta "Arazi Hukuku" derslerini de okutmuştur.²⁷

Resmi kayıtlara göre Abdusettâr Efendi 5000 kuruş maaşla 1881 yılı Kasım ayında Mahkeme-i Temyiz²⁸ azalığına atanmıştır.²⁹ Yine 14 Ağustos 1884 tarihinde kendisine ikinci rütbeden bir Kıt'a Mecidi-î Nişanı daha verilmiştir.³⁰ Mahkeme-i Temyiz üyesi iken Mekke-i Mükerrreme Mollası³¹ unvanı almıştır. Bu unvanı aldığı yıl içinde hacca gitmiş (1887), hac vazifesini tamamladıktan kısa bir süre sonra

²⁰ Eşel, *Abdusettâr Kırımı*, 2017.

²¹ "Bilad-ı Hamse, Osmanlı Devletinde Mekke, Edirne, Bursa, Şam, Filipe kadılarına verilen unvandır. İtibar bakımından *devriye* ve *mahrec*'ten daha yüksek idi. Bundan sonraki terfi Haremeyn kadılığı olurdu", Bkz, Fahri Unan, "Mevleviyet", *DİA*, XXIX, 467.

²² "Osmanlılarda 1852 yılından itibaren üstün hizmet alameti olarak verilen süslü ve değerli taşlarla bezeli bir madalyon", Bkz, İbrahim Artuk, "Nişan", *DİA*, XXXIII, 155.

²³ "Osmanlı ilmiye teşkilatında yüksek dereceli kadılar için kullanılan bir terim", Bkz, Unan, "Mevleviyet", a.y.

²⁴ Boa-İ. Dh. No: 774/63052.

²⁵ Hukukçu ihtiyacını karşılamak için 1854 yılında açılan hukuk mektebi. Tanzimat döneminde yeniden düzenlenen ilmiye teşkilâtı bünyesinde kadılık yerine oluşturulan ve "nâib" denilen şer'i hâkimlerin yetiştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Kanunda çıkan son düzenlemeyle "kadı" yerine bütün şer'i hâkimler için "nâib" kelimesi kullanıldı. 17 Ağustos 1855'te nâib adaylarının kısa sürede yeterli bilgi elde etmelerini sağlamak amacıyla Süleymaniye Camii yakınındaki Mekteb-i Ulûm-i Edebiyye'nin Muallimhâne-i Nüvvâb olarak kullanılmasına izin verildi. 10 Aralık 1883 tarihli bir düzenlemeyle Muallimhâne-i Nüvvâb'ın adı Mekteb-i Nüvvâb olarak değiştirildi, Bkz, Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", *DİA*, 2003, XXVIII, 231-235; Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 2004, s. 97-111; İlhami Yurdakul, "Mekteb-i Nüvvâb", *DİA*, 2016, Ek-2, 242-243.

²⁶ Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İrfan Mtb, İstanbul, 1973, s. 30; Eşel, *Abdusettâr Kırımı*, 2017.

²⁷ Erdoğan Sarıtepe, "Kırımlı Abdusettâr Efendi'nin Hayatı, Eserleri ve Medhal-İ Fıkıh Adlı Risâlesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, s. 113-131; Eşel, *Abdusettâr Kırımı*, 2017.

²⁸ Bidâyeten bir davayı görmek sulhen halli mümkün olmayan hukuk davalarını ilk defa görmek, istinaf ilk derece nizâmiye mahkemelerince görülen davalara yeniden bakmak, temyiz ise bidâyet ve istinaf aşamalarından sonra hukuka uygunluğunu denetlemek amacıyla buralarda verilen kararları onaylamak veya bozmaktır, Bkz, M. Macit Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", *DİA*, XXXIII, 186.

²⁹ Boa-Y. A. Res. No: 14/3.

³⁰ Boa-Dh. Said. NO: 2/358.

³¹ Osmanlı Devleti'nde üst düzey kadılık unvanı. Mekke kadılığı, Bkz, Unan, "Mevleviyet", a.y.

dönüş yolunda, Taif'te bulunurken genç sayılacak bir yaşta (51 yaşında) vefat etmiştir. (29 Ağustos 1887).³² Kabri Tâif şehrinde bulunmaktadır.³³

Fıkıh sahasında derin malumat sahibi olan Abdussettâr Efendi,³⁴ Mecelle'nin kavaidi külliyesini muhtasar bir şekilde şerh etmiştir.³⁵ Aynı zamanda Mecelle'nin 13, 14, 15 ve 16. Kitapları altında "İ'lamat-ı Şer'iyye Mümeyyizi Muavini" unvanı ile mührü bulunmaktadır.³⁶

Kendisi, Mecelle Cemiyeti Reisi Ahmet Cevdet Paşa'nın³⁷ (ö.1312/1895) takdirlerini kazanmıştır. O'nun değer verdiği önemli ilim adamlarından birisidir. Öyle ki Cevdet Paşa Suriye valisi iken tanıştığı ve fikirlerine, İslami ilimlerdeki dirayetine saygı duyduğu o zaman Şam müftülüğü yapan Mahmud el-Hamzâvî'den, "*hudûdda olduğu gibi kısasta da imzanın kadâdan olup olmadığı*" hususunda bilgi alışverişinde bulunmuş kendisi ile mektuplaşmak sureti ile Abdussettâr Efendi'nin müzakere yapmasını istemiştir. Her iki âlimin de bu konu üzerine yazdıkları risaleleri mevcuttur.³⁸

2. Eserleri

A- Tenbihu'r-Rukûd alâ Enne'l-İmdâ'e Mine'l-Kadâ fi'l-Kisâs ve'l-Hudud: Cevdet Paşa'nın (ö.1312/1895) isteği ile Abdussettâr Efendi ve Şam Müftüsü Mahmud el-Hamzâvî Efendi arasında mektuplaşmak sureti ile had ve kısas konusunda imzanın kadânın bir parçası olup olmadığı hakkında yapmış oldukları tartışmadır. Abdussettâr Efendi had ve kısas konusunda imzanın kadânın bir parçası olduğu hakkında yazdığı mektuplardır. Abdussettâr Efendi risale şekline getirilmiş bu mektuplarında, muhatabına konunun mahalli, konu hakkındaki nakil ve delillerin düzenlenmesi, kısasta iki görüşten birinin tercih edileceğini açıklamıştır. Şam

³² Boa- Dh. Said. No: 2/358; Vefat tarihi Osman Öztürk tarafından 6 Eylül 1887 olarak verilmiştir. Ama ulaştığımız kaynaktaki farklıdır, bkz, Öztürk, *Mecelle*, s, 30.

³³ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333/1912, I, 385; Hulûsi Yavuz, "Abdussettâr Efendi, Kırmımlı", *DİA*, 1988, I, 304.

³⁴ Öztürk, *Mecelle*, s, 31.

³⁵ Bilmen, *Kamus*, I, 347.

³⁶ Öztürk, *Mecelle*, s. 30; Yavuz, *Abdussettâr Efendi*, 1988; Sarıtepe, *Abdussettâr*, 2011.

³⁷ Ahmet Cevdet Paşa: Ünlü Türk Âlimi, tarihçi, hukukçu, mütefekkir, edip, eğitimci, sosyolog ve devlet adamı. 1823'te Bulgaristan'ın Lofça kasabasında doğdu. Birçok ilmi eser bırakması ve bu eserler 1876 yılında bir heyetle tamamlaması ile tanınır. 1895 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Bilgi için bkz: Ebül'Ulâ Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinde Ahmet Cevdet Paşa*, Tdv, Ankara, 2009; Yusuf Halaçoğlu-M. Akif Aydın, "Cevdet Paşa", *DİA*, VII, 443-450.

³⁸ Cevdet Paşa, *Cevdet Paşa'nın Evrakı*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, no:32; Bilmen, *Kamus*, I, 347.

Müftüsü Mahmud el-Hamzâvî Efendi'nin, Abdussettâr Efendi'nin mezkûr risalesine "*Tenbîhu'l-Havâs Alâ Enne'l-İmdâ'e fi'l-Hudûd lâ fi'l-Kisâs*" ismiyle bir reddiye yazdığı ve bu risaleyi 1303/1885 yılında Şam'da neşrettiği kaynaklarda kayıtlıdır.³⁹

B- Teşrihu'l-Kavâidi'l-Küllîye fi Ahkâmi'l-Fer'iyyeti'l-Ameliyye: Abdussettâr Efendi'nin tamamlanmamış *Mecelle* şerhinin birinci cüzüdür. Bu adla yayımlanan eserde Abdussettâr Efendi, *Mecelle* şerhinin birinci cüzünü, *Mecelle*'nin külli kaideleri olarak şerh etmiştir. Eser 1295/1877, 1297/1880 ve 1301/1883'de İstanbul'da yayımlanmıştır.⁴⁰ Mahmut Bey Matbaası 1877 baskısı, Atatürk Üniversitesi, Merkez Kütüphane, Demirbaşı: 0123990, Yer No: 14082 SÖ 1877, Seyfettin Özge Salonu Erzurum'da mevcuttur.

Eserin mukaddimesinden sonra şerhe besmele, hamdele, salvele ve sonra ilmi fikhin tarifiyle başlamıştır. Akabinde *Mecelle*'deki ilgili maddenin aslını yazmış sonra şerh yoluna gitmiştir. İlk yüz madde bu şekilde sayfa 68 de tamamlanmıştır. Sayfa 74'ten itibaren ise 200. Madde ve sonrası ele alınmıştır. Burada dikkatimizi çeken bir ayrıntı da her madde tek tek ele alınmamış, izaha lüzum gördüğü maddeleri açıklama yoluna gitmiştir. Mesela 213. Madde'den sonra 238. Madde'nin izahına geçmiş aradaki maddeleri atlamıştır.⁴¹

Bu şekilde 395. Madde'ye ve sayfa 120'ye kadar devam etmiştir. 121. sayfadan itibaren *Mecelle Şerhi-Teşrih* kitabı 1298 yılı baskısı başlamaktadır. Bu kitap 405. Madde'den itibaren şerh edilmiştir. Sayfa 216 da 611. Madde ile tamamlanmıştır. Sayfa 217 den itibaren 612. Madde "*Kitâbu'l Kefâle*" şerhine başlanmıştır. Sayfa 280 ve madde 670 ile sonlanmıştır.

Sayfa 281 den itibaren "*Mecelle Şerhi-Teşrih*" kitabının "*Kitâbu'l Havale*" kısmı 16. ve 17. cüzlerin izahına soru cevap şeklinde başlamış, 673. maddeden itibaren ele almıştır. 301. sayfa ile bitirmiştir.

C- Şerhu Kavâidi'l-Mecelle (Mecelle Şerhi-Teşrih): Abdussettâr Efendinin *Mecelle Şerhi* için yaptığı çalışmanın ikinci cüzüdür. *Mecelle*'nin 101. maddesinin şerhiyle başlayıp, 2. ve 3. cüzü olarak yayımlanmıştır. Bu 2. cüz üç kitaptan

³⁹ Cevdet Paşa, *Cevdet Paşanın Evrakı*; Bilmen, *Kamus*, I, 347; Yavuz, *Abdussettâr Efendi*, 1988; Saritepe, *Kırımlı Abdussettâr*, 2011.

⁴⁰ Bursalı, *Osmanlı müellifleri*, I, 385; Bilmen, I, 347; Yavuz, *Abdussettâr Efendi*, 1988; Saritepe, *Kırımlı Abdussettâr*, 2011.

⁴¹ Abdussettâr Efendi, *Teşrihu'l-Kavâidi'l-Küllîye fi Ahkâmi'l-Fer'iyyeti'l-Ameliyye*, İstanbul, Mahmut Bey Mtb, 1297, s. 75.

oluşmuştur. Bu üç kitap da İstanbul'da Mihran Matbaası'nda basılmıştır. Aynı ayrı kitaplar halinde basılan bu eserin birinci kitabı "*Kitâbu'l-Buyû*" h.1296'da, ikinci kitabı "*Kitâbu'l-İcâre*" h.1298'de ve üçüncü kitabı da "*Kitâbu'l-Kefâle*" ismiyle h.1299'da yayımlanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi *Mecelle*'nin tüm maddelerinin değil, bu kitaplarla beraber 700 maddesinin şerhini yapmıştır.⁴² Mihran Matbaası h.1296 baskısı Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde mevcuttur.⁴³ Belirtilen baskı yılı eserin içinde bulunan dört kitaptan ilkinin baskı yılıdır. Bu eserin ilk sayfası 58 ile numaralandırılmıştır. 101. Madde'den itibaren şerhe başlanmıştır. Soru, cevap ve tembihlerin de olduğu ve madde numaralarına göre sıralı bir sistem takip edilmiştir. Bazı yerlerde istidrâd (parantez) başlıkları açılmış konuyla ilgili ek izahlar yapılmıştır. Ana konular ise "bab"lar ile ayrılmış, aynı konu ile ilgili olduğu müddetçe "fâsil"lar şeklinde devam etmiştir. Bu eserin içinde bulunan kitaplar şunlardır:

1. Kitap: "*Kitâbu'l-Bey' ve Akitler*" (h.1296); sayfa 58'den 120'ye kadar, madde 101'den 395'e kadar.

2. Kitap: "*Kitâbu'l-İcâre*" (h.1297); sayfa 122'den 216'ya kadar, madde 405'den 611'a kadar.

3. Kitap: "*Kitâbu'l- Kefâle*" (h.1299) sayfa 217'den 280'e kadar madde 612'den 670'e kadar.

4. Kitap: "*Kitâbu'l-Havale*" (h.1301) 16. ve 17. Cüz olarak sayfa 282 'den 311'e kadar ve madde 673'den 700'e kadar akabinde "lâhika" ve "ihtar" ile bitirilmiştir.

Bu iki eser hacim açısından birbirine gayet yakındır. Temelde farklı iki çalışma gibi görünse de aralarındaki farkın sadece ilk 200 maddede olduğu görülmektedir. Şöyle ki, *Teşrihu'l-Kavâidi'l-Külliyeye fî Ahkâmi'l-Fer'iyyeti'l-Ameliyye* isimli eser *Mecelle*'nin 1. Madde'si hariç ilk 100 maddesinin şerhiyle başlamaktadır. 100. Madde'den sonra 200. Madde'ye direk geçilip devam edilmiştir. Bu aradaki yüz madde atlanmıştır. *Şerhu kavâidi'l-mecelle* isimli eser ise 101. Madde'den başlanarak devam etmektedir. Bu şekilde iki eser birbirinden ayrıdır.

⁴² Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 385; Yavuz, *Abdussettâr Efendi*, 1988; Sarıtepe, *Kırımlı Abdussettâr*, 2011.

⁴³ Atatürk Üniversitesi, Merkez Kütüphane, Demirbaşı: 0116724, Yer No: 8678 SÖ 1296, Seyfettin Özge Salonu, Erzurum.

200. Madde'den itibaren her ne kadar ayrı iki çalışma gibi görünse de aynılık söz konusudur. Yani her iki eserde 200. Madde'den 700. Madde'ye kadar bire bir aynıdır. Anladığımız kadarıyla Abdussettâr Efendi on altı kitaptan oluşan *Mecelle*'yi şerh ederken şerhini bitirdiği her bir kitabı ayrı ayrı neşretmiş daha sonra bu çalışmalar kitap halinde toplanmıştır. Kanaatimize göre takdim ve takrizlerinde kendisinde bulunduğu asıl kitap *Teşrihu'l-Kavâidi'l-Küllîye fî Ahkâmi'l-Fer'iyyeti'l-Ameliyye olup Şerhu Kavâidi'l-Mecelle* isimli eseri de içine almaktadır. Şu kadar var ki ana kitabı teşkil eden cüzlerin baskı yılları farklıdır.

D-Medhali Fıkıh:⁴⁴ Abdussettâr Efendi'nin fıkıh dersleri verdiği, öğrencilerin fıkıh hakkında genel bilgi sahibi olmaları ve fikhî kolay anlamalarını sağlamak amacıyla kaleme aldığı, bizimde tez konumuz olan eseridir.⁴⁵

3. Abdussettâr Efendi'nin Yaşadığı Dönemin Özellikleri

Abdussettâr Efendinin yaşadığı dönem fıkıh açısından duraklama döneminin sonları, uyanma, canlanma ve kanunlaştırma dönemi başlangıcına rastlar.⁴⁶ O dönemde II. Mahmut'la başlayan çeşitli yenilik hareketleri Osmanlı'da devam etmektedir. Sıbyan mekteplerinin⁴⁷ islahına yönelik faaliyetler (1254/1838), Rüşdiyelerin (1838)⁴⁸ açılması, Dârü'l-Fünûn mektepleri (1262/1846)⁴⁹ bu dönemdeki yenilik faaliyetlerinin sonucudur.⁵⁰

Bu yenilik çalışmalarından medreseler de payını almış, müfredatlarında değişikliğe giderek kimi dersler çıkarılmış kimi yeni dersler de eklenmiştir.⁵¹ Yine

⁴⁴ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 385.

⁴⁵ Atatürk Üniversitesi, Merkez Kütüphane, Demirbaş: 0116902, Yer No: 8811 SÖ 1299,1882, Seyfettin Özge Salonu, Erzurum; Ziya Bey Kütüphanesi, Tasnif No: 297501, Demirbaş No: 739, Sivas.

⁴⁶ Abdülkerim Zeydân, *el-Medhal*, İskenderiye, 2001, Müessesetü'r-Risale, s. 126.

⁴⁷ Osmanlı Devleti'nde erkekler için yedi, kızlar için altı yaşına geldiklerinde dört yıl eğitim almak için gittikleri bugün ki ilköğretim düzeyinde okul, bkz, Cahit Baltacı, "Mektep", *DİA*, 2004, XXIX, 7.

⁴⁸ "Tanzimat döneminde Batı tarzında oluşturulan, zamanla ilköğretim kademesiyle birleşen ortaöğretim kurumu. "Rüşdiye" adı verilen mekteplerin açılmasına zemin hazırlayan eğitim hareketleri II. Mahmud devrinin sonlarında başlamıştır." Bkz, Cemil Öztürk, "Rüşdiye" *DİA*, 2008, XXXV, 300-303.

⁴⁹ "Osmanlı devleti'nde XIX. Yüzyılda kurulan yükseköğretim müessesesi. Bu müesseseye "fenler evi" manasına gelen "dârü'l-fünûn adının verilmesi, o günün şartlarında medreseden ayrı bir kurum olduğunu çarpıcı bir şekilde ortaya koyma düşüncesinden doğmuştur.", bkz. Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dârü'l-fünun", *DİA*, 1993, VIII, 521-525.

⁵⁰ Bkz, Ali Akyıldız, "Maârif-i Umûmiye Nezâreti", *DİA*, 2003, XXVII, 273-274.

⁵¹ Deniz Aşkın, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Medrese Eğitim Sistemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Eğitimin Konjonktürel Boyutu" *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2017, sy, 2, VI, 977-995.

bu dönemde Osmanlı Devleti içinde hukuk alanında hızlı gelişmeler olmakta bazı kanunlarla alakalı [ceza kanunları (1273/1857), medeni kanun metn-i metin (1272/1856), arazi kanunları (1274/1858), Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye (1286/1870)] gibi ciddi düzenlemeler yapılmaktaydı.⁵² Bu arada yeni teşekkül edecek olan medeni kanun bazılarının arzu ettiği gibi 1804 Fransa Medeni Kanunu mu olmalı, yoksa Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö.1895) önderliğini yaptığı grubun düşüncesine göre kendi duygularımıza, örfümüze, bünyemize uygun öz milli bir kanun mu olmalıydı? Yoğun tartışmaların ardından Cevdet Paşa ve onun gibi düşünenler bu tartışmanın kazanan tarafı oldular.⁵³ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* olarak bilinen ve yazıldığı dönem itibari ile fıkıh tarihine *Kanunlaştırma Dönemi* ismini veren bu çalışma olmuştur.⁵⁴

On altı kitaptan müteşekkil olan Mecelle'nin ilk kitabı 1868'de tamamlanıp yürürlüğe girmiş ve son kitabı da 1876 yılında tamamlanmıştır.⁵⁵ Mecelle dersleri Mekteb-i Nüvvâb'da da⁵⁶ okutulmaya başlanmış ve Abdusettâr Efendi de bu dersleri bu okullarda okutmuştur.

4. Abdusettâr Efendi Hakkında Yapılan Bazı Yorumlar

Abdusettâr Efendi hakkında kaynaklarda çok kapsamlı bilgilere veya eserlerine yönelik yapılan çalışmalara rastlamamız mümkün olmamıştır. Kaynaklarda kendisinden çok kısa bahsedilse de takvası ve ilmi üzerinde övgü ile durulduğunu görmekteyiz. Ondandır en fazla bahsedenlerden birisi Ebül'Ulâ Mardin'dir (ö.1957). Mardin, Abdusettâr Efendi'nin Cevdet Paşa katında çok kıymetli olduğunu hata *tezâkir*'inde onun *Tenbihu'r-Rukûd* adlı eserine mühim bir yer ayırdığını belirtir. Bu durumu açıklama adına uzun bir dipnot düşerek Tezâkir'den şu mısraları alıntı yapar. Bizde bu satırları aynen aktarıyoruz.

“...1304 sen-i hicriyesinde Mahkeme-i Temyiz azasından iken Mekke-i Mükerrerme Mollası olan Abdusettâr Efendi ki Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin kavaid-i fikhiyesinden on kaidesi üzerine yazdığı mufassal şerhini sene-i mazbure Şabanı

⁵² Mardin, *Ahmet Cevdet Paşa*, 45-61.

⁵³ Mardin, *Ahmet Cevdet Paşa*, 65.

⁵⁴ Hayrettin Karaman, “Fıkıh”, *DİA*, 1996, XIII, 11.

⁵⁵ Mardin, *Ahmet Cevdet Paşa*, 66.

⁵⁶ “Tanzimat döneminde yeniden düzenlenen ilmiye teşkilâtı bünyesinde kadılık yerine oluşturulan ve “nâib” denilen şer’i hâkimlerin yetiştirilmesi amacıyla kurulmuştur. 10 Aralık 1883 tarihli bir düzenlemeyle Muallimhâne-i Nüvvâb’ın adı Mekteb-i Nüvvâb olarak değiştirildi.” Bkz, Murat Akgündüz, *Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 2004, s. 97-111.

evailinde fazıl-ı yegâne ve âlem ve efkâh-i zamane olan Şam-ı Şerif müftisi Mahmût Hamzavî Efendi'ye göndermiş idi. Mahmut Efendi tarafından ol şerh üzerine yazılan takrizin hatimesinde (esselehühu Teâla en yubarike fihî ve fî emsalihî filümem ve kema sehhele aleyhilmebde yessera lehül muhtemem ve cezahu hayrel ceza fiddünya velâhireti darisselâm ve menne aleyna ve aleyhi inde intihail eceli bi hüsnil hitamkalehu bi femihi ve rakamehu bikalemihi Mahmudü'l-Hamzavî müftî-i Dümü'şküşşam) (“Allahü Teâla'dan onun gibi olanların ümmete bereketli olmasını, (niyetlendiği işin) başlangıcı nasıl kolay olduysa bitirmesini de kolay kılmasını, karşılığında da en güzel şekilde dünya ve ahirette almasını, dârü selâmı, ona ve bize ecel geldiğinde hüsnü hatime ile (olup) mükafat vermesini dilerim. Şam müftüsü Mahmud Hamzavi ona yazılı ve sözlü olarak demiştir”) deyu yazılmış ve bu takriz sene-i mevbure Şevvalinin avasıtında der-i saadete iade edilmiş idi. Müteakiben Settar Efendi Mekke-i Mükerrreme'ye gitti ve Zilhiccenin on altıncı gecesi orada vefat etti. Bir ay mürur etmeden yani işbu 305 senesi arş-ı Muharreminde Mahmut Efendi dahi Şam'da azm-i darı ukba eyledi. Takrizde böyle hüsn-ü hatimeye dair söz yazılmak murad değil iken Mahmut Efendi'nin ol veçhile takrizi keramet değilse garaib-i ittifakiyattandı.” (Tezakir-i Cevdet; cüz 20. İstanbul Belediyesi İnkılâp (bugünkü Atatürk) müzesi).⁵⁷ Bu takriz⁵⁸ hakkında Ahmet Cevdet Paşa'nın onun kıymetine yaptığı göndermeyi Mardin'in de önemseddiği görülmektedir.

Abdussettâr Efendi hakkında Ömer Nasuhi Bilmen de (ö.1971) dolaylı olarak övgüyle bahsederek, Ebül'Ulâ Mardin'in (ö.1957) kıymetli eserinde Cevdet Paşa'nın (ö.1895) kıymetli mesai arkadaşlarının mükemmel bir şekilde anlatıldığını söyler.⁵⁹ Elbette ki bu kıymetli ilim adamlarının içerisinde Abdussettâr Efendi de vardır.

⁵⁷ Mardin, *Ahmet Cevdet Paşa*, 166.

⁵⁸ Takriz: Bir müellifin eserine genellikle müellifin ricası üzerine dönemin önde gelen âlim ve ediplerinin yazdığı övücü takdim yazısı, Bkz, Mustafa Uzun, Ahmet Turan Arslan, “*Takriz*”, DİA, 2010, XXIX, 472-474.

⁵⁹ Bilmen, *Kamus*, I, 347.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDHAL-İ FIKIH EDEBİYATININ TANIMI VE TARİHÇESİ

1. Medhal-i Fıkıhın Tanımı

Medhal-i fıkıh ibaresi, bir isim tamlaması olup iki kelimedenden meydana gelmiştir. Bu bakımdan kelimelerin tek başlarına ifade ettiği anlamlara bakmak faydalı olacaktır. Medhal, Arapça'da 'girmek' kökünden türeyen mastar mimi ve ismi mekân olup⁶⁰ sözlükte “*giriş yeri, giriş, başlangıç*”⁶¹ anlamına gelmektedir. Fıkıh sözlükte; “*bir şeyi anlamak, bir şeyi iz'an ile fetânet ile şuurlu bir halde idrak etmek, künhüne vâkıf olmak anlamına gelir.*”⁶² Hanefî usulünde ise, “*kişinin lehinde ve aleyhinde olan şer'i ameli hükümleri bir meleke halinde bilmesidir*” diye tarif edilir.⁶³

Medhal-i fıkıh ibaresinden “*fıkha giriş, fıkıhın giriş yeri, fıkıhın başlangıcı*” gibi mana çıkmaktadır. İstilahî anlamda ise Abdussettâr Efendi “*fıkıh ilmine başlangıçta etkisi olan, fıkıhın genel kuralları ve prensiplerinden ibarettir*”⁶⁴ şeklinde tanım yaparak genel kural ve prensiplerle sınırlı tutmuştur.

2. Medhal-i Fıkıh Edebiyatının Doğuşu

Medhal ismiyle fıkha dair eser telifinin ilk ne zaman başladığını tespit edemedik. Benzer isimle telif edilmiş, aynı tarzdaki eserlerin ise daha çok Abdussettâr Efendi'den sonra ve yakın geçmişte telif edildiklerini görmekteyiz.

Buna mukabil klasik kaynaklarda “medhal” bölümü her zaman bulunmuş buna mukaddime, dibace, takdim, gibi isimler verilmiştir. Başlangıçta bu eserlerin mukaddimetü'l-kitâb ve mukaddimetü'l-ilm olarak iki kısma ayrıldığını, mukaddimetü'l-kitâb şeklinde yapılan girişlerde eserin adından, yazılış sebebinden,

⁶⁰ Muhammed b. Yakub el-Şirazî el-Firûzabâdî, *Kâmûsü'l-Muhît*, (Mütercim Asım Efendi), “d-h-l” mad., Yayına haz., Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, İstanbul, Yek Yay, 2014, c, V, s, 4484.

⁶¹ Cemaluddin Muhammed b. Mukrim b. Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, Dâru's-Sadr, XI, 240; Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukrî el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Mûnir fi Garibi's-Şerhi'l-Kebir*, Dâru'l-Hicre, İnan, H. 1405, I, 190; Arif Erkan, *el-Beyan*, İstanbul, 2012, s. 2101.

⁶² Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul, I, 13; Erkan, *el-Beyan*, s. 1804.

⁶³ Molla Hüseyin, *el-Mir'âtü'l-Usul*, İstanbul, 1312, I, 15-16; Bilmen, *Kamus*, I, 13; Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü*, İstanbul, 2014, s. 22.

⁶⁴ Abdussettâr Efendi, *Medhal-i Fıkıh*, İstanbul, Mahmut Bey Mtb, h.1299, s. 5.

konu ve amacından, muhteva ve kime ithaf edildiğinden bahsedilmiştir. Mukaddimetü'l-ilm bölümlerinde ise kitabın yazıldığı ilim alanının tanımı, konusu, amacı, yararı gibi bilgilerin verildiği görülmektedir.⁶⁵ Medhal ya da dibaceler, eserlerin ilk bölümünden önce, konu bütünlüğüne bağlı, eserin genel hacmine göre kısa, okuyucuya eser hakkında kanaat oluşturacak bilgiler içermektedir denilebilir.

Genel olarak eserler başlı başına bir ilim dalı hakkında olmakta, doğal olarak da ilgili ilim dalı ile alakalı terim ve ıstılahlar ihtiva etmektedir. Bunun yanında, bazı eserler belirli bir ilim dalına ait başlı başına hudûd, ıstılah ve tanım üzerine telif edilmektedir. Burada amaç özel alanlarında kendi ilgililerine rehberlik etmesi ve ihtisas kazanmalarına katkı sağlamasıdır.⁶⁶ Medhal-i fıkıh eserlerini bu bağlamda ele alacak olursak adından anlaşıldığı üzere fıkıh ilmine giriş yapmak, fıkıhın konularını ana hatlarıyla sunmak, fıkıh ilmini anlamayı kolaylaştırmak, fıkıhla ilgili genel bilgi vermek amacıyla yazılmış, daha çok bu alanda ihtisas yapmak isteyen öğrencilere yönelik yazılmış eserler olarak görülmektedir. Diğer taraftan medhallerin kendine özgü muhteviyatlarını göz önüne alırsak, salt tanım veya ıstılah eseridir demek “içerisinde tanımlar olsa da” isabetli olmayacaktır.

Öte yandan medhal edebiyatının varlığına doğal olarak her eserde rastlamak mümkün olmaktadır. Abdussettâr Efendi, bu duruma işaret ederek selefîn eserlerinde yazmış oldukları mukaddimelerin söz konusu ilim dalı ile alakalı olarak o ilmin prensiplerine ve meselelerine dair bilgileri zikrettiklerini, buna dayanarak da medhal isimli eserlerin yazılmasına yol açıldığını ifade eder.⁶⁷ Biz buradan varlığı tabii olarak kabul edilmiş *medhal* telifi geleneğinin fıkıha uyarlanmasına en önemli katkı yapanlardan birisi olarak Abdussettâr Efendi'yi görmekteyiz. Öyle ki Abdussettâr Efendi “*medhal isimli eserlerin yazılmasına yol açılmış oldu*”⁶⁸ derken kendisinden önce böyle bir usûlün varlığına işaret etmekte ama bir eserin varlığından bahsetmemektedir.

Abdussettâr Efendi, hazırlamış olduğu risalenin yazılış gayesi doğrultusunda medhal bölümlerinin öğrencinin basiretini açmaya katkı sağlama adına olduğuna

⁶⁵ İsmail Durmuş, “Mukaddime”, *DİA*, 2006, XXXI, 115-117.

⁶⁶ Halis Demir, “İslam Hukukunda Hudûd Ve İstılah Edebiyatı”, *Turkish Studies*, Ankara, 2016, s.199-226.

⁶⁷ Abdussettâr Efendi, *Medhal*, s. 3. Not: Bundan sonraki kısaltmalarda Abdussettâr Efendi'nin “Medhal-i Fıkıh” eserine ‘Abdussettâr, *Medhal*’ olarak kısaltma yapılacaktır.

⁶⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 3.

işaret eder.⁶⁹ Bu durumda fıkıh ilmine başlayacak talipli, bu ilmin nelerden ibaret olduğunu, günümüze gelene kadar hangi merhalelerden geçtiğini bilecek, imamlara ve müracaat edilecek kaynaklara bir bakıma aşinalık kazanacaktır. Kendi ifadesiyle: “*Yüce fıkıh ilmi büyük bir deryadır; birçok bablar, bölümler ve fasıllara ayrılmıştır ve bunların arasından hangi hükümler çıkarılacak? Hangi hükümler dünya hayatını ilgilendiriyor? Hangi hükümler ahiret hayatını ilgilendiriyor? Öğrencinin bunları öncelikle bilmesi elzemdir.*” Yine müellifimiz şer’î amelî hükümleri şerh etmeyi, fıkıhın kaide ve kaynaklarını daha önce aktarılan fıkıh ilmine ait bilgilere ilave yapmayı faydalı gördüğü için bu risaleyi hazırladığını belirtir. Aynı zamanda risalenin yazılma amacı doğrultusunda bu ilmi öğrenmek isteyenler için olmazsa olmaz bazı prensiplerden bahseder ki bunlar en azından bu ilimle alakalı başarılı olmanın anahtarı mesabesindedir.⁷⁰

Kendi alanında bir boşluğu doldurma maksadıyla hazırlandığı kanaatinde olduğumuz medhal edebiyatı hakkında birbirine yakın ifadeler müellifler tarafından kullanılmıştır. Mustafa Ahmet Zerkâ (ö.1999) *el-Medhalü'l-Fıkhiyyü'l-Âmm* ismiyle yazmış olduğu eserin takdiminde söz konusu kitabın yazılmasından önce fıkıh sevdalılarının fıkıh öğrenme gayretlerinin olduğu, çaba sarf edenlerden pek çoğunun ulaşılmaz şerhler, öğrenciye zor gelen kapalı lûgatlar (kelimeler) ve uslûplardan dolayı buna güç yetiremediklerinden bahseder.⁷¹ Bu durumdan dolayı kendisi fikha dair daha açık ve anlaşılır bir eser yazma amacıyla olduğunu, öğrencinin fıkıh ilmi öğrenimini kolaylaştırmayı amaçladığını belirtir ki bu da Abdussettâr Efendi’nin ifadeleri ile uyum arz etmektedir.

Süleyman Abdullah Eşkar’a (ö.2012) göre medhal-i fıkıh: “*(Fıkıha dair) mevzuların sınırlanması, taksimatı, kaynakları, dersin gayesi, tarihi, kendisiyle alakalı olan ve olmayan ilimleri, şartlarını, ulemanın kullandığı istilahların bilinmesidir. Yine bu ilmin âlimlerinin yaptığı usul ve kaide tariflerini, fıkıh yollarını ve (âlimlerin) fıkıhlarını dayandırdıkları fıkıh usullerini, fıkıh şehirlerini ve buna benzer konuların bilinmesi*” şeklindedir.⁷² Medhal-i fıkıh ona göre, talebenin öğreneceği birçok fikhi meseleye hazırlık niteliğindedir.⁷³ Yine bu edebiyat üzerine

⁶⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 2.

⁷⁰ Abdussettâr, *Medhal*, 3.

⁷¹ Mustafa Ahmet Zerkâ, *el-Medhalü'l-Fıkhiyyü'l-Âmm*, Şam, 2003, I, 5.

⁷² Ömer Süleyman Abdullah Eşkar, *el Medhalü ile Ş-Şeriatı ve'l Fıkhi'l-İslam*, Ürdün, 2005, s.11.

⁷³ Eşkar, *el-Medhalü ile Ş Şeriatı*, 12.

çalışma yapan Yusuf Ahmet Bedevî, hazırlamış olduğu *Medhalu Fıkhi'l-İslâmî ve Usûlihi* adlı eserinde kitabın yazılış amacını “*Bu, İslam fıkhi ve fıkıh usûlü tarihi hakkında yazılmış, fıkıh usulü ilmine, evrelerine ve gelişimine ışık tutan bir kitaptır*”⁷⁴ şeklinde ifade etmektedir.

Bahsi geçen eserlerde müelliflerin açıklamalarından anlaşıldığına göre; fıkıh ilminin kendisini, daha kolay anlamaya yönelik yapılan çalışmalar, medhal eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirli bir ortak amaç doğrultusunda hazırlandığı tariflerden de anlaşılan medhal eserlerinin, Abdussettâr Efendi'nin yazdığı eserinde kullandığı metodu, daha farklı bir ifade ile öğrenciye kazandırmak istediği fıkıh ilmine ait bilgilerin diğer medhal eserlerinde de büyük oranda ortak olduğu kısa bir araştırma ile hemen anlaşılacağı kanaatindeyiz.

Hacim açısından farklılık gösteren medhal eserlerinin bazılarına, muhteva açısından göz atmamızın bu edebiyatı daha iyi tanımamıza yardımcı olacağını düşünüyoruz. Bu eserler içinde en detaylı olanı kanaatimize göre Mustafa Ahmed Zerkâ'nın eseridir. Onun eseriyle beraber son yıllarda yazılmış olan *Medhalu'l-Fıkhi'l-İslâmî ve Usûlihi* adlı esere de bir göz atalım.

2.1. el-Medhalu'l-Fıkhiyyü'l-Âmm⁷⁵

Mustafa Ahmed Zerkâ'nın (ö.1999) *el-Fıkhu'l-İslâmî Fi Sevbihî'l-Cedid* adlı meşhur eserinin ilk iki cildi *el-Medhalu'l-Fıkhiyyü'l-Âmm* ismini taşır. Elimizde bulunan eserin, Şam'da 1945, 1952, 1968 tarihlerinde baskısı yapılmıştır.⁷⁶ Başlıca ele aldığı konular şunlardır:

Birinci cilt: Tarif, taksim. İslam Şeri'atine genel bir bakış, fıkıhın manası ve hükümlerin kısımları. İslam fıkıhının kaynakları. Aslî fıkıh kaynakları, tâbî fıkıh kaynakları. Fıkıh kaynaklarının tertibi, şeri'at ve fıkıh arasındaki fark. İslam Fıkıhının gelişme dönemleri ve üstünlükleri. Gelişimi, dönemleri, tarihi. Ehli hadis ve ehli rey. İslam fıkıhının muasır kanun koyma gücü. Fıkıhtan istifade etme noktasında asrın eğilimi. İçtihat farklılıklarının zarureti ve önemi. Fıkıhın dini sıfatının olma ayrıcalığı. Medeni kanunlar ve onu fıkıhtan bina etmenin üstünlüğü. İslam fıkıhında mülkiyet meselesi. Mülkün tarifi ve sebeplerinin beyanı.

⁷⁴ Yusuf Ahmet Bedevî, *Medhalü Fıkhi'l-İslâmî ve Usûlihi*, Amman, 2007, 1. Bs, s.13.

⁷⁵ Zerkâ, Mustafa Ahmed, *el-Medhalu'l-Fıkhiyyü'l-Âmm*, 2003.

⁷⁶ Saffet Köse, “Zerkâ”, *DİA*, 2013, XLIV, 287.

Akitler meselesi. Akitler, şartları, irade ve akitlerde ayıplar hakkında bilgiler. Akdin bozulma durumları.

İkinci cilt: İslam Fıkhın'ın Şer'î tarafı meselesi.

Şer'î kaynaklar, tarifi ve kısımları. Terbiye etme yönü. Butlan meselesi, (fesat), genel olarak akdin fesadı meselesi, fesadın neticesi, fesadın kanundaki yeri, yabancı kanunlarda butlan meselesi. Ehliyet ve velayet meselesi. Ehliyetin manası, tarifi ve neveleri. Ehliyet arızaları, velayet veya vekillik. Örf ve adaletin tesisi ve tarifleri. Örfün kısımları. Örf ve içtihadın teâruzu. Zamanın fesadı ile ictihad hükümlerinin değişmesi. İçtihat hükümlerinin vesileler ve araçların değişmesi ile değişmesi.

İslam Fıkhında külli kaideler. Kavâidü'l fihhiyyenin manası ve onun fıkhıdaki yeri. Kavâid sığaları tarihine göz atma. Mecelle kavâidlerini açıklama ve tasnif.

2.2. Medhalü'l-Fıkhı'l-İslâmî ve Usûlihi⁷⁷

İslam teşrii. İslam teşrii tarihinin tarifi, fıkıh, kanun, fıkıh usulü ve fıkıh kaideleri. el-Eşbâh ve'n-nezâir, furû fıkıh, usulü fıkıh. İslam teşriinin yeri ve üstünlüğü. İslam fıkhının ve usûlünün geçirdiği dönemler.

1. Dönem: Peygamber (s.a.v) Asrı. İslam'dan önce Arapların durumu, Peygamber (sav) döneminde teşriin merhaleleri. Kur'an ve Sünnet'te teşrii özellikleri.

2. Dönem: Hulefâyi Râşidin'in (r.hm) dönemi. Sahabenin konumu. Sahabenin ictihad alanları ve fıkhın özellikleri.

3. Dönem: Tâbiîn asrı. Tâbiîn'in İslam Fıkhındaki yeri. Hadis okulu ve rey okulu. Hadis okulu ve rey okulu arasında Tâbiîn fıkhının genel özellikleri. Tâbiîn zamanında teşri' kaynakları.

4. Dönem: Müctehid İmamlar Asrı. Mezheplerin çıkışı ve teşekkülü. İmam-ı Ebû Hanife (ra), İmam-ı Mâlik (ra), İmam-ı Şâfiî (ra), İmam Ahmed (ra), Dâvûd ez-Zâhirî; hayatları, mezhepleri, usulleri. Fıkıh usulü okulları, mütekellimin metodu, fukaha veya Hanefî metodu. Fukaha ve mütekellimin metodunun cem'i.

⁷⁷ Muhammed Bedevî, *Medhalü'l-Fıkhı'l-İslâmî ve Usûlü*, Ürdün, 2008, Dâru'l-Hâmid.

5. Dönem: Taklit Asrı. Taklidin ilerlemesi ve sebepleri. Taklid eserleri ve mezhep taassubu.

6. Dönem: Uyanış ve Yenilik Asrı. Eğitim oluşumu. Kanun oluşumu, mefhumu, tarihi. İslam teşri'inde resmi kanun, kanunun hükmü.

Telif dönemi: Fıkıh ansiklopedileri, fikhî meseleler. Fıkıh ve fıkıh usûlü sözlüğü ve fihristleri.

Bu eserlerin ele aldıkları konulara kısaca bakacak olursak, işledikleri konular açısından birçok noktada Abdussettâr Efendi'nin risalesiyle aynı oldukları anlaşılmaktadır. Gördüğümüz kadarıyla medhallerin en muhtasarını Abdussettâr Efendi kaleme almıştır. Bu durumda, risalesinde değindiği konuların her birisini ayrı bir başlık altında incelemeye gerek görmemiş, konuların bazılarını parantezlerle ayırarak işlemiştir. Daha sonra yazılan medhaller ise daha sistematik ve konular daha geniş ele alınmıştır. Abdussettâr Efendi'nin değindiği fıkıhın tarifi⁷⁸ ve tedvini⁷⁹ konusuna, İslam Fıkıhı'nın geçirdiği dönemler,⁸⁰ İslam Fıkıhı'nın kaynakları,⁸¹ tabâkât,⁸² mezheplerin teşekkülü, mezhep imamları,⁸³ fıkıh alanında telif edilmiş önemli eserler ve yazarları,⁸⁴ mülkiyet,⁸⁵ akitler,⁸⁶ muhayyerlikler,⁸⁷ haklar (hukukullah ve hukuku i'bâd),⁸⁸ külli kaideler,⁸⁹ Arap dilinin önemi⁹⁰ konularına diğer medhallerde de değinilmiştir. Burada, Abdussettâr Efendi'nin özel olarak Hanefî Fıkıhı açısından konuları ele aldığını belirtmek gerekir. Abdussettâr

⁷⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 5; Bkz, Seyyit Bey, *Medhal*, 95; Şelebi, *Medhal*, 31; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 43; Zeydân, *Medhal*, 13,69; Bedevi, *Medhal*, 17.

⁷⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 6; Bkz, Şelebi, *Medhal*, 20; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 47; Zeydân, *Medhal*, 127,140.

⁸⁰ Abdussettâr, *Medhal*, 5-6; Bkz, Şelebi, *Medhal*, 50; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 109; Zeydân, *Medhal*, 107; Bedevi, *Medhal*, 75.

⁸¹ Abdussettâr, *Medhal*, 16; Bkz, Seyyit Bey, *Medhal*, 75; Şelebi, *Medhal*, 135, 222; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 73; Zeydân, *Medhal*, 184.

⁸² Abdussettâr, *Medhal*, 23; Bkz, Seyyid Bey, *Medhal*, 239; Şelebi, *Medhal*, 144; Zeydân, *Medhal*, 151.

⁸³ Abdussettâr, *Medhal*, 12-13; Bkz, Şelebi, *Medhal*, 219; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 205; Zeydân, *Medhal*, 151; Bedevi, *Medhal*, 232.

⁸⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 27-27; Bkz, Seyyit Bey, *Medhal*, 50; Şelebi, *Medhal*, 323; Bedevi, *Medhal*, 311.

⁸⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 20; Bkz, Şelebi, *Medhal*, 308; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 33; Zeydân, *Medhal*, 224.

⁸⁶ Abdussettâr, *Medhal*, 20; Bkz, Şelebi, *Medhal*, 409; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 377; Zeydân, *Medhal*, 285.

⁸⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 21; Bkz, Şelebi, *Medhal*, 593; Zeydân, *Medhal*, 377.

⁸⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 22; Muhammed Vâsıl, *Medhal*, 252.

⁸⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 15; Bkz, Seyyit Bey, *Medhal*, 88; Zerkâ, *el-Medhal*, II, 965; Zeydân, *Medhal*, 90; Bedevi, *Medhal*, 51.

⁹⁰ Abdussettâr, *Medhal*, 7; Bkz, Bedevi, *Medhal*, 49.

Efendi'den sonra yazılanlar ise genel olarak konuları ele almış hemen tüm mezheplere eserlerinde yer vermişlerdir.

Diğer medhallerde İslam'dan önce Arapların durumu,⁹¹ ehli hadis ve ehli rey ekolleri,⁹² ictihad ve taklit konuları,⁹³ ukûbât konuları,⁹⁴ Roma kanunlarının İslam Fıkhı'na tesiri meselesi,⁹⁵ günümüzde fikhın tatbiki⁹⁶ gibi konular da mevcuttur.

Medhallerde ortak konuların ele alınmasıyla beraber, dikkat çekici bir özellikte müelliflerden kiminin kısa bir izah ile yeterli gördüğü bir meseleyi bir diğerinin daha çok öne çıkarması ve uzun izah yapmasıdır. Şöyle ki; bazı müellifler İslam'dan önceki sosyal yapı ve kanunlarıyla beraber günümüz kanunlarını ele almış, İslam Fıkhı ile mukayese yoluna gitmiştir. Kimi medhal eserlerinde ise ağırlıklı olarak fikh tarihi üzerinde durulmuş, anlatım ve anlama kolaylığı adına, şematik yöntem kullanılmıştır. Muhammed Fedâî Behçet tarafından çalışılan *el-Medhalü ilâ Fıkhı'l-İslâm* isimli eseri buna misal gösterebiliriz. Yine ortak işlenmiş konuların dışında, müelliflerin kendilerince önemli gördükleri konuları medhallerinde ele almaları, buralara dikkat çekmeleri bizim kanaatimizce ders kitabı olarak hazırlanan medhallerde, o anki toplumun sosyal durum, ilmi seviye ve fikha bakış açısıyla ilgili olarak konjonktürel veya müellifin kendince öncelikli gördüğü konuları ele alması olmuştur.

Medhal eserlerinde konu bütünlüğünün sağlanabilmiş olup olmadığı yönündeki kanaatimizi genel olarak izah etmiş olduk. Özel anlamda ise medhallerin hemen hepsi ayrı bir metot izlemiştir. Bu noktada bir bütünlükten bahsetmek güçtür. Bütün konuların aynı olduğunu söylemek ise tam olarak isabetli olmayabilir. Bu durum eserlerin hacimlerindeki farklılıklardan da anlaşılır. Genel olarak hemen hepsinde telif amacı aynı olmuş (öğrencilerin fikh ilmini anlamasını kolaylaştırmak), izah etmeye gerek gördükleri ve ele aldıkları ortak birçok konuda keşişmişlerdir. Bu noktada da konu bütünlüğünden bahsetmemizin isabetli olacağı kanaatindeyiz.

---

⁹¹ Şelebi, *Medhal*, 38; Bkz, İslamdan önceki durum, Zerkâ, *el-Medhal*, I, 50; Zeydân, *Medhal*, 37; Bedevi, *Medhal*, 73.

⁹² Seyyit Bey, *Medhal*, 6; Şelebi, *Medhal*, 128; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 193; Bedevi, *Medhal*, 206.

⁹³ Seyyit Bey, *Medhal*, 163, 271; Şelebi, *Medhal*, 139; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 211; Bedevi, *Medhal*, 335-415.

⁹⁴ Zerkâ, *el-Medhal*, I, 289.

⁹⁵ Şelebi, *Medhal*, 295; Zeydân, *Medhal*, 78.

⁹⁶ Şelebi, *Medhal*, 655.

Diğer taraftan Abdussettâr Efendi'den önce bu tarzda yazılmış müstakil başka bir eser tespit edememiş olmamız bize, Abdussettâr Efendi'nin bu edebiyatın en önemli temsilcisi olduğu, diğer medhal eserlerine ilham verdiği izlenimi vermektedir.

3. Medhal-i Fıkıh Edebiyatının Alt Fıkıh Dalları ile İlişkisi

Abdussettâr Efendi ile başlayan bu edebiyatın diğer fıkıh ilimlerinin hemen hepsi ile bir alakası bulunmaktadır. Muhtevası açısından incelediğimizde üzerinde çalıştığımız bu risale ve diğer medhal eserlerinin fıkıhla ilgili târif, tarih, tedvin, tabâkat gibi konular hakkında bilgiler içerdiğini görmekteyiz.

Daha öncede belirttiğimiz gibi medhal isimli eserler birçok alanda kaleme alınmıştır. Bu çeşitli ilim dallarında olabildiği gibi furû fıkıh veya usulü fıkıh alanında yazılmış eserler de olabilmektedir. Abdussettâr Efendiden çok önce yazılmış olan *el-Medhal Îlâ Tenmiyeti'l (tetimme) A'mâl bi-Tahsini'n-Niyyât ve't-Tenbih alâ Ba'zi'l-Bida ve'l-Avâ'idi'lleti'ntuhilet ve Beyâni Senâ'atihâ ve Kubhihâ* buna verilebilecek bir misaldir. İbnü'l-Hâc el-Abderi (ö.737/1337)⁹⁷ tarafından fıkıh alanında yazılmış en eski medhal isimli eserlerden biridir.⁹⁸ Bu eser bizim araştırma yaptığımız medhal eserlerinden hem sistematik olarak hem de ele aldığı konular bakımından bir hayli farklıdır. Müellifin, yaşadığı dönemde ortaya çıkan bidatlere karşı dinin doğru öğrenilmesi gayesiyle⁹⁹ Mâliki Mezhebi'ne göre yazılmış ilmihal, vaaz ve adap kitabı niteliğindedir. Bu eser içerik açısından *Tenbihu'l-Gâfilin*¹⁰⁰ ve *İhya U'lumi'd-Din*¹⁰¹ gibi eserlere çok benzemektedir. Dolayısıyla bizim araştırmamızın dışındadır.

Amel ciheti ile lehine ve aleyhine olan şer'i ameli hükümlerin bir meleke halinde bilinmesi noktasında¹⁰² bazı hükümleri ele alması bakımından fıkıh ilmine dair ehliyet¹⁰³, akitler¹⁰⁴, mülkiyet¹⁰⁵, ukûbât¹⁰⁶ gibi kavramları medhal ilminin

⁹⁷ Muhammed b. Muhammed el-Abderi'l Mâliki'l Fâsi, bkz, Saffet Köse, "İbnü'l-Hâc el-Abderi", *DİA*, 2000, XXI, 52.

⁹⁸ Bu eserin yeni baskısı Kahire'de 1981 yılında Mektebetü'd-Dâru't Teras tarafından yapılmıştır. Bkz, <https://archive.org>, AlMadkhalİbnhaj.

⁹⁹ Köse, "el-Abderi", *DİA*, XXI, 52.

¹⁰⁰ Ebu'l-Leys İmâmü'l-Hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî (373/983).

¹⁰¹ Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed El-Gazzâlî Et-Tusi (505/1111).

¹⁰² Bilmen, *Kamus*, I, 13.

¹⁰³ Abdussettâr *Medhal*, 18; Zeydân, *Medhal*, 349; Zerkâ, *el-Medhal*, II, 781.

¹⁰⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 20; Şelebi, *Medhal*, 308; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 33-379; Zeydân, *Medhal*, 224-312.

konusu olarak görmek mümkündür. Bu arada şunu da belirtmekte fayda vardır ki, Medhal-i fıkıh eserlerinde akit, bey', mülkiyet gibi konulara değinilip, ilmihal¹⁰⁷ olarak bilinen temel dini bilgiler (abdest, namaz, hac, oruç gibi) ve izahları üzerinde durulmaması, Medhal-i Fıkıh edebiyatını bazı konuları ortak olsa bile *mütûn-i erbaa*¹⁰⁸ gibi furû'ata dair genel konuları ele alan eserlerden ayırmaktadır.

Yakın tarihte yazılmış olan Ali Ali Mansur'un (ö.?) *el-Medhal li'l-Ulûmi'l-Kanuniyye ve'l-Fıkhi'l-İslâmiyye* isimli eseri Kahire'de 1978 yılında basılmıştır. Bu baskının bir nüshası M.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde mevcuttur.¹⁰⁹ Bu eser kanun ve şeriat konusunu işlemiş, el-Ezher Üniversitesinde hukuk fakültesinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Eserde kanun tanımlarının çeşitli meslek erbapları açısından tanımı yapılmış, şer'iat ile kıyaslama yoluna gidilmiş ve toplum açısından değerlendirme yapılmıştır. Ele aldığı konular itibari ile bizim üzerinde durduğumuz medhallerin dışında kalmaktadır. Yine Muhammed Ma'ruf ed-Devâlibî (ö.2004)'nin *el-Medhal ilâ İlmi Usûli'l-Fıkh adlı* eser Şam'da 1949, 1959, 1965 yıllarında basılmıştır. Öğrencilere yönelik ders kitabıdır.¹¹⁰ Eserin Beyrut Dâru'l-ilmî'l-melayin 1965 baskısı kütüphanelerimizde mevcuttur.¹¹¹ Devâlibî'nin bu eseri her ne kadar medhal ismini taşıyor olsa da fıkıh usulü ilmine yönelik medhal kitabı olarak hazırlanmış ve bizim üzerinde durduğumuz medhal eserlerinden farklıdır.

Şer'i hükümlerin tafsili delillerden çıkarılmasını mümkün kılan kâideleri ve icmâli delilleri öğreten fıkıh usulü ilmi¹¹² kaidelerinin bir kısmını, medhal-i fıkhın bahis konusu yapıp izah yoluna gittiği görülmektedir. Bu meyanda asli deliller başta olmak üzere deliller ele alınmış, aynı zamanda usuldeki iki ana ekol olan fukahâ ve mütekellim yöntemlerinin kurucuları, metotları, yayıldığı bölgeler, aralarındaki farklar ve memzûc yöntem çalışmaları hakkında da bilgiler vermiştir.¹¹³ Bu durum

¹⁰⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 20; Şelebi, *Medhal*, 308; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 33; Zeydân, *Medhal*, 224.

¹⁰⁶ Zerkâ, *el-Medhal*, I, 289.

¹⁰⁷ "Temel dini bilgileri içeren el kitaplarının genel adı" Hatice Kelpetin, , "ilmihal", *DİA*, 2000, XXII, s. 139-141.

¹⁰⁸ , Mevsilî'nin (ö.683/1284) *el-Muhtâr*, İbnü's-Sâati'nin (ö.694/1295) *Mecmâ'ul-Bahreyn*, Tâcüşşerîa'nın (ö.709/1309) *el-Vikâye*, Nesefî'nin (ö.710/1310) *Kenzü'd-Dekâ'ik* isimli dört esere verilen isim, bkz, Ahmet Özel, "Hanefî Mezhebi", *DİA*, 1997, XVI, 21-27.

¹⁰⁹ Bkz, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, demirbaş: 10008121, yer no: 340.1 1978/1386 k.1.

¹¹⁰ Saffet Köse, "Devâlibî" *DİA*, 2016, ek-I, 326-328.

¹¹¹ M.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi demirbaş no: 10028978, yer no: 297.501, dev.m 1965/1385-k.1.

¹¹² Bilmen, *Kamus*, I, 15; Atar, *Fıkıh Usûlü*, 23.

¹¹³ Zeydân, *Medhal*, 163; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 159; Bedevi, *Medhal*, 227.

bize medhal edebiyatının fıkıh usulü ilminden faydalandığını göstermektedir. Bununla beraber bazı külli kaideler¹¹⁴ medhal ilminde mevcut olmaktadır.

İslam telif geleneğinde, sahasında tanınmış şahsiyetlerin biyografilerini konu edinen tabakât ilmi ile alakasını,¹¹⁵ fıkıh ilmindeki önemli şahsiyetlerin kim olduğunu belirtmesi, hayatları ve mezhepler içindeki önem sıralarını ele alması medhal edebiyatının tabakât ilmi ile de ilgili olduğunu göstermektedir.

İslam'dan önceki Arapların sosyal ve hukuk yapılarını,¹¹⁶ Roma kanunlarını ve günümüzde yürürlükte olan kanunların İslam Fıkıhı ile mukayesesi yapılarak, karşıt düşünceye sahip olanlara karşı İslam Fıkıhı'nın savunulmasına ve üstünlüklerinin ortaya konulmasına¹¹⁷ medhal edebiyatında rastlanmaktadır. Bu durum medhal edebiyatının Hilaf İlmi¹¹⁸ ile irtibatını bize göstermektedir.

Şu kadar var ki medhal edebiyatı, faydalandığı ilim dallarından fıkıh adına önemli ve bilinmesi zaruri olan kısımları bahis konusu yaparak, fıkıh ilminin daha iyi anlaşılmasını amaçlamaktadır. Bu noktada başvurulması gerekli olan alanlara girmekten geri durmamıştır.

4. Medhal-i Fıkıh Eserleri

Abdussettâr Efendi'nin, yazdığı eserinde başka herhangi bir Medhal eserinden bahsetmediğini daha önce ifade etmiştik. Yaptığımız araştırma da ise müstakil bir şekilde medhal-i fıkıh olarak ihtiva açısından bu tarzda yazılan bir eseri Abdussettâr Efendi'den önce tespit edemediğimizi de belirtmiştik. Doğal olarak inceleme fırsatı bulduğumuz medhal eserlerinde de bu alanda yazılmış eserlerin listesine rastlayamadık. Bizim tespit edebildiğimiz fıkıhla ilgili “Medhal” eserleri şunlardır:

¹¹⁴ Abdussettâr, *Medhal*, , 22; Zeydân, *Medhal*, 25-37; Zerkâ, *el-Medhal*, II, 965; Bedevi, *Medhal*, 51.

¹¹⁵ İsmail Durmuş, “Tabakat”, *DİA*, 2010, XXXIX, s. 288-289.

¹¹⁶ Zeydân, *Medhal*, 12; Bedevi, *Medhal*, 73.

¹¹⁷ Zeydân, *Medhal*, 78; Bedevi, *Medhal*, 67.

¹¹⁸ Geniş bilgi için bkz: İzmirli İsmail Hakkı, *İlm-i Hilaf*, Konya, 2010, s. 19.

4.1. Abdussettâr Efendi'nin (ö.1887) “Medhal-i Fıkıh” Adlı Eseri

4.2. Muhammed Seyyit Bey'in (ö.1925) “Medhal”¹¹⁹ Adlı Eseri

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu eser Abdussettâr Efendi'den sonra yazılan ikinci *medhal* eseridir. İstanbul'da, İbb Atatürk Kütüphanesi Osman Engin Kitapları no: 134/ 2737 de bulunmaktadır. Düşün Yayıncılık tarafından Hasan Karayiğit sadeleştirmesi ile günümüz Türkçe baskısı yapılmıştır. Osmanlıca ve toplam 330 sayfadan müteşekkil eserin usul konularına da bir hayli yer verdiği görülmektedir. Bu alanda yazılmış muhtasar olmayan ilk eser görünümündedir.

4.3. Süleyman Sırrı Efendi'nin (ö.1931)¹²⁰ “Medhal-i Fıkıh” Adlı Eseri

Müellifin Dârülfünun Ulûm-i Âliye-i Dîniyye şubesinde öğrencilere verdiği dersleri kitap haline getirdiği eseridir. 1329/1913 yılında Ebu'z-Ziya Matbaası'nda Osmanlıca olarak basılmıştır.¹²¹ Eserde ilmihal konularının da işlendiği görülmektedir.

4.4. Muhammed Selam Medkur'un (ö. ?) ”el-Medhalu li Fıkhi'l-İslâmi”¹²² Adlı Eseri

İki cilt ve toplam 788 sayfa olan eserin ilk baskısı 1963 yılında, ikinci baskısı 1996 yılında ve 2005 yılında da 906 sayfa olarak Dâru'l-Kütübi'l-Hadis tarafından Kahire'de yapılmıştır. Bu eserde müellif farklı olarak cizye konusu, itikat, ruhsat ve azimet, İslam'da ictihad ve hüküm, kadılık meselesi, mezalim (mahkemelerinin) ve hisbe (teşkilatının) velâyeti, İslam fıkında suçlar ve cezalar konuları da ele alınmıştır.

4.5. Muhammed Mustafa Şelebi'nin (ö.1997)“el-Medhal fi'l-Fıkhi'l-İslâmi”¹²³ Adlı Eseri

Eser ed-Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmiyye tarafından 1985 yılında İskenderiye'de basılmıştır. İki cilt halinde hazırlanmış olup birinci cildi 319 sayfa olmakla beraber

¹¹⁹ Muhammed Seyyit Bey, *Medhal*, Matbaayı Âmire, İstanbul, 1333.

¹²⁰ Beyazıt Camîî dersiâmî, dil ve din âlimi, Bkz, Musa Alak, ”Süleyman Sırrı” *DİA*, 2016, ek-II, 544-545.

¹²¹ Alak, ”Süleyman Sırrı” *DİA*, 2016, 544; Bkz, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Demirbaş No: Hs0840, Yer No: 297.501-541 297. 501-541 1329 k.1.

¹²² Muhammed Selam Medkur, *el-Medhalü li fıkhi'l-islâmi*, Kahire, 1963.

¹²³ Muhammed Mustafa Şelebi, *el-Medhal fi'l-fıkhi'l-islâmi*, İskenderiye, 1985.

toplam 668 sayfadır. Bu eserde farklı olarak hile konusu, sular ve kullanım hakları konusu ve komşu hakları konuları da görülmektedir.

4.6. Mustafa Ahmed Zerkâ'nın (ö.1999) “el-Medhalu'l-Fıkhıyyü'l-Âmm”¹²⁴ Adlı Eseri

Mustafa Ahmet Zerkâ (ö.1999)'nın *el-Fıkhü'l-İslâmi fi Sevbihî'l-Cedid* adlı meşhur eserinin ilk iki cildi *el-Medhalu'l-Fıkhıyyü'l-Âmm* ismini taşır. 1159 sayfa olan bu eser medhaller içindeki en hacimli eserdir. Elimizde iki cilt halinde bulunan eserin, Şam'da 1945, 1952, 1968 tarihlerinde baskısı yapılmıştır.¹²⁵ Bu eserin farklı yönü olarak *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*'nin ele alınması, kaidelerinin tasnifi ve bir kısım izahların yapılması olarak görülmektedir.

4.7. Nâsir Ferit Muhammed Vâsıl'ın (ö.2009) “el Medhalu'l-Vâsıt li Diraseti's-Şer'iatî'l-İslâmiyye”¹²⁶ Adlı Eseri

Birinci baskısına ulaşamadığımız kitabın ikinci baskısı, 276 sayfa olarak 2011 yılında Mektebetü't Tefikiyye tarafından Kahire'de basılmış.

4.8. Ramazan Ali Seyyid eş-Şirbâsî'nin (ö.?)“el-Medhalu li Diraseti'l-Fıkhî'l-İslâmi”¹²⁷ Adlı Eseri

Yazar hakkında Fas'lı olduğu dışında pek bilgi edinemedik. Eserin birinci baskısını da tespit edemedik. Kitabın ikinci baskısı 450 sayfa olarak 1983 te yapılmıştır. Elimizde bulunan nushanın baskı yeri ve yayınevi maalesef okunaklı değil. Şu an satışta bulunan Dâru'l Camiati'l Cedide 2007 İskenderiye baskısı da tahminimize göre son yapılan baskısı.

4.9. Ömer Süleyman el-Aşkar'ın (ö.2012) “el Medhalu ile's-Şer'iatî ve'l-Fıkhî'l-İslâmi”¹²⁸ Adlı Eseri

Bizim ulaştığımız Dâru'n-Nefais Ürdün 2005 baskısının ön sözü 2003 yılında yazılmış. Bir cilt halinde olan eser toplam 399 sayfadır. Konuları daha çok

¹²⁴ Zerkâ, Mustafa Ahmet, *el-Medhal*, Şam, 2003.

¹²⁵ Saffet Köse, “Zerka”, *DİA*, 2013, XLIV, 287.

¹²⁶ Nâsir Ferit Muhammed Vâsıl, *el-Medhalü'l-Vâsıt li Diraseti's-Şer'iatî'l-İslâmiyye*, Mektebetü't Tefikiyye, Kahire, 2011.

¹²⁷ Ramazan Ali Seyyid Şirbasi, *el-Medhalü li Diraseti'l-Fıkhî'l-İslâmi*, İskenderiye, 2007.

¹²⁸ Ömer Süleyman el-Aşkar, *el-Medhalü ile's-Şer'iatî ve'l-Fıkhî'l-İslâmi*, Ürdün, 2003.

mukayeseli olarak ele almıştır. Konuların sonunda sorular ve cevaplar bölümü de yer almaktadır.

4.10. Abdulkerim Zeydan'ın (ö.2014) “el-Medhalu li Diraseti's-Şer'iatî'l-İslâmi”¹²⁹ Adlı Eseri

Müessesetü'r-Risale tarafından 2001 ve 2004 yılı baskısı elimizde olan eserin ilk baskısı yine Müessesetü'r Risale tarafından 1999 yılında Kahire'de yapılmış olduğunu tespit edebildik. Eser 424 sayfadır. Bu eser, günümüz fıkıh çalışmalarında kendisine atıfta bulunulan en meşhur medhal eserlerinin başında gelir. Ele aldığı konular hemen hemen tüm medhal eserlerinde bulunmaktadır. Bununla beraber mevzular gereğinde fazla uzatılmamış, hacmi ortalamadan biraz uzun tutulmuştur.

4.11. Yusuf el-Karadâvi'nin “el Medhalu li Diraseti's-Şer'iatî'l-İslâmi”¹³⁰ Adlı Eseri

Birinci baskı 1993 yılında Müessesetü'r-Risale tarafından Beyrut'ta 276 sayfa olarak basılmıştır. İlk baskısının önsözü 1990 yılında yazılan eserin 1996 yılı baskısı da aynı yayınevi tarafından yapılmıştır.

4.12. Muhammed Desuki ve Emine Cabir'in “Mukaddime fi Diraseti'l-Fıkhî'l-İslami”¹³¹ Adlı Eseri

Elimizde bulunan eser Dâru's-Sekafe yayınları 2004 Katar baskısıdır. Eser 335 sayfa tek cilt olarak hazırlanmış. Müellifler birinci baskının mukaddimesini 1990 yılında, ikinci baskının mukaddimesini ise 1999 yılında yazmışlar. İlk baskısına ulaşamadık ama mukaddimeden yola çıkarak doksanlı yılların başında olduğunu tahmin ediyoruz. Müellifler halen Katar üniversitesinde Şeriat ve Kanun Fakültesinde görev yapmaktadırlar. Bu eserde farklı olarak Yahudilik konusu, yahudi ve müsteşriklerin ortaya koymaya çalıştıkları Talmud kanunları ve Roma kanunlarının İslam kanunları ile ilişkilendirme çabalarına dair bilgi ve cevaplar işlenmiştir.

¹²⁹ Zeydân, Abdulkerim, *Medhal*, İskenderiye, 2001.

¹³⁰ Yusuf Karadâvi, *el-Medhalu li Diraseti's-Şer'iatî'l-İslâmi*, Beyrut, 1993.

¹³¹ Muhammed Desuki-Emine Câbir, *Mukaddime fi Diraseti'l-Fıkhî'l-İslâmi*, Katar, 2004.

4.13. Salah Muhammed Salim Ebu'l-Hâc'ın “el-Medhalu'l-Mufassal el-Fıkhu'l-Hanefî”¹³² Adlı Eseri

Eser 675 sayfa olarak Dâru'l-Fetih tarafından 2017 yılında Amman'da basılmıştır. Daha önce yapılan baskısına ait önsöz 2003 yılında yazılmış. Tahminimize göre 2005 yılında da bir baskısı yapılmış. Konuların anlatımında Hanefî mezhebi esas alınmıştır. Müellif Ebu'l-Hac, halen Ürdün'de İslami İlimler Üniversitesi'nde Hanefî Fıkıh Fakültesinde dekanlık yapmaktadır. Konuları anlatırken yer yer şematik anlatımlar yapmıştır. Münakaşa başlığı ile öğrencinin konuyu pekiştirmesine yönelik sorular ve metin tamamlamaları da kullanmıştır.

4.14. Yusuf Ahmed Mahmut el-Bedevis'in “Medhalu'l Fıkhu'l-İslâmi ve Usûlü”¹³³ Adlı Eseri

Dr. Yusuf Ahmet Muhammed el-Bedevis Mekke'de Ümmü'l Kur'a üniversitesi Şeriat Fakültesi'nde dersler vermektedir.¹³⁴ Elimizde bulunan eseri, birinci baskı olarak 2008 yılında Dâru'l-Hâmid tarafından 476 sayfa ve tek cilt halinde Ürdün'de basılmıştır. Müellif bu eserde farklı olarak: el-Eşbâh ve'n-Nezâir başlığı ile kavramların tariflerini vermiş, İmam Suyûti'den (ö.911/1505)¹³⁵ bolca faydalanmış ve fûru' fıkıh ile usûlü fıkıh arasındaki farklar üzerinde durmuştur. Aynı zamanda fıkıh ansiklopedileri, fıkıh ve fıkıh usûl sözlükleri ve müellifleri hakkında kısa tanımlar da eserde yer almaktadır.

4.15. Âmir b. Muhammed Fedai Behçet'in “Medhalu ile'l-Fıkhu'l-İslâmi”¹³⁶ Adlı Eseri

Eserin müellifi Fedai Behçet halen Medine'de Tayba Üniversitesinde dersler vermektedir. Suud Fıkıh Üniversitesi dersleri için hazırlandığını tahmin ettiğimiz 28 sayfa olan bu eser, gayet muhtasar ve şematiktir. Eserde fıkıhla ve tüm mezheplerle alakalı başlıca bilgileri kolayca hatırlatma babında, bazı ana konuları şema şeklinde göstermiştir.

¹³² Salah Muhammed Salim Ebu'l-Hâc, *el-Medhalü'l-Mufassal el-Fıkhu'l-Hanefî*, Amman, 2017.

¹³³ Yusuf, Muhammed el-Bedevis, *Medhalü'l-Fıkhu'l-İslâmi ve Usulü*, Ürdün, 2008.

¹³⁴ Bkz, Muhammed Bedevis, Erişim, 09.07.2018 <https://uqu.edu.sa/yabadawi>.

¹³⁵ “Tefsir, Hadis, Fıkıh, Arap dili ve edebiyatı âlimi. Birçok alanda eserleri olduğu gibi fıkıh alanındaki eserlerinden birisi de ‘el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir'dir.”, Bkz, Halit Özkan, “Süyûti” *DİA*, 2010, XXXVIII, 188-198.

¹³⁶ Âmir b. Muhammed Fedâi Behçet, *Medhalü ile'l-Fıkhu'l-İslâmi*, foghaatu@gmail.com, Erişim: 09.07.2018.

İKİNCİ BÖLÜM

ABDUSSETTÂR EFENDİ’NİN MEDHAL-İ FIKİH ADLI ESERİ

1. Abdussettâr Efendi’nin Medhal-i Fıkıh Nushası

Medhal-i Fıkıh ismi, risalenin tam adıdır. Çeşitli kütüphanelerde bulunan nüshalarda da aynı isme rastlamaktayız. Şu an kütüphanelerde bulunan, h.1299 tarihli İstanbul Mahmut Bey Matbaası baskısıdır. Yaptığımız araştırma kadarıyla tek baskısı vardır. Bu kanaate varmamızın sebebi farklı tarih ve matbaalarda neşrine rastlamamamızdır. Birçok kütüphanede bulunması muhtemel bu eserin ulaşabildiğimiz nüshaları elimizde mevcut olup aynı nüshalardır. Abdussettâr Efendi’nin *Medhal-i Fıkıh* adlı eseri şu kütüphanelerde mevcuttur:

M.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde demirbaş no: 02132/020448, yer no: 297.541.

İBB Atatürk Kütüphanesinde demirbaş no: Bel_Osm_K. 02169, yer no: 297.5 297.5 1299 H 1881 m.

Erzurum Atatürk Üniversitesi kütüphanesinde demirbaş no: 0116902, yer no: 8811 sö 1299; 1882.

Sivas Ziya Bey Kütüphanesi İhtisas Kitaplığı demirbaş: 739, tasnif no: 297501.

Eser toplam otuz bir sayfa ve Osmanlıca olarak yayınlanmıştır. Eserde içindikiler bölümü yoktur. Aynı zamanda Abdussettâr Efendi diğer eserlerinde de dikkatimizi çektiği üzere kaynak gösterme yoluna çok nadir gitmiştir. Mesela tezimizin konusu olan Medhal-i Fıkıh eserinin sadece üç yerinde dipnot vardır.¹³⁷

2. Abdussettâr Efendi’nin Eserdeki Sistematiği

Abdussettâr Efendi, bu eserine besmele, hamdele, salvele ile başlamış burada sahabeyi ve onların fıkıh ilmine katkılarını da hatırlatmıştır.¹³⁸ Eserin giriş bölümünde medhal ilmine açılan yolun nedeni üzerinde kısaca durarak fıkıh ilminin

¹³⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 13, 23, 28.

¹³⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 2.

mevzularının çokluğuna dikkat çekmiştir. Bu nedenle, yazılan fıkıh kitaplarının bölümlere, bablara, fasıllara ayrıldığını, bunun sonucunda öğrencinin hangi konulardan hangi fıkhi hükümleri çıkaracağı, hükümlerin dünyaya mı, yoksa ahirete mi yönelik olacağı gibi konuların, fıkıhın değişik konularına girmeden önce bilmesi gerektiğini düşünerek bazı açıklamalar yapmayı uygun gördüğünü belirtmiştir.

3. Abdusettâr Efendi'nin Eserdeki Tertibi

Abdusettâr Efendi, eserini *mukaddime*, *birinci bab*, *ikinci bab* ve *hatime* olarak dört ana kısma ayırdıktan sonra bu ana başlıklar altında *makaleler* ismiyle ve daha sonra gerekli gördüğü yerleri *fasıllar* olarak alt başlıklara ayırmıştır. Abdusettâr Efendi'nin risaledeki tertibi şu şekildedir:

Mukaddime: Bu bölümü üç makale şeklinde ele almıştır.

1. Makale. Medhal-i Fıkıhın Tarifi: Bu bölümü medhal-i fıkıhın kısa bir tanımına ayırmıştır.¹³⁹

2. Makale. Fıkıh Tedvinine Olan İhtiyacın Beyanı: Tedvin konusunu ele alıp nedenleri üzerinde durmuştur.¹⁴⁰ Burada fıkıhın tedvin gerekçeleri anlatılmaya çalışılırken meselenin ardı arkası kesilmeyen çoklukta olduğu, bu nedenle şer'î ameli hükümlerden ibaret olan bir takım külli kaideler tertip edildiği ve adına fıkıh denildiğini ifade etmiştir.¹⁴¹

3. Makale. İlimin Taksimi Hakkındadır: Bu başlık altında ilmin idrakten ibaret olduğuna vurgu yapıldıktan sonra, birçok yönü ile taksimi yapılabilecek olan ilmin, risalenin konusuna en uygun olabilecek şekli ile iki kısım olduğunu söylemiştir ki onlarda ilâhiyyât ve şer'îyyât'ır.¹⁴² Yaptığı bu taksimle alakalı akli veya nakli delil getirmediği gibi karşı görüşlere de yer vermemiştir.

Birinci Bab. Fıkıh Öğrenmeye Vesile Olan İlimler Hakkında: Bu bab üç fasıldan oluşur.¹⁴³

---

¹³⁹ Abdusettâr, *Medhal*, 5.

¹⁴⁰ Abdusettâr, *Medhal*, 6.

¹⁴¹ Abdusettâr, *Medhal*, 6.

¹⁴² Abdusettâr, *Medhal*, 7.

¹⁴³ Abdusettâr, *Medhal*, 8.

1. Fasil. Vesilelerin Tayini Hakkındadır: Bu fasılda fıkıh ilmi ve bu ilmin asli kaynağı olan Kitap ve Sünnetin Arapça yazılmış olmasının, Arapça bilmeyi gerekli kıldığı konusuna kısaca değinmiştir.

2. Fasil. Vesilelerin Tarifi ve Taksimi Hakkındadır: Bu fasılda Arap Edebiyatı'nın ve terkiplerinin önemi üzerinde durmuştur.¹⁴⁴

3. Fasil. Şer'i İlimlerin Arapça İle Alakalı Yönleri Hakkındadır: Bu fasılda Arapça'ya dair sarf ve nahiv ilminin önemi üzerinde önemle durmuş, misaller ile açıklama yapmıştır.¹⁴⁵

İkinci Bab. Prensipler Hakkında: Bu bab iki fasıldan oluşur.¹⁴⁶

1. Fasil. Başlangıç Prensipleri: Bu fasılda bir ilme başlamadan önce zihinde halledilmesi gereken konular hakkında kısa bir değerlendirme yaptıktan sonra fıkıh ilmi öğrenmek isteyen için başlangıçta bilmesi gereken konular üzerinde durmuştur.¹⁴⁷

2. Fasil. Fıkhi Meselelerin Prensipleri: Bu fasılda tasavvûri ve tasdiki kaynakların tarifine kısaca değinmiştir.¹⁴⁸

Hatime: Dört makaleden oluşmaktadır.

1. Makale. Fıkhi Ahkâmlar Hakkındadır: Bu makalede teklifi hükümler, mükellef ve akit meselesi üzerinde durmuştur.¹⁴⁹

2. Makale. Hukukun Taksimi Hakkındadır: Bu makalede haklar konusunu dört nevide ele almıştır.¹⁵⁰

3. Makale. Tabâkatı Fukahâ: Bu makalede İbn Kemal Paşa'nın (ö.940/1534) tabâkatı fukahâ konusundaki görüşlerine fikir beyan etmeksizin olduğu gibi yer vermiştir.¹⁵¹

4. Makale. Meselelerin Tabâkaları: Bu makalede Hanefi fıkıh kitaplarında ele alınan meseleleri üç tabaka olarak ele almış ve değerlendirmiştir.¹⁵²

---

¹⁴⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 9.

¹⁴⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 10.

¹⁴⁶ Abdussettâr, *Medhal*, 11.

¹⁴⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 11.

¹⁴⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 16.

¹⁴⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 18.

¹⁵⁰ Abdussettâr, *Medhal*, 22.

¹⁵¹ Abdussettâr, *Medhal*, 23.

Risalesini İbn Âbidin'in (ö.1252/1836)¹⁵³ şiiri ve akabinde kısa bir zeyil¹⁵⁴ ile bitirmiştir.

Yazarın bu eserini incelemeyen önce çalışmamıza kolaylık olması açısından konu başlıklarını ve sayfa numaralarını metin tertibine bağlı kalarak aşağıdaki gibi tasnif ettik. Her konu başlığı altındaki ilk paragraf yazarın ifadeleri olup, akabinde de kendi kanaatimizi ifade ettik. Risalede ele alınan konuları ve sayfadaki yerini “içindekiler” kısmı olarak gösterecek olursak şu şekilde ifade edebiliriz.

1. Müellifin Önsözü. 2
2. Eserin Yazılma Sebebi. 3
3. MUKADDİME
- 3.1. Medhal-İ Fıkhın Tarifi. 5
- 3.2. Fıkhın Tedvinine Olan İhtiyaç. 5
- 3.3. Fıkhın Tarifi. 7
- 3.4. İlmin Taksimi. 7
4. BİRİNCİ BÖLÜM
- 4.1. Arapça Ve Önemi. 8
- 4.2. Arap Edebiyatı. 9
- 4.3. Arapça İle Şer'i İlimlerin Alakası. 10
5. İKİNCİ BÖLÜM
- 5.1. Prensipler (öğrenciye Tavsiyeler) 11
- 5.2. Ruûsu Semâniye. 11
- 5.3. Hanefî Fıkhının Kurucusu. 12
- 5.4. Hanefî Fıkhının Teşekkülü. 13

---

¹⁵² Abdussettâr, *Medhal*, 26.

¹⁵³ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Hüseyni ed-Dımaşki. Son dönem Hanefî Fakihlerinin en önemlilerindendir. Hanefî fıkhına dair yazılmış “Dürü'l-Muhtar” eseri üzerine yazdığı “*Reddü'l-Muhtâr*” adlı eseri, kendi ismiyle de anılmaktadır. Bkz, Ahmet Özel, “İbn Âbidin, Muhammed Emin”, *DİA*, 1999, XIX, 291-293.

¹⁵⁴“Bir kitabı içerik veya kronoloji açısından tamamlamak, eksiklerini gidermek ve ilave yapmak amacıyla yazılan eser türü”, Bkz, İsmail Durmuş, “Zeyil”, *DİA*, 2013, XLIV, 339-342.

5.5. Fıkıh İlminin Konusu.	14
5.6. Mükellef.	14
5.7. Fıkhın Gayesi.	15
5.8. Fıkıh İlminin Nisbeti.	15
5.9. Fıkıh İlminin Fazileti.	16.
5.10. Fıkhın Kaynağı (Meâhız).	16
5.11. Fıkıh Öğrenmenin Hükümü.	16
6. Fıkhî Meselelerin Kaynakları.	16
6.1. Tasavvurî Kaynaklar.	17
6.2. Tasdîkî Kaynaklar.	17
7. HÂTİME	
7.1. Fıkhî Hükümler.	18
7.1.1. Teklîfî Hüküm (Sıhhat. Bâtıl. Fesâd. İn'ikât Nefâz Lüzûm. Azimet Ruhsat)	18
7.1.2. Vaz'î Hüküm.	21
7.2. İkinci Makale. (Hakların Taksimi.)	22
7.2.1. Hukuk-İ İlâhi.	22
7.2.2. Hukuk-i İbâd.	23
7.2.3. Allah Hakkı Ve Kul Hakkının Birleşip Allah Hakkının Galip Olması.	23
7.2.4. Allah Hakkı Ve Kul Hakkının Birleşip Kul Hakkının Galip Olması.	23
7.3. Üçüncü Makale (Tabâkât-ı Fukahâ).	23
7.3.1. Birinci Tabaka.	23
7.3.2. İkinci Tabaka.	24
7.3.3. Üçüncü Tabaka.	24
7.3.4. Dördüncü Tabaka.	25
7.3.5. Beşinci Tabaka.	25
7.3.6. Altıncı Tabaka.	25

7.3.7. Yedinci Tabaka. 26

7.4. Dördüncü Makale (Meselelerin Tabakaları). 26

7.4.1. Birinci Tabaka [Usûl (Aslı) Meseleler] Zâhiru'r Rivâye. 27

7.4.2. İkinci Tabaka. Nevâdir Meseleleri. 28

7.4.3. Üçüncü Tabaka. Vâkıât Ve Nevâzil Meseleleri. 29

8. Zeyl. 30

4. Abdussettâr Efendi'nin Eserdeki Metodu

4.1. Müellifin Önsözü

Abdussettâr Efendi dua cümlesinin akabinde sahâbenin fıkıh ilmine olan katkılarını “*onlar ki İslam’ı yayma çabaları ile Hz. Peygamber’den (s.a.s) (nakil) yapmış oldukları usûl ve fûrûa ait en kıymetli bilgilerin kıyamete kadar sürmesine vesile olmuşlardır*”¹⁵⁵ şeklinde ifade etmiştir.

Sahâbe'nin (r.hm)¹⁵⁶ bilinen birçok önemli özelliğinin yanında Peygamber'den (s.a.s) bizzat almış oldukları fıkıh ilminin usûl ve fûrûna¹⁵⁷ dair kıymetli bilgileri haleflerine aktarmaları da vardır. Yazarın bu kısımda sahâbenin usûl ve fûrû noktasında fıkıha yapmış oldukları önemli katkıya özellikle vurgu yaptığı görülmektedir.

4.2. Eserin Yazılma Sebebi

Yazar bu kısımda güzel ahlak sahibi olan insanların özellikle âlimlerin gizli kalmayacaklarını, bunların tedvin edilmiş her ilmin eğitim ve öğretimine sebep olduklarını ve öğrencinin basiretini açtıklarını ifade eder. Akabinde medhal ilmine açılan yolun nedeni üzerinde kısaca durur. Abdussettâr Efendi'ye göre her ne kadar “*selefin eserlerinde bilinen bazı malumatlar mukaddime ismiyle açıklanmış olsa da*

¹⁵⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 2.

¹⁵⁶ Sahâbî: Hz. Peygamber'e mümin olarak erişen ve Müslüman olarak ölen kimse, (Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, *DİA*, 2008, XXXV, 491-500); Fıkıh usulünde genel kabul gören tanıma göre ise: İman etmiş olarak örfen arkadaş denebilecek ölçüde Hz. Peygamber'le birlikte bulunmuş kimseye denilmektedir, (H. Yunus Apaydın, “Sahâbî Kavlı”, *DİA*, 2008, XXXV, 500-504).

¹⁵⁷ Fûrû kelimesi “fer”in çoğludur. Bir şeyin esasında meydana gelmiş olan kısımlarıdır, (Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 149); Fıkıh literatüründe, fakihler tarafından genel kabul görmüş usûl kuralları ve küllî kâideler asıl olarak, onların uzantısı veya uygulaması sayılan cüzî meseleler ve hükümler ise fer' olarak adlandırılır, (Ahmet Akgündüz, “Fûrû”, *DİA*, 1996, XIII, 249-250).

sonradan bazı ilimlerin tesisi ve tedvinine, prensip ve meselelerinin tayinine dair söz konusu bu bilgiler bir araya getirilmek suretiyle medhal edebiyatının yolu açılmıştır.”¹⁵⁸ Yine devamında Abdussettâr Efendi, fıkıh ilminin mevzularının çokluğuna dikkat çeker. Yazara göre fikhın değişik konularına girmeden önce bu ilmin kaide ve kaynakları hakkında bilgi sahibi olmak faydalıdır. Kendisi de malum olan bilgilere şerh ve ilave yapmak suretiyle bir risale yazmayı faydalı gördüğünü ifade eder.¹⁵⁹

Böylece medhal eserinin yazılmasında ki asıl sebebin fıkıh ilmi öğrenmek isteyenini işini kolaylaştırmak olduğu anlaşılmaktadır. Abdussettâr Efendi’nin medhal risalesini yazmaya sebep gösterdiği bu ifadelerin benzerini, Ömer Süleyman Eşkar’ın medhal eserinde de görmekteyiz.¹⁶⁰

Basiretteki kastın ufuk açmak ve öğrencinin doğru bilgiye kolay ulaşmasını sağlamak olduğu kanaatindeyiz ki buna benzer ifadeleri Mustafa ez-Zerkâ’nın da kullandığını görmek mümkündür.¹⁶¹

Abdussettâr Efendi’nin temyiz mahkemesinde çeşitli görevler yaptığını, *mecelle* muharrirlerinden olduğunu ve fıkıh mektebinde *mecelle* dersleri verdiğini daha önce ifade etmiştik. Dolayısıyla kendisi fıkıh tarihi içerisinde *kanunlaştırma* döneminin canlı tanıklarından birisidir. Anladığımız kadarıyla, Mekteb-i Nüvvab’da¹⁶² ders okutmaya başladığında öğrencilerin fikhı daha kolay anlamalarını sağlayacak bir çalışma yapma gereği, gerek öğrencilerin durumları gerekse içinde bulunulan durum sebebiyle eğitim alanında öğrenciye fayda sağlayacağı kanaati hasıl olmuştur.

Öte yandan kısa da olsa daha önce böyle bir eserin varlığından veya ilk defa ne zaman yazılmaya başladığından bahsetmesini, burada kendi görüşünü açıkça ifade etmesini beklerdik. Medhal edebiyatının müstakil olarak ne zaman başladığı sorusuna yaptığımız araştırma kadarıyla, “*Abdussettâr Efendi kendi çağında ilk ve en önemli temsilcilerinden biridir*” cevabını verebiliyoruz.

---

¹⁵⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 3.

¹⁵⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 3-4.

¹⁶⁰ Eşkar, Ömer Süleyman, *el-Medhal*, 11.

¹⁶¹ Bkz, Mustafa Zerkâ, *el-Medhal*, I, 5.

¹⁶² Bkz, 18 nolu dipnot.

4.3. Mukaddime

Müellif, mukaddime bölümünü dört kısım şeklinde hazırlamıştır. Fıkıhın ve medhal-i fıkıhın tarifiyle, ilmin taksimini bu bölümde vermeyi uygun görmüştür. Yine bu bölümde fıkıhın tedvinine olan ihtiyacı beyan ederken fıkıhın geçirdiği dönemlere de değinmiştir.

4.3.1. Medhal-i Fıkıhın Tarifi

Abdussettâr Efendi'ye göre medhal-i fıkıh, başlangıçta fıkıh ilmine dahli (etkisi) olan şeyler demektir. Yani (fıkıhın elde edileceği) vesileler ile fıkıhın prensiplerinden ibarettir. Müellif tanım üzerinde çok durmayarak, burada kullandığı kavramlara daha sonraki bablarda değineceğini de ifade etmektedir.¹⁶³

Bu tarif çerçevesinde medhal-i fıkıh edebiyatının yeni bir ilim dalı olarak ortaya çıktığını söylemek isabetli olmaz. Bunun aksine malum olan ilmin geniş çaplı görülebilmesini sağlayarak taliplisinin ufkunu açmaya yardımcı bir çalışmadır diyebiliriz.

4.3.2. Fıkıhın Tedvinine Olan İhtiyaç (Fıkıh Tarihi ve Dönemleri)

Müellif bu kısımda Sahabe'nin (r.hm) fıkıh uygulamasını, fıkıhın daha sonraki süreçte geçirdiği aşamaları ve tedvin gerekçelerini ifade eder. Öncelikle Sahabe'nin (r.hm) fıkıhın tedvinine, bizzat Resulü Ekrem'den (s.a.s) meseleleri öğreniyor olmaları hasebiyle ihtiyaç duymadıklarını beyan eder.¹⁶⁴ *Tâbiîn dönemini de zaman açısından Sahabe'ye yakın, olayların ise az olduğu şeklinde ifade eder. Buna rağmen Tâbiîn'in, nadiren de olsa çıkan ihtilafları adaleti ile tanınan Ashâb'ın büyüklerinden yaşayanlar vasıtası ile çözdükleri için tedvine ihtiyaç duyulmadığı, dilden dile gelen aktarımın yeterli olduğu* ifadesini kullanır.¹⁶⁵ *Müslüman coğrafyanın genişlemesine paralel olarak olayların çoğalması, fitne ve ihtilafların artması vb. sebeplerden ötürü fıkıhın tedvinine Tâbiîn Dönemi'nden sonra ihtiyaç duyulduğuna vurgu yapar. Müellif, bu dönemde yaşayan fukahânın kendi gayretleriyle fıkıhı tedvine başladıklarını söyler.*¹⁶⁶ Fıkıhın tedvini için yapılan çalışmanın önemini “*ancak mükellef olan insanın her yaptığı ameli için, kendi*

¹⁶³ Abdussettâr, *Medhal*, 5.

¹⁶⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 5.

¹⁶⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 5.

¹⁶⁶ Abdussettâr, *Medhal*, 6.

deliline dayandırdığı bir şer’i hükmü vardır. Dünya durdukça meydana gelecek olaylar çok ve sürekli. Bu olayların cüz’i hükümlerini yazma imkânı olamayacağından dolayı fukahâ, genel bir bakış açısıyla olayların hükümlerini kayıt altına almak konuları mükellefîn fiillerinden; mahmulleri (yüklemleri) şer’i ameli hükümlerden ibaret olan bir takım külli kaideler tertip etmişler ve bunu fıkâh diye isimlendirmişlerdir”¹⁶⁷ sözleriyle ifade eder.

Müellifin, fıkâhın tedvin gerekçesinde özellikle dikkat çekmek istediği şeyin, olayların çokluğu ve herkesin yaptığı fiille ilgili kendisine şer’i bir delil bularak kendini haklı göstermesi, bu durumda da karmaşık bir halin ortaya çıkması olduğu görülmektedir.

4.3.3. Fıkâhın Tarifi

Fıkâhın bir takım önermelerden ibaret olduğunu ifade ederek¹⁶⁸ meselenin anlaşılması adına ma’dumun satışını ve selem akdini misal olarak verir. Şöyle ki; *“ma’dumun satışı batıldır’ önermesi (kaziyyesi) fikhi bir önermedir. Bunun mevzû olan bey’, mükellefîn fiillerinden bir fiilidir. Mahmûlü olan butlan ise şer’i hükümlerden bir hükümdür.”¹⁶⁹ İşte bu hüküm mahallinde delil ile sabit olan şer’i bir hükme dayanmaktadır. Burada mesele, satıcının olmayan bir şeyi satmasının yasaklığı hususunun kayıt altına alınmasıdır. Bu da fıkâhta külli bir kaide olmuştur.¹⁷⁰ Abdussettâr Efendi fıkâhın tarifini burada bir başka yönü ile ele alarak az önce zikrettiği meselelere verilen isim olduğu gibi, bu kaide ve meseleleri bilmek anlamında da kullanıldığını, zira Mecellenin birinci maddesinde de fıkâhın ilim ve idrak olarak tarif edildiğini söyler.¹⁷¹ Şöyle ki; *“nitekim Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye’nin birinci maddesinde fıkâh, ilim ve idrak diye tarif olunmuştur”¹⁷² ifadesini kullanır.**

Mecelle’nin birinci maddesi tam olarak “ilm-i fıkâh, mesâil-i şer’iyye-i ameliyeyi bilmektir”¹⁷³ şeklindedir. Müellifin burada idrak kavramına özellikle vurgu

¹⁶⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 6.

¹⁶⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 7.

¹⁶⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 7.

¹⁷⁰ Abdussettâr, *Medhal*, 7.

¹⁷¹ Abdussettâr, *Medhal*, 7.

¹⁷² Abdussettâr, *Medhal*, 7.

¹⁷³ Hafız Muhammed Ziyâüddin, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyesi*, Dersaadet, İstanbul, 1312, s. 16; İBB Atatürk Kütüphanesi, demirbaş no: TZT_0998, tasnif no:340.09., İstanbul.

yaptığı görülmektedir. Anladığımız kadarıyla Abdussettâr Efendi, fikhın kuru bir bilgi olmasının ötesinde mahiyetinin genişliği ve gayesinin derinliğine dikkat çekmek istemektedir.¹⁷⁴ Müellif, burada fikhın tarifini yaptıktan sonra ilmin taksimi konusuna geçmektedir.

4.3.4. İlmin Taksimi

Müellif, birçok yönü ile taksimi yapılabilecek olan ilmin, risalenin konusuna en uygun olabilecek şekli ile iki çeşit olduğunu söylemiştir ki onlarda ilâhiyât (akâid ve kelim)¹⁷⁵ ve şer’iyyât’tır.¹⁷⁶ Abdussettâr Efendiye göre *ilâhiyât, eğitim ve öğretimle bilinebileceği gibi akıl ile de idrak edilip anlaşılabilir. Şer’iyyât ise sadece Şâri’in beyanı ile bilinebilir. Bu yönü ile şer’iyyat ilimleri için eğitim ve öğrenime ihtiyaç daha fazladır.*¹⁷⁷

Abdussettâr Efendi, yukarıda yaptığı taksimle alakalı karşı görüş belirtmediği gibi akli veya nakli delil de getirmemiştir.¹⁷⁸ Şer’i ilimlerin bilinmesi için eğitim ve öğretime daha fazla ihtiyacın duyulmasını Şâri’in beyanına olan ihtiyaca bağladığını ve bunun bilinmesi için daha fazlasına ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁹ Her bilginin sadece gözlem ve tecrübe ile bilinebilecek bir durum olmadığı yönünde ki

¹⁷⁴ İdrak kelimesi Mecelle metninde geçmemektedir. Kendisi Mecelle dersleri verdiği gibi Mecelle şârihi olarak *Mecelle Şerhi-Teşrih ve Teşrihu’l-Kavâidi’l-Külliyeye* isimli eserlerin de yazarıdır. İdraktan kastının ne olduğunu kendi ifadeleri ile aktarmak istedik fakat elimizde bulunan *Mecelle Şerhi-Teşrih* adlı eserine 101. maddeden başlamış ve *Teşrihu’l-Kavâidi’l-Külliyeye* isimli eserine de ikinci maddeden başlamış olması buna imkân vermemiştir. Hâlbuki kendisi birinci maddenin Mecelle mukaddimesinde açıklandığını ifade etmiştir. (Abdussettâr, *Teşrihu’l-Kavâid-i Külliye*, 10.) Ancak, Mecelle şârihlerinden Muhammed Ziyâuddin birinci maddeyi açıklarken, muhakkik fukahânın fihki meseleleri bir takım külli kaidelere çevirmeleri, Müslümanların da problemlerini çözmek için bu kaidelere müracaatla sorunların çözümünde kullanmaları hasebiyle, öncelikle bu kaideleri anlayarak meseleye (fikha) yatkınlık sağlanmasının hâsıl olması gerektiğini ve zihinlerde kabul edilmesinin lüzumunu ifade etmiştir. (Ziyâuddin, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyesi*, 17.) Bir hadiste; “Allah bir kuluna hayır murat ederse onu dinde fakih kılar”(Buhari, İlim, 13; Müslim, İmâret, 98, Zekat, 98.) buyrulmuştur. Fıkıh aynı zamanda bir şeyi tam anlamak, kavramak, hakikatini bilmek (Hayrettin Karaman, “Fıkıh”, *DİA*, 1996, XIII, 1) anlamına geldiğine göre *idrak* etmenin de aynı manada kullanılmış olduğu kanaatindeyiz ki, İbn Âbidin (1252/1836) *Reddû’l-Muhtâr* isimli eserinde de ilim idraktır demektedir, (Bkz, İbn Âbidin, *Reddû’l-Muhtâr*, Dârü’l-Kütüb, 2005, I, 38).

¹⁷⁵ “Allah’ın varlığı ve sıfatları ile ilgili konuları ele alan felsefenin bir kolu, tanrı bilimi, teoloji”, Erdoğan, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 244.

¹⁷⁶ “Din yolu, Allah Teâla’nın kulları için koymuş olduğu dini, dünyevi hükümlerin tamamıdır. Fıkıhta naslara dayalı hükümler yanında içtihadı dayanan hükümleri de içine alır” Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, s. 524.

¹⁷⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 8.

¹⁷⁸ İbn Âbidin (ö.1252/1836) ilimleri, şer’iyyât ve diğerleri olarak ifade eder. İbn Âbidin’ne göre şer’i ilimler; tefsir, hadis, fıkıh ve tevhihtir. Şer’iyyâtın dışındakiler ise edebiyat, riyâziye ve akli ilimler olarak üç kısımdır, bkz, İbn Âbidin, *Reddû’l-Muhtâr*, I, 37.

¹⁷⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 8.

benzer açıklamaları farklı ilim adamlarının da ifadelerinde görmek mümkündür.¹⁸⁰ Sonuç olarak yazarın kastının, şer’i ilim kaynağının (ilahi olduğunu göz önüne alarak) sadece akıl, gözlem ve tecrübenin böyle bir ilmi ortaya çıkarmasının mümkün olmadığı ancak ilahî beyanla bilindiği yönündedir diyebiliriz.

4.4. Birinci Bölüm

Müellif bu bölümde *sebepler* konusunu işleyeceğini belirtir. Kısaca bu bölümün üç fasıl olduğunu söyler. Bu kısa açıklamanın hemen altına alt başlık olarak *birinci fasıl* ismini verir. Üç fasıldan müteşekkil birinci bölümün her faslında, fıkıh ilmini öğrenmede Arapça’nın çeşitli yönleri ile önemini izâh eder.

4.4.1. Arapça ve Önemi

Müellif bu bölüme “*sebeplerin tayini hakkındadır*” başlığını koymuştur. Abdussettâr Efendi fikhın kaynağı olan Kitap ve Sünnetin Arapça olmasından hareketle, bu dilin usul ve kaidelerini bilmenin gerekli olduğunu ifade etmiştir. Müellife göre *her ne kadar şer’i ilimler başka dillere tercüme edilmiş olsa da fıkıh ilminin incelik ve hakikatlerine ulaşmak için Arapça, bir sebep ve alettir.*¹⁸¹ Bu ifadeleri kullandıktan sonra bir ikazda bulunmuştur; “*ancak gereğinden fazla edebiyatla meşgul olup da asıl maksat olan Şeriat ilmini tahsilden mahrum olunmamalıdır.*”¹⁸²

Abdussettâr Efendi fıkıh ilminin öğrenilmesine vesile olacak ilimlerden bahsetmeyi ileride gelecek olan *ruûsu semâniye* bahsine bırakmış ve her kısmı ayrı ayrı değerlendirmiştir. Diğer yandan müellif, gereğinden fazla Arapça ile meşgul olmayı, asıl maksat olan şer’i ilimleri öğrenmeye engel teşkil edebileceği için sakıncalı görmüştür. Bu noktada Ahmet Cevdet Paşa (ö.1895)¹⁸³ ile aynı görüştedir.

¹⁸⁰ Geçmişte yapılan tasnifleri sayma babında Tehânevî’de (ö.1158/1745), Şirvânî’ye (ö.1036/1626) ait olduğu anlaşılan el-Fevâidü'l-Hâkâniyye’de de nazarî amelî ayırımına işaret edilir. Ayrıca birçok eserde farklı tasniflerin içine yerleştirilerek nazarî-amelî ayırımına yer verildiği görülür. İbn Sînâ, (ö.428/1037) amelî hikmetin ilkelerinin ilâhî şerî’atten geldiğini, nazarî hikmetin ilkelerinin ilâhî dinin öğreticilerinden tenbih yoluyla alındığını dile getirmekte, böylece hem nazarî ilimleri hem de amelî ilimleri şerî’atle ilişkilendirmektedir. Bu açıklamalara bakıldığında şer’î ilimlerin hem nazarî ilimlerle hem de amelî ilimlerle ilişkili olduğu ifade edilebilir. (Bkz, Adem Yığın, “Fıkıh Usûlünün İlimler Arasındaki Konumu”, *Usûl*, 2013, sy, 20, c, XX, s. 7-46, dergipark.gov.tr/download/article-file/153641, erişim, 02.02.2019.

¹⁸¹ Abdussettâr, *Medhal*, 8.

¹⁸² Abdussettâr, *Medhal*, 9.

¹⁸³ “XIX. Yüzyılın Ünlü Türk âlimi, tarihçisi, hukukçusu, mütefekkeri, eğitimcisi, sosyoloğu ve devlet adamıdır. Birçok eseri mevcuttur. 1868 yılında Ahkâm-ı Adliye ‘Mecelle’ reisliğine getirildi.

Nitekim Ebül'Ulâ Mardin, Paşa hakkında yazdığı kitapta tezâkirini incelerken, onun şu görüşlerine yer verir: "...Hoca efendiler ise hep ulûm-u aliye (âlet ilimleri) ile ömür geçirip fıkhıta (kem bizaâ olduklarından ve içlerinde eli kalem tutar kimse bulunmadığından bu hususta bir işe yaramayacakları der kâr idi)..."¹⁸⁴ Diğer yandan bu noktada yapılan ilk tespitin İmam Muhammed'e (ö.189/805) ait olduğunu söyleyebiliriz.¹⁸⁵

Arap dilinin inceliklerini bilmenin Kur'an, Hadis ve kadim eserleri anlamada ne kadar gerekli olduğu aşikârdır. Bununla beraber edebiyat ilminin alet ilmi olduğunu unutup, gereğinden fazla zaman ayırarak fıkıh ilminde ihtisas yapmak ve inceliklerini kaçırmak, asıl olanı gözden kaçırmak anlamına gelir. Bu, istenilen sonuç olmadığı gibi yeterli derecede Arap dilini bilmemenin de aynı şey olduğu kanaatindeyiz. Nitekim bunu ispatlar nitelikteki misal "*Arapça ile şer'i ilimlerin alakası*" başlığı altında Abdussettâr Efendi tarafından verilmiştir. Yazarın, eserini muhtasar tutmasına rağmen Arap edebiyatı üzerinde bir hayli durduğunu görmekteyiz.

4.4.2. Arap Edebiyatı

Müellif bu bölümde "*Sebeplerin Tarif ve Taksimi Hakkındadır*" başlığı altında Arap edebiyatına değinmiş, "*bir takım husus ve meseleyi bilmektir*" şeklinde tarif etmiştir. Yazara göre kişinin bu bahsi geçen hususları bilmesi, onu yazıda ve Arapça terkiplerde hata yapmaktan koruyacaktır.¹⁸⁶ Bundan sonra Arap edebiyatı hakkında bilinmesi gerekenleri Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö.1312/1895) "*Belâgat-ı Osmâniyye*" adlı eserini kaynak göstererek beyan etmiştir. Arapçanın önemine binaen bu konuya bir hayli yer ayıran Abdussettâr Efendi, Arap edebiyatı kısımlarının on iki bölüm olduğunu, bunlardan sekizinin asıl, dördünün fûrû (tali) olduğunu belirtir ve taksimleri şu şekilde verir:

Asıl olan sekiz edebiyat ilmi: 1-Lugat, 2-Sarf, 3-İştikak, 4-Nahiv, 5-Meâni, 6-Beyan, 7-Arûz, 8-Kafiyedir.

Birkaç kez ara vermekle beraber onun başkanlığında Mecelle Ahkâm-ı Adliyesi 1876 yılında tamamlandı. Bkz, Yusuf Halacoğlu-Mehmet Akif Aydın, "Cevdet Paşa", *DİA*, 1993, VII, 443-450.

¹⁸⁴ Ebül'Ulâ Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinde Ahmet Cevdet Paşa*, Tdv yay, 2. Baskı, Ankara, 2009, s. 92.

¹⁸⁵ Bkz, İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, I, 31.

¹⁸⁶ Abdussettâr, *Medhal*, 9.

Fürû olan dört edebiyat ilmi ise: 1-Arap yazısı, 2-Şiir, 3-Düz yazı (nesir), 4-Akılda tutulan faydalı bilgi ve hikâye ilimleridir.¹⁸⁷

İbn Âbidin (ö.1252/1836) Arap edebiyatının kısımlarını diğerlerinden farklı şekilde sıralamıştır.¹⁸⁸ Tüm kısımlar açısından küçük görüş farklılığı olmakla beraber, Abdussettâr Efendi'nin asıl olarak saydığı edebiyat ilminin ilk sekiz kısım üzerinde, İbn Âbidin (ö.1252/1836) ile aynı görüşte olduğu görülmektedir.

4.4.3. Arapça İle Şer'i İlimlerin Alakası

Müellif bu kısmı “*Şer'i İlimlerin Arap Dili ile İlişkisinin Beyanı Hakkındadır*” başlığı altında ifade etmiştir. Şer'i ilimlerin Arap dili ile bina kılıp tesis edilmeleri sebebiyle, harflerin asılları ve köklerinin bilinmesi noktasında lügat (sözlük) ilmine; suretleri itibariyle manalarını anlamada sarf¹⁸⁹ ilmine; türemiş olup olmamaları açısından birbirleriyle münasebetlerini anlamada iştikak¹⁹⁰ ilmine olan ihtiyaçtan bahseder.¹⁹¹

Zikredilen kısımların kısa bir izahına giden Abdussettâr Efendi bu ilimlerin içerisinde nahiv ilmine olan ihtiyacın “*çünkü irabın değişmesiyle mana değişir*” ifadesini kullanarak daha fazla olduğunu belirtir. İrabda yapılacak olan hataların mananın tümünü değiştireceğini ise şu misal ile açıklama yoluna gider: “*Mesela, ما احسن زيد terkinde Zeyd ref ile okunduğunda mana, Zeyd'den iyiliğin (iyilik yapma özelliğinin) kalktığını, Zeyd'in iyilik yapmadığı ifade eder. Nasb ile okunduğunda Zeyd'in iyi insan olma yönündeki beğeniyi ifade eder. Kesra ile okunduğunda Zeyd'in en güzel özelliğinin tayininde soru ifade eder.*”¹⁹²

Buna ek olarak Kâdı Ebu Ubeyd'in (ö. 319/931)¹⁹³ huzurunda görülen bir dava ile ilgili olarak kâdının verdiği hükmü misal getirir. Şöyle ki: Kâdı Ebu Ubeyd'in huzurunda bir mal hakkında birisi davacı olur. Kâdı usulüne göre davalıya

¹⁸⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 9; Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, Araks Matbaası, 1326, İstanbul, 6.baskı, s. 6; İBB Atatürk Kütüphanesi, İstanbul, Tasnif no: T818, H. Fahri Özansay Kitapları no: 825.

¹⁸⁸ İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtâr*, I, 37.

¹⁸⁹ “Arapça gramerinin kelime yapısıyla ilgili dalı”, Hulusi Kılıç, “Sarf” *DİA*, 2009, XXXVI, 135-137.

¹⁹⁰ “Aralarında anlam ilişkisi bulunan iki kelimedenden birinin diğerinden türetilmesi ve bu alanda yazılmış eser türü”, Hulusi Kılıç, “İştikâk”, *DİA*, 2001, XXIII, 439-440.

¹⁹¹ Abdussettâr, *Medhal*, 10.

¹⁹² Abdussettâr, *Medhal*, 10.

¹⁹³ Ebu Ubeyd Ali el-Hüseyn b. Harb el-Kadi el-Bâdâdi. Şâfi müçtehid. Bir süre Vâsıt kadılığı yaptıktan sonra Mısır kadılığına tayin edildi. Bağdat'ta vefat etti., (Ali Osman Ateş, “Ebu Ubeyd el-Kâdi”, *DİA*, X, 249.)

“*ne diyorsun?*” diyerek davacının iddiası hakkında sorar. Davalı lâm’ın dammesiyle “*ماله علي حق*” şeklinde cevap verir. Kâdı davalıya “*sen i’rab biliyor musun?*” diye sorar. Davalı “*evet*” cevabını verince “*öyle ise iddia olunan malı davacıya ver*” diyerek davacıyı haklı bulur.¹⁹⁴

Bu faslı bitirirken, Şer’i ilimlerin Arap dili ile sıkı bir ilgisinin olduğunu ancak risalenin muhtasar olmasından dolayı daha fazla ayrıntıya giremediğini söyler.¹⁹⁵ Bize göre yaptığı bu açıklama, meselenin beyanı için yeterlidir.

4.5. İkinci Bölüm

Müellif bu bölümde talebeye bazı tavsiyelerde bulunur. Bu tavsiyeler genel olarak herhangi bir ilimde ihtisas yapacak herkese yöneliktir. Müellifin burada tavsiyelerle beraber verdiği bilgilerin içeriği doğal olarak fıkıh ilmiyle alakalıdır. Biz, yazarın kısaca değindiği ve bir başlığa gerek görmediği konuları da bu bölümde bir başlık altında inceledik.

4.5.1. Prensipler (Öğrenciye Tavsiyeler)

Abdussettâr Efendi bu bölümde “*Prensipler Hakkında Olup İki Kısma Ayrılır*” başlığı ile bir ilme başlayacak tâlib için bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Birinci kısmı “*başlangıç prensipleri*” olarak isimlendirmiştir.¹⁹⁶ Yazara göre bir ilmin tahsilindeki başarı, onu bir şekilde tasavvur edip idrak etmek ve o ilmin faydasına inanmakla da ilgilidir. Çünkü başlanılacak ilim bir şekilde tasavvur olunmaz ise meçhul-ü mutlak olacağından zihnin ona yönelmesi mümkün olmayacaktır. Bir fiile başlamak genel olarak da olsa ihtiyari olduğundan, başlanacak ilmi öğrenmede (tahsil etmede) bir faydanın olduğunu kabule bağlıdır.¹⁹⁷

Yukarıdaki ifadesinde geçen “*tasavvur etme*” den maksadın hemen akabinde ifade edeceği ruusu semâniyeyi bilip anlamak olduğu anlaşılmaktadır. Bunlar tahsile konu olan ilme yardımcı, genel olarak eserlerin mukaddimelerinde bulunan bilgilerdir.¹⁹⁸ Abdussettâr Efendi’nin öğrencinin fıkıh ilmine basireti açık-bilinçli bir

¹⁹⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 10.

¹⁹⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 11.

¹⁹⁶ Abdussettâr, *Medhal*, 11.

¹⁹⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 11.

¹⁹⁸ Feyzullah Yılmaz, “Fıkıh İlminde Mesele Kavramı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun, 2016, c, 16, sy, 1, s, 191.

şekilde yönelmesini hedeflediği görülmektedir. Aynı zamanda bu tavsiyeler, tahsile konu olan ilmin iyi bir şekilde öğrenilebilmesi için temel olma niteliği taşımaktadır.

Abdussettâr Efendi bu kısımda “*fakat bir kimse hakikati görerek bir ilme başlamayı ister ise...*”¹⁹⁹ şeklinde devam ederek, başlangıçta zihin dünyasında o ilmin faydasını net olarak görebilme ve faydasına kendini inandırma durumundan hemen sonrasını kastettiğini göstermektedir. Burada aslında başarının yakalanabilmesi için anahtar mahiyetinde, öğrenciyi motive edici gözden kaçmaması gereken bir ayrıntıyı gündeme getirmektedir. Üzerinde çok durmuş olmasa da bu kadar kısa yazılmış bir risalede bu konuya değinmiş olması eğitim yöntemine ve eğitimde başarıya vermiş olduğu önemi göstermektedir. Akabinde bir ilimde başarılı olma adına, başlanacak ilim ile alakalı bilinmesi gerekli sekiz esas üzerinde durmaktadır.

4.5.2. Ruûsu Semâniye

Abdussettâr Efendi zihin dünyasında kararını netleştiren öğrencinin, başlayacağı ilim hakkındaki yol haritasını çizerken sıradaki adımın sekiz esas olarak kabul edilen “ruûs-i samâniyye”yi öğrenmek olduğunu ifade eder. Şöyle ki:

1. O ilmin tarifi,
2. İsmi,
3. Vaz’ edeni,
4. Konusu,
5. Meseleleri,
6. Faydası
7. Diğer ilimlere nispetle derecesi,
8. O ilmin şerefidir.

Müellif, bazılarının buna iki esas daha ilave ile bu prensipleri on’a çıkardığını belirtir. İlave edilen *dokuzuncu esası; ilmin kaynağı (istimdad), onuncu esası da o ilmin hükmü, yani o ilmin neden kaynaklandığını ve onda Şâri’in hükmünün ne olduğunun bilinmesidir* şeklinde ifade eder.²⁰⁰ Burada İbn Zekri’nin (Tilimsâni,

¹⁹⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 11.

²⁰⁰ Abdussettâr, *Medhal*, 11.

ö.900/1494) “*Tahsil-i Makâsîd*” isimli eserindeki bu on esasî şiir şeklinde şöyle tertip ettiğini zikreder.²⁰¹

فأول الأبواب في المبادي

“Babların ilki prensipler hakkındadır

وتلك عشرة على المراد

Ve bu prensipler amaca göre on tanedir

الحد و الموضوع ثم الواضع

Târifi, konusu, vâz’ı,

والاسم واستمداد حكم الشارع

Ve ismi, Şâri’in hükümlerini elde etme yolları

تصور المسائل الفضيله

Önemli meselelerin tasavvuru

و نسبة فائدة جليله

Ve açık faydalarının ortaya çıkarılmasıdır.”²⁰²

Zikri geçen prensipleri ve şiiri İbn Âbidin’in (ö.1252-1836)²⁰³ meşhur eseri *Reddü’l-Muhtar*’da da aynen geçmektedir.²⁰⁴ Burada müellifin yorum yapmadan, İbn Âbidin’den olduğu gibi bir nakil yaptığı söylenebilir. Müellif bu bilgilerin faydasını: “*Bu esasları bir bütün olarak bilmenin faydası, ilmi bilinçli olarak/basiret üzere tahsile yönelmeyi sağlamanın yanında her bir esasın da tikel olarak temin edeceği faydaları vardır. Mesela tâlib ‘tanım’ sayesinde neyi öğrenme yolunda olduğunu bilir. ‘Gaye’nin ne olduğunu bildiğinde, o ilmi öğrenmeye teşvik edici olur. Yine*

²⁰¹ Ebu’l Abbas Ahmed b. Muhammed b. Zekri et-Tilimsani (ö.900/1494). “*Muhassilü (Mükemmilü)’l- Makasid Mimmâ bihi Tu’teberü’l-Akâ’id*”. Kelama dair 1500 beyitlik bir eser olup eserin şerh edilmesi için Ebu Abdullah es-Senusi’ye götürüldüğü onun da bunu müellifinden başkasının şerh edemeyeceğini söylediği rivayet edilir. Ahmed b. Ali el-Mecrur bu esere “*Nazmu’l-Fera’id ve Mübdi’l-Fevâ’id fi Şerhi Muhassili’l-Makâsîd*” adıyla bir şerh yazmış daha sonra da bunu ihtisar etmiştir. Ahmet Özel,” İbn Zekri et-Tilimsâni”, *DİA*, 1999, XX, 460.

²⁰² Abdussettâr, *Medhal*, 12.

²⁰³ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdilaziz el-Hüseyni ed-Dimeşki. Son dönem Hanefi Fakihlerinin önde gelenlerindedir. En meşhur eseri “*Reddü’l-Muhtâr ale’d-Dürri’l-Muhtar*”dır., Bkz, Ahmet Özel, “İbn Âbidin”, *DİA*, 1999, XIX, 292-293.

²⁰⁴ İbn Âbidin, *Reddü’l-Muhtâr*, I, 38.

'mevzu' ile öğreneceği ilmi diğer ilimlerden ayırmış olur"²⁰⁵ şeklinde ifade etmektedir. Müellif bu kısımdan sonra risalesine, yukarıda zikri geçen on esasın Hanefi Mezhebi açısından beyanına geçmektedir.

4.5.3. Hanefi Fıkhının Kurucusu

Hanefi fıkhının kurucusunu İmam-ı Azam Numân b. Sâbit (ö.150/767) olarak belirtmiştir. Üzerinde durduğumuz ilmin ismini de fıkıh olarak ifade etmiştir. Fıkhın tarifini; "*şer'i ameli meseleleri bilmektir*"²⁰⁶ şeklinde yapıp "*bilmek*" den maksadın, "*fikhî hükümleri bilmektir*" şeklinde açıklamıştır.²⁰⁷ İmam-ı Âzam'a neden kurucusu denildiğine şu şekilde açıklama getirir: "*Fıkhın prensiplerini vaz' ederek çoğaltması ve bu prensipler üzerine (yeni) furû'lar ortaya koyarak detaylandırması ve furû' çıkarma yöntemini ortaya koyması nedeniyledir.*" Bu ifadelerinin hemen arkasından akla gelebilecek "*daha önce fıkıh yok mu idi*" sorusunun cevabını şu şekilde beyan eder: "*Bu, ondan (İmam-ı Âzam'dan) önce fıkıh yoktu da ilk defa o fikhı vaz' etti anlamında değildir.*"²⁰⁸ Hanefi fıkhının teşekkülü bölümünde bu konu üzerinde biraz daha duracağını belirtelim.

4.5.4. Hanefi Fıkhının Teşekkülü

Müellif, Hanefi fıkhının kurucusu kısmında İmam-ı Âzam'ın (ö.150/767) bu mezhebin vâz'ı olduğunu belirtmiş ve nedeni üzerinde kısaca durmuştur. Müellif bu fıkhın tarihçesini şu şekilde ifade eder: "*İmam-ı Âzam'dan önce Abdullah b. Mesud (ra) (ö.32/652-52) Hazretleri âyet ve hadislerden furûu fikhı istinbât etmiş; Alkâme (ö.62/682)²⁰⁹ onu ebedileştirmiş (te'bid); İbrahim en-Nehâî (ö.96/714)²¹⁰ fıkhın dağınık olan furûunu ve kâidelerini bir araya getirerek tertip eylemiş; Hammâd (ö.120/738)²¹¹ furûun ve mezkûr kâidelerin fazla ve gereksiz olanlarını ayıklamıştır.*"²¹²

²⁰⁵ Seyfüddin Âmidî, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, Mektebetü'l-İslami, Riyad, h.1387, I, 5; Yılmaz, "Fıkıh ilminde mesele," *Dinbilimleri*, s, 192.

²⁰⁶ Bkz, "Kişinin, amelen lehinde ve aleyhinde olan (meseleleri)' bilmesidir.", Molla Hüsrev, *Mir'âtül-Usul*, I, 15-16.

²⁰⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 12.

²⁰⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 13.

²⁰⁹ Ebû Şibl Alkâme b. Kays b. Abdillâh b. Mâlik en-Nehâî el-Kûfî.

²¹⁰ Ebû İmrân İbrahim b. Yezid b. Esved en-Nehâî el-Kûfî.

²¹¹ Ebû İsmâil Hammâd b. Ebi Süleyman Müslim b. Yezid el-İsfâhi el-Kûfî.

²¹² Abdussettâr, *Medhal*, 13.

Yine müellif, Hanefî mezhebinin kuruluşuna kadar geçen süreçte müstesna yere sahip olan fukahâ halkasının akılda kalıcı olmasını sağlamak için İbn Âbidîn'in de (ö. 1252/1836) eserinde²¹³ yer verdiği bir manzumeye şöyle ifade eder: “*Fıkhi Abdullah b. Mesûd (ra) Hazretleri ekti, Alkâme onu suladı, İbrahim en-Nehâî onu biçti, Hammâd harmanladı, İmâm-ı Âzam Hazretleri onu öğüttü, İmâm Ebû Yusuf Hazretleri hamur yaptı, İmâm Muhammed Hazretleri de ekmek yaptı, diğer insanlarda bu ekmekten yiyorlar.*”²¹⁴ Görüldüğü üzere Hanefî Mezhebi'nin teşekkül ve gelişim süreci ve bu süreç içerisinde yer alan müctehidlerin her birinin bu sürece ve oluşuma müstesna katkıları sunulmaya çalışılmıştır.

Yazar Hanefî fikhinin teşekkülü konusunu bitirirken “*gerçekten de böyledir. Çünkü yukarıda da beyan olunduğu gibi İmâm-ı Âzam fikhin usûlünü vaz' etmiş, mezkûr usûl üzerine furû'u açıklama ve beyan etme yolunu ortaya koyduktan sonra İmâm Ebû Yusuf, İmâm-ı Âzam'ın vaz' ettiği usûlden furûu fikhin nasıl istinbât edildiği hususunda çok ayrıntılı çalışmış, araştırmalar yapmıştır. 'İmâm Muhammed bunu ekmek yaptı, insanlar bugün onu yiyorlar' ifadesi ile kastedilen şeyin ise İmâm Muhammed, başka bir şeye ihtiyaç duyulmayacak şekilde furûu fikhî yazdığı için, insanlar bugün onun bir araya getirip yazdığı eserlerden faydalandıklarını ifade etmektedir.*”²¹⁵ şeklinde konuyu toparlamaktadır. Anladığımız kadarıyla müellifin kastı, İmâm Muhammed'in yazdığı eserlerin, mezkûr mezhebin temel prensiplerini kapsamlı bir şekilde kayıt altına almasıdır. Sonradan yazılan eserlerin Hanefî Mezhebi'ne göre olup olmadığı, İmâm Muhammed'in eserlerindeki temel prensiplere bağlı kalınmasıyla anlaşılmaktadır. Yoksa bu eserlerin tüm meseleleri kapsadığı anlamında değildir.

Abdussettâr Efendi, muhatap kitlesinin Hanefî olması, ders saatlerinin kısıtlı olması (ki daha önce nâib okulunda okuyan talebeler için yazıldığını ve iki yıllık okul olduğunu belirtmiştik²¹⁶), eserin muhtasar tutulması gibi sebepleri göz önüne alarak sadece Hanefî fikhinin teşekkülünü tanıtmayı yeterli gördüğünü düşünüyoruz.

²¹³ Bkz, İbn Âbidîn, *Reddî'l-Muhtâr*, I, 52; Abdussettâr, *Medhal*, 13.

²¹⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 13.

²¹⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 13.

²¹⁶ Bkz, 56 nolu dipnot.

Hâlbuki kendinden sonra yazılan medhal eserlerinde bu konu üzerinde müelliflerin pek çoğunun dahah detaylı durduğunu görmemiz mümkündür.²¹⁷

4.5.5. Fıkıh İlminin Konusu

Abdussettâr Efendi fıkıh ilminin konusunu aynen şu şekilde izah etmektedir: “*Fıkıhın konusu mükellefin fiilidir. Zira bu bilimde nedb, ibâha, sıhhat ve fesat gibi mükellefin amel ve fiillerine ârız olan hallerden bahis olunur. Bilindiği gibi bir bilimde neyin hallerinden ve zâtî özelliklerinden bahis olunuyor ise, o bilimin konusu o şeydir.*”²¹⁸ Müellifin cümlede ilim (علم) yerine bilim (فن) kavramını tercih ettiği görülmektedir.

Son cümlesi biraz kapalı kalmıştır. Kısaca ifade edecek olursak, “*ilimleri birbirinden ayıran şey onların mevzûlarıdır. Her bir ilmin mevzûu, o ilimde ‘zâtî arazlar’ından bahis olunan şeylerden ibarettir. Araz, bir mahalle, yere muhtaç olan şeydir.*”²¹⁹ Zâtî arazlar hangi mezûa yüklem olmuşlarsa onunla birlikte müstakil bir ilim olarak belirginleşmekte ve böylece ilimlerin birbirinden ayrılması mevzûların değişmesine bağlı olmaktadır.²²⁰ Mükellefin fiili, zâtî arazi olarak bu ilmin mevzû/konusu olmuştur. Müellifin, fıkıh ilminin konusuna dair sözlerini mükellef bahsinde biraz dahh açtığını görüyoruz.

4.5.6. Mükellef

Abdussettâr Efendi, fıkıhın konusunu *mükellefin fiili*²²¹ olarak beyan eder. Mükellefi ise *akıl ve bâliğ olan kimse*²²² olarak tanımlar. *Bundan dolayı, mecnunun fiili gibi, mükellef olmayanın fiili de fıkıhın konusunun dışında kalır der. Bu durumda mükellef olmayan bir kimsenin başkasının malını itlaf etmesi durumunda telef olan malın tazmini mükellef olmayanın velisine teklif olunur. Nitekim birinin hayvanı*

²¹⁷ Bkz, Şelebi, *Medhal*, 50; Zerkâ, *el-Medhal*, I, 109; Mustafa Zeydân, *Medhal*, 107; Bedevi, *Medhal*, 75.

²¹⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 14.

²¹⁹ Yılmaz, *Dinbilimleri Akademik Dergi*, a.g.m, s, 194.

²²⁰ Muhammed A’la b. Ali Muhammed Hâmid et-Tehânevî el-Fârûkî, *Keşşâfu Istılâhâti’l-Fünûn ve’l-Ulûm*, Beyrut, 1996, Mektebetü Lübnân Nâşirûn, I, 7-8.

²²¹ Abdussettâr, *Medhal*, 14; Bkz, İbn Âbidin, *Reddü’l-Muhtâr*, I, 38.

²²² Abdussettâr, *Medhal*, 14; İbn Âbidin, *Reddü’l Muhtar*, I, 40; Erdoğan, *Fıkıh Terimleri Sözlüğü*, 147.

başkasının malını itlaf etse, malın tazmini ile hayvan sahibi sorumlu olur”²²³ şeklinde açıklamıştır.

Bilindiği üzere teklifin muhatabı mükelleftir.²²⁴ Çocuk veya mecnun, birinin malını itlaf etse veya başıboş bırakılan hayvan birinin malına zarar verse çocuk veya mecnunun velisi ve hayvanın sahibi zararı tazminle yükümlü olur. Fıkıhın mevzûu mükellefin fiili olduğu halde, mükellef olmayanların bu tür davranışları fıkıhla şöyle ilgilidir: Çocuk, mecnun veya hayvanların verdikleri zararın tazmini veli ve sahiplerine teklif olunur. Nihayetinde bu gibi fıkhi meseleler de fıkıh ilmine dâhil olmaktadır.²²⁵ Bununla beraber fıkıh açısından mümeyyiz ve gayri mümeyyizlik²²⁶ durumları da vardır ki bunların fiilleri aynı şekilde değerlendirilmez.²²⁷ Yine kimi fiiller vardır ki bazı şartlarda failin sorumluluğunu kısıtlar ve ya kaldırır. Fıkıhta bu konu daha çok ehliyet arızaları bölümünde işlenmektedir.²²⁸ Müellifin, bu konunun içinde yine fıkıhın mevzûunu bazı külli kaidelerle beraber izah yoluna gittiği görülmektedir.

Abdussettâr Efendi fıkıhın mevzuunu “*mükellefin fiili ve şer’i hükümlerin mahmullerinden biri olan önermelerdir*” şeklinde ifade eder. Açıklamasına bazı külli kaideleri²²⁹ misal verir: “*Mesela, kazanç elde etmek helal, rüşvet almak haram; tarafların icap ve kabul ile bir akdi bozmaları (ikâle) caiz; mevcut olmayanı (ma’dum) satmak bâtildir*”²³⁰ der. Bu önermelerin tamamını fikhî mesele²³¹ olarak ifade eder. Akabinde, fikhî meselelerin bazen mesele olarak ifade edilmediğini ancak

²²³ Abdussettâr, *Medhal*, 14.

²²⁴ Bkz, Molla Hüsrev, *Mir’atü’l-Usul*, II, 388-389; İbn Âbidin, *Reddü’l-Muhtâr*, I, 40; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh Ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 417; Muhammed Ebü’l-Feth El-Beyânûni, “Hüküm”, *DİA*, 1998, XVIII, 464-466.

²²⁵ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, İstanbul, 1330, I, 10.

²²⁶ Gayri mümeyyiz çağı, çocuğun alışverişte kâr ve zararı veya hayır ve şerri ayıramayacak derecede fehm edemeyeceği çağdır. Temyiz çağı, çocuğun hayrı şerden, kârı zarardan ayırabilme çağıdır. (Mecelle, Md: 943).

²²⁷ Bkz, Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, Konya, 2014, s, 14.

²²⁸ Ehliyete tesir eden ve yerine göre ehliyeti tamamen ortadan kaldıran hallere denilmektedir. Bkz, Çeker, *Akitler*, s. 19.

²²⁹ “Külli kâide: Kapsamına giren olayların genel ve teşri’ hükümler ihtiva eden, düsturi ve kısa cümlelerle ifade edilen külli ve fıkhi esaslardır”, Bkz, Mustafa Zerkâ, *Medhal*, II, 965.

²³⁰ Abdussettâr, *Medhal*, 15.

²³¹ Mesele: Cem’isi mesâildir. Bir ilim dalında açıklanması beklenen problem anlamına gelir. İlimlerin temel unsurlarından mesâil, belli bir disiplinin kesin deliller yoluyla ispatlanan önermeleridir. Bkz, Tahânevi, *Keşşâf*, II, 1525; Bir küllî kaziyedir ki, kendisine bir takım cüz’iyyat muntabik olur. Meselâ: ‘Şartlarını cami olan bir vakıf lüzum ifade eder’ denilse bu: ‘şeraitini cami olan her vakıf lüzum ifade eder’ tarzında bir mesele olur ki, bu, bir kaziyeye-i külliye. Buna tatbikan Zeyd’in, Amr’ın vesairenin şartları dairesinde yapacakları vakfın da lüzum ifade edeceği anlaşılabilir olur. ‘Bey’ caizdir, icare meşrudur, hibe mendûbdur, ‘ gibi sözler de böyle kaziyeye-i külliye mahiyetinde birer meseledir, Bkz, Bilmen, *Kamus*, I, 15.

erbabı tarafından yapılan az bir çalışma ile mesele şekline dönüştürüldüğünü söyler. Şu misali verir: “*Taraflar anlaşarak akdi fesh edebilirler denilmesi şer’i bir meseledir. Ama direkt olarak mesele şeklinde zikrolunmamıştır. Burada mükellefin fiili olan ikâle mevcut ise de, bunda şer’i ameli hükümlerden birisi bulunduğu için mesele şekline dönüşmeye muhtaçtır. Yani akitten sonra tarafların anlaşarak akdi feshetmesi sahihtir denildiğinde bu cümle mesele suretine dönüştürülmüş olur.*”²³²

Abdussettâr Efendi’nin burada bazı fikhî önermeler vererek, fikhin mevzûunun genişliğini de gösterdiğini görmekteyiz. Bunu “*fikhin mevzûu, mükellefin fiili ve şer’i hükümlerin mahmullerinden*²³³ *biri olan önermelerdir*” şeklinde ifade eder. Yine “*‘şu şekilde olduğunda sahihtir veya böyle olursa bâtıldır’ denilmesiyle zikrolunan sahihlik ve ya bâtulluk ifadeleri olayı şer’i mesele suretine dönüştürmüş olur*”²³⁴ derken, aslında her fiilin fıkhıta bir karşılığı olduğuna dikkat çeker. Misal olarak “*kazanç elde etmek helal, rüşvet almak haram, tarafların icap ve kabul ile bir akdi bozmaları (ikâle)*²³⁵ *caizdir. Bu ve bunlara benzeyen tüm önermeler fikhin meseleleridir*”²³⁶ der. Diğer taraftan Abdussettâr Efendi’ye göre her mesele fikhî bir mesele imiş gibi doğrudan zikrolunmaz. Ancak erbabı bunu az bir çalışma ile mesele şekline dönüştürebilir. Zikri geçen önermelerde şer’i ameli hükümlerden birisi bulunduğu için mesele şekline dönüştürülmüş olur. Zira buradaki *sahih, caiz* veya *bâtıl* olma hükmü fikhin mahmullerinden biridir.

Abdussettâr Efendi, fikhin mevzûu konusunu bu şekilde özetlemiştir. Akabinde fikh ilminin kişi üzerindeki etkisi ve önemi üzerinde “fikhin gayesi” kısmında durmuştur.

4.5.7. Fikhin Gayesi

Abdussettâr Efendiye göre fikhin gayesi, “*insanın şer’i ameli hükümleri bilerek ve onlara uygun hareketlerle dünya ve ahiret saadetine ulaşmasını sağlamaktır.*”²³⁷ Yine Abdussettâr Efendi’ye göre: “*Fikhî hükümler, ya asıl maksadı*

²³² Abdussettâr, *Medhal*, 15.

²³³ Fikhî meselelerinin mevzûu mükellefin fiili iken, mahmûlü şer’i hükümlerdir. Bilindiği gibi bu şer’i hükümler, farziyet, vücûb, nedb, ibâha, hurmet, kerâhet, sıhhat, fesad ve cevaz gibi ahkâmıdan ibarettir. Süleyman Sırrı, *Medhal*, 21; Bkz, Yılmaz, “Fikhî ilminde mesele,” *Dinbilimleri*, s. 192.

²³⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 15.

²³⁵ Bkz, Erdoğan, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 241.

²³⁶ Abdussettâr, *Medhal*, 15.

²³⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 15.

kulun Allah'a yaklaşması ve sevaba nail olması olan ahirete ait ibadetlerin hükümleriyle ilgilidir, ya da dünya ile ilgili nikâh, muâmelât ve ukûbâta dair hükümlerdir. Bunlardaki asıl maksat da kulun maslahatlarının gerçekleşmesidir”²³⁸

Sözlükte gaye, “bir davranışta bulunanın bununla ulaşmak istediği amaçtır. Bu da yönelme (kasd) ve seçme (tercîh) hakkı bulunan kişiden meydana gelebilir”²³⁹ şeklindedir. Bu durumda kişi, fıkıh ilmini bilmeye gayret edip yönelmekle, dünyada izzet ve hürmet sahibi olur, ahirette ise birçok nimete kavuşur. Yani insan, Allah'ın yasaklarını bilerek haramlardan uzaklaşacak, farzlarını bilerek onlara tâbî olacak hâsılı şer'i ameli hükümleri bilip ona uygun yaşayarak iki cihan saadetine kavuşacaktır.²⁴⁰

4.5.8. Fıkıh İlminin Nispeti

Abdussettâr Efendi'ye göre, “fikhın zahiri düzeltmedeki nispeti, tasavvuf ve akâidin iç dünyanın düzeltilmesine nispeti gibidir. Yani tasavvuf ve akâidin ahlâk ve iç dünyanın güzelleşmesindeki hizmetleri aşikâr olduğu gibi, fikhın zahiri güzelleştirmekteki etkisi de açıktır.”²⁴¹ Aynı ifadeleri İbn Âbidin'in (ö.1252/1836) eserinde de görmekteyiz. Hatta Abdussettâr Efendi'nin oradan direk iktibas yaptığını da söyleyebiliriz.²⁴²

4.5.9. Fıkıh İlminin Fazileti

Abdussettâr Efendiye göre fıkıh ilmi; kelam, tefsir, hadis ve fıkıh usulü ilimlerinin dışındaki ilimlerden daha üstündür.²⁴³ Fıkıhın önemini ifade eden bir şiir için “fıkıh ilminin şerefi ne güzel ifade edilmiştir” der ve yine İbn Âbidin'de geçen şu şiiri zikreder:

إذا ما اعتز ذو علم بعلم فعلم الفقه أولى باعتزاز
و كم طيب يفوح و لا كمسك و كم طير يطير و لا كبازي

²³⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 12.

²³⁹ Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1245. Murat Şimşek, “Mevzû-Mebâdî-Mesâil-Gâye Bağlamında Fıkıh ve Usûlü”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya, 2012, sy, 33, s. 61-80.

²⁴⁰ Geniş bilgi için bkz, İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtâr*, I, 41; Şimşek, “Mevzû-Mebâdî-Mesâil”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi, a.y.*; Yılmaz, “Fıkıh ilminde mesele”, *Dinbilimleri*, s, 192.

²⁴¹ Abdussettâr, *Medhal*, 15.

²⁴² Bkz, İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtâr*, I, 38.

²⁴³ Abdussettâr, *Medhal*, 16.

4.5.11. Fıkıh Öğrenmenin Hükümü

Abdussettâr Efendi fıkıh ilmini öğrenme hakkında Şâri'in hükmünün farz-ı ayn, farz-ı kifâye ve mendup olduğunu söyler. Şöyle ki; “*mükellef olanın dini yaşantısını sürdürebilecek kadar fıkıh bilgisine sahip olması farz-ı ayn, başkasına fıkıh ilmini öğretecek kadar bilgi sahibi olması farz-ı kifâye, fıkıhta derinlemesine ihtisas yapmak ise menduptur*”²⁵⁰ der. Bu ifadelerin *Reddü'l-Muhtar*'dan aynen iktibas edildiği görülmektedir.²⁵¹

4.6. Fıkıhî Meselelerin Kaynakları

Abdussettâr Efendi fıkıh ilminin kaynağını, fıkıh ilminin bizzat maksadı saymamıştır. Bu kaynaklar ona göre, “*asıl maksat olan fıkıhî meselelerin kendi üzerlerine bina kılınması için ortaya konulan şeylerdir.*” Söz konusu kaynakların, tasavvurî (mahiyet bilgisi) ve tasdîki²⁵² (hüküm bilgisi) olmak üzere iki türlü²⁵³ olduğunu ifade etmiştir. Müellif bu kaynakların mahiyetini açıklarken, tasdiki kaynaklar üzerinde biraz daha çok durmuştur.

4.6.1. Tasavvurî Kaynaklar

Müellif, tasavvurî kaynakları, “*izahlar, tarifler ve tanımlarla ilgilidir. Bunlar fıkıhın konusu ve çeşitli konuların istilahi tanım ve tariflerini kapsar. Tasavvurî kaynaklar fıkıh kitaplarının baş tarafında bulunan tarif, tanım, taksimatlar ve istilahlardır*”²⁵⁴ sözleriyle ifade eder.

4.6.2. Tasdîki Kaynaklar

Abdussettâr Efendi tasdîki kaynakları, fıkıhî meselelerin ispatı için ortaya konulan deliller şeklinde ifade eder. Fukahânın ortaya koymuş olduğu dört delili (kitap, sünnet, icma, kıyası fukahâ) tasdiki kaynaklar olarak sayar. Devamında

²⁵⁰ Abdussettâr, *Medhal*, 16.

²⁵¹ Bkz, İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtar*, I, 38.

²⁵² Şayet bilgi, tasarım düzeyinde bulunuyor, olumlu ya da olumsuz bir hüküm bildirmiyorsa tasavvur adını alır. Meselâ farz, icmâ, tevîl, akıl, ruh, insan, hayvan ve bitki gibi hiçbir yargı bildirmeyen kavram düzeyindeki maddî ve mânevî varlıkları ifade eden kelimeler birer tasavvurdur. Tasdîk ise en az iki tasavvur ve bunların arasındaki ilişkiyi belirleyen bir bağlaçtan meydana gelen cümle olup buna önerme denir. Bir başka deyişle tasavvurlar arasında ilişki bulunduğunu ya da bulunmadığını bildiren cümleye tasdîk adı verilmektedir. Mesela “içki haramdır”, “icmâ şer'î bir delildir”, “âmmin fertlerine delâleti kat'î değildir” şeklindeki ifadeler birer tasdiktir, (Bkz, Mahmut Kaya, “Tasavvur”, *DİA*, İstanbul, 2011, XL, 127).

²⁵³ Abdussettâr, *Medhal*, 17.

²⁵⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 17.

“çünkü fikhî meseleleri ispatta dört delilin hüccet olması, fıkıh usûlü ilminde delil ile ispat edilmiş delillerden her biri, fıkıh ilmine nispetle, vaz’ edilmiş asıllar ve genel kabul gören öncüllerdendir” der. Açıklama olarak “mesela bir muâmelenin cevâzını ispat konusunda fukahânın ‘bu muamele caizdir, zira bu konuda icmâ vardır’ dediklerinde icmâyı delil getirmeleri bu kabildendir”²⁵⁵ misalini verir. Abdussettâr Efendi, dört delilin dışında kalan örf, teâmül, istishâb gibi delilleri zikredilen dört delile râci saymıştır. Çünkü bu dört delilin dışındaki deliller fıkıha nispet edildiğinde usûl konusu ve tasdiki kaynaklardandır²⁵⁶ diyerek kısa ve anlaşılır ifadelerle bu bölümü bitirmiştir. Benzer ifadeleri ve bu dört delilin genel kabul ile sabit olduğunu birçok fıkıh eserinde görmemiz mümkündür.²⁵⁷

4.7. Hâtime

Hâtime kısmı dört makaleyi içermektedir. Makaleler de nevilere ayrılmıştır. Müellif sadece makalelere başlık koymuş ve konuları nevilere şeklinde bir alt mesele olarak beyan etmiştir. Birinci makale fikhî hümmeler, ikinci makale hakların taksimi, üçüncü makale fukahâ tabakâtı, dördüncü makale ise meselelerin tabakasıdır.

4.7.1. Fikhî Hükümler

Abdussettâr Efendi fikhi hükümleri bu bölümde *teklifi* ve *vaz’i* olarak iki nevide izah etmiştir. Eser genel manada muhtasar olsa da *teklifi hükümler* üzerinde biraz daha durduğu görülmektedir. Yine teklifi hükümler kısmında bazı fikhi kavramlar ve tarifleri üzerinde de durmaktadır.

4.7.1.1. Teklifi Hüküm

Abdussettâr Efendi, Şari’in hitabı ile sabit olan fikhi hükümlerin *teklifi* ve *vaz’i* olarak iki nevi olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁸ Teklifi hükmü gereklilik ya da yapıp yapmamakta serbest bırakma yolu ile mükellefin fiiline bağlı olan, Şari’in hitabının sonucu²⁵⁹ olarak beyan eder. Devamında “*mükellefin fiiline gerekliliği bağlayan Şâri’in hitabından maksat, mükellefin yapmakla sorumlu olduğu fiilin ya mükellefin*

²⁵⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 17-18.

²⁵⁶ Abdussettâr, *Medhal*, 18; Yılmaz, “Fıkıh İlminde Mesele”, *Dinbilimleri*, s. 192.

²⁵⁷ Bkz, İbn Âbidin, *Reddî’l-Muhtâr*, I, 41; Süleyman Sırrı, *Medhal*, 16; Seyyit Bey, *Medhal*, 99; Zeydân, *Medhal*, 186.

²⁵⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 18.

²⁵⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 18.

yapmasını ya da yapmamasını gerektiren hitaptır. Bu da emir ve nehyin delalet ettiği şey demektir. Mezkûr hitap ile sabit olan (hükümler) farz, vacip, mendup, mekruh ve haramdır”²⁶⁰ demektedir.

Eserin genelinde olduğu gibi farklı görüş ve tariflere yer verilmemiştir diyebiliriz. Müellifin teklifi hükümleri Hanefilere göre sıraladığı görülmektedir. Şâri’in hitabı ile sabit olan fihhi hükümlerin teklifi ve vaz’i olduğu Molla Hüsrev’in eserinde de benzer şekilde yer almaktadır.²⁶¹ Şu kadar varki Abdussettâr Efendi *mubah* maddesine ayrı bir parantez açarak üzerinde hassaten durmuştur.

Müellif, “*mükellefin fiili ile ilgili Şâri’in serbest bırakma hitabı mubahlarla ilgili olan hitaptır*” demektedir. Devamında, “*mükellefin yapacağı fiilin Şâri tarafından serbest bırakılmasıdır, yapılıp yapılmaması hakkında Şâri’in hiçbir talebi olmadığı için mükellef burada serbest bırakılmıştır yani muhayyerdir*”²⁶² şeklinde ifade kullanır. Abdussettâr Efendi burada *ibâhayı* tarif etmiş ve “*mezkûr hitap ile sabit olan hüküm ibâhadır*” diyerek nedenini “*ibâhaya teklifi hüküm denilmesi, bir alakadan dolayı, bir kelimenin başka anlamları da içine alacak şekilde kullanılmasına haml olunmuştur*”²⁶³ ifadesiyle açıklamıştır.

Müellifin bu konudaki beyanını biraz açmak gerekirse; *ibâha*; Şâri’ nazarında yapılıp yapılmaması eşit sayılan, mükellefin fiillerinde muhayyer olduğu şeyler olarak ifade edilir ki helal ve caiz de denir.²⁶⁴ Yeme, içme gibi fiiller buna misal olarak verilebilir. Yapılmasında sevap ve terkinde kınama yoktur. Bununla beraber durumun değişmesi hükmün değişmesine sebep olur. Mesela haram olmayan şeyleri yemek mubahtır. Bununla beraber insanın çok az yemesi veya gereğinden çok fazla yemesi bedene zarar vermesi yönüyle haramdır.

Mubahlar “*mubah liaynihi*” ve “*mubah ligayrihi*” olmak üzere iki kısımdır. Mahiyeti itibari ile mubah olan fiil ve hareketlere *mubah liaynihi*, bir zaruret sebebiyle yapılmasına izin verilen fiiller de *mubah ligayrihidir*. Mesela şarap içmek haram *liaynihidir*. Ama boğazında bir lokma kalan ve boğulma tehlikesi geçiren bir kimse yanında başka hiçbir şey yoksa ondan bir miktar içmesi caiz sayılmıştır.

²⁶⁰ Abdussettâr, *Medhal*, 18.

²⁶¹ Bkz, Molla Hüsrev, *Mir’atü’l-Usul*, II, 510; Ayrıca bkz, Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü*, İstanbul, 2014, s, 156.

²⁶² Abdussettâr, *Medhal*, 19.

²⁶³ Abdussettâr, *Medhal*, 19.

²⁶⁴ Bilmen, *Kâmus*, I, 33; Atar, *Fıkıh Usulü*, 175.

Burada şarap zarûreten mubah olmuştur.²⁶⁵ Müellifin ibahayı izah ederken “*ibâhaya teklifi hüküm denilmesi, bir alakadan dolayı, bir kelimenin başka anlamları da içine alacak şekilde kullanılmasına haml olunmuştur*” cümlesindeki “alaka”dan kastı, az önce ifade ettiğimiz misallerdeki mubah olma fiillerinde asıl olanın haram olması ama zaruret durumunda mubaha dönüşmesidir.

Tekrar metne dönecek olursak müellif teklifi hüküm açıklamasına devamla, bunun bazen mükellefin sıfatı bazen de sonucu olacağını ifade eder. Sıfatı olarak vacip olmayı farz namaza, hürmeti de katle misal verir. Mükellefin fiilinin sonucu olarak, mülkiyeti satın almanın, borçluluk durumunu da borç almanın sonucu olarak ifade etmiştir.²⁶⁶

Abdussettâr Efendi mükellefin fiillerinin sıfatı olan teklifi hükümlerde umulacak olan gayenin, dünya veya ahiret ile ilgili gayeler olduğunu ifade eder. Devamında “*mesela teklifi hükümlerden farz ibadetlerin sıfatı olan sıhhatten anlaşılabilir ve bizzat itibar edilen şey, zimmetin vücuttan kurtulmuş olmasıdır. Zimmetin borçsuz olması ise dini gayelerdendir. Böylece teklifi hükümlerden farz namazın sıfatı olan vücuttan kurtulmuş olması, (mükellefin) fiili üzerine sevabın, terki üzerine cezanın gerekmesi ahiretle ilgili gayelerdendir*”²⁶⁷ ifadesini kullanır.

Birinci makalenin devamında mükellefin fiillerini iki yönlü ifade eder. *İtibar-i evvel olarak*: Mükellefin fiillerini sahih, bâtil, fasit, mün’akit, gayri mün’akit, nâfiz, gayri nâfiz lâzım ve gayri lâzım kısımlarına ayırır. İbadette dünya ile ilgili gayenin zimmetin boşalması olduğu gibi, muamelatta dünyaya ait gayenin akitler ve akdin bozulması gibi şer’i hususlar üzerine gereken sonuçlar olarak ifade eder. Burada bey’den maksadın mülkiyet sahibi olmak; icâreden maksadın menfaat sahibi olmak; nikâhtan maksadın evlilik hayatı yaşamak; talaktan maksadın evlilik bağından ayrılmak olduğunu açıklama olarak getirir.²⁶⁸ Bu kısmın devamında bazı fihhi kavramların tarifini yapar. Biz de Abdussettâr Efendinin tariflerinin yanında bazı farklı açılardan yapılan tariflere yer vererek konumuza devam edelim.

²⁶⁵ Bkz, Atar, *Fıkıh Usûlü*, 175-176.

²⁶⁶ Bkz, Molla Hüsrev, *Mir’atü’l-Usul*, II, 510; Abdussettâr, *Medhal*, 19.

²⁶⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 19.

²⁶⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 20; bkz, Molla Hüsrev, *Mir’atü’l-Usul*, II, 511.

Sihhat: Bir fiilin dünya gayelerine gereği gibi ulaştırmasıdır.²⁶⁹ Şartları, rükünleri, vasıfları tamamen taşıyan herhangi bir fiildir ki bunların tamamına uygun olma haline sihhat denir.²⁷⁰ Mükellefi dünyevi maksadına ulaştırıcı olması haline de denir.²⁷¹

Butlan: Bir fiilin rükün ve şartlarındaki eksiklikten dolayı dünya maksatlarına ulaştırmamasıdır.²⁷² Hukukun aradığı vasıf, şart ve rükünlerin tamamı veya bir kısmı kendisinde bulunmayan fiile batıl, bu şekilde olan fiilin mükellefi maksadına ulaştırıcı olmamasına da butlan denir.²⁷³

Fâsid: Bir fiilin rükün ve şartları dünya gayelerine ulaşmayı gerektirdiği halde bazı harici sıfatlarında gayeye ulaşmaya engel olmasına fesâd, fiilin kendisine de fâsid denir.²⁷⁴

İn'ikat: Şer'i tasarrufların cüzlerinin birbirleriyle irtibatının mevcut olmasıdır.²⁷⁵ Akitte üzerine şer'i hüküm terettüp edecek şekilde icap ve kabulün akit konusu şey üzerinde birbirine uygun olarak bağlanması olarak da tarif edilir.²⁷⁶

Adem-i in'ikat: Şer'i tasarrufların cüzlerinin birbirleriyle irtibatının mevcut olmamasıdır.²⁷⁷ Gayri mun'akid olarak; kendisinde in'ikad şartları tamamen veya kısmen bulunmamakla bâtil olan beydir şeklinde de tarifi yapılmıştır.²⁷⁸

Nefâz: Şer'i tasarruflar üzerine sonuçlarının bina edilmesidir.²⁷⁹ Nâfiz akit, içerisine başkasının hakkının karışmadığı akit olarak da ifade edilmiştir.²⁸⁰

Adem-i nefâz: Şer'i tasarruflar üzerine sonuçlarının bina edilmemesidir.²⁸¹ Başka birinin hakkının karıştığı akittir. Bu akdin nâfiz hale gelebilmesi için hak

---

²⁶⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 20.

²⁷⁰ Bkz, Bilmen, *Kamus*, I, 35.

²⁷¹ Bkz, Molla Hüsrev, *Mir'atü'l-Usul*, II, 511; Atar, *Fıkıh Usulü*, 161.

²⁷² Abdussettâr, *Medhal*, 20; bkz, Molla Hüsrev, *Mir'atü'l-Usul*, II, 511.

²⁷³ Bkz, Bilmen, *Kamus*, I, 35; Atar, *Fıkıh Usulü*, 161.

²⁷⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 20; bkz, Molla Hüsrev, *Mir'atü'l-Usul*, II, 511.

²⁷⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 20; bkz, Molla Hüsrev, *Mir'atü'l-Usul*, II, 511.

²⁷⁶ Bkz, Erdoğan, *Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 251.

²⁷⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 20.

²⁷⁸ Bkz, Bilmen, *Kamus*, VI, 6.

²⁷⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 20.

²⁸⁰ Bkz, Orhan Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, Konya, 2014, s, 135.

²⁸¹ Abdussettâr, *Medhal*, 20.

sahibinin icazet vermesi gerekir. Bu sebeple gayri nâfiz akitler *mevkuf* olarak da adlandırılır. Fuzulinin akdi gibi.²⁸²

Lüzûm: Tarafların rızaları olmaksızın şer’i tasarrufun bozulamayacak yapıda olmasıdır.²⁸³ İçerisinde şart ve rü’yet gibi muhayyerliklerin bulunmadığı akittir.²⁸⁴

Adem-i lüzum: Bozulması mümkün olan yapıda olmasından ibarettir.²⁸⁵ İçerisinde muhayyerliklerden birisi olan akittir ki yalnız muhayyer olan taraf bozabilir.²⁸⁶

Kısa bir açıklamadan sonra kendi ifadesi ile “*sonuç olarak sıhhat, butlan, fesâd in’ikad, nefâz, lüzum vb. fikhî hükümlerde dünyaya ait gayeler muteberdir. Nitekim vücut, nedb, ibâha, kerahet ve hürmette de gayeler, ahirete muteberdir*”²⁸⁷ der.

İkinci itibarla: Mükellefin fiillerini azimet ve ruhsat olarak iki kısım olduğunu ifade eder.

Azimet: Müellifin “*özürlere mebni olmadan başlangıçta meşru olan şeydir*”²⁸⁸ şeklindeki tarifi *Mir’at’ta*²⁸⁹ aynen geçmektedir.

Ruhsat: Müellif, “*şer’i özre binaen ikinci kez meşru kılınmış şeydir*”²⁹⁰ şeklinde ifade eder. Küçük farkla Ömer Nasuhi Bilmen “*kulların özürlerine mebni kendilerine bir kolaylık ve müsaade olmak üzere ikinci derecede meşru kılınan şey*”²⁹¹ tarifini kullanır. Müellif, teklifi hükmü izahın akabinde daha kısa bir açıklamayı vaz’i hüküm konusunda yapar.

4.7.1.2. Vaz’i Hüküm

Abdussettâr Efendi vaz’i hükmü: “*Şâri’in hitabının vaz’ yoluyla mükellefin fiillerine yönelik sonucudur*” şeklinde *Mir’at’ta* geçtiği gibi tarif etmektedir.²⁹² Müellif, vaz’ yoluyla mükellefin fiiline yönelik, Şâri’in hitabı ile sabit olan hükmü;

²⁸² Bkz, Çeker, *İslam Hukukunda Akitler*, 135.

²⁸³ Abdussettâr, *Medhal*, 21; Bkz, Molla Hüsrev, *Mir’atü’l-Usul*, II, 512.

²⁸⁴ Bkz, Bilmen, *Kamus*, VI, 6.

²⁸⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 21.

²⁸⁶ Bkz, Bilmen, *Kamus*, VI, 6.

²⁸⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 21.

²⁸⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 21.

²⁸⁹ Bkz, Molla Hüsrev, *Mir’atü’l-Usul*, II, 512; Bilmen, *Kâmus*, I, 34.

²⁹⁰ Abdussettâr, *Medhal*, 21.

²⁹¹ Bilmen, *Kamus*, I, 34.

²⁹² Bkz, Molla Hüsrev, *Mir’atü’l-Usul*, II, 510; Abdussettâr, *Medhal*, 21.

rükniyyet, şartıyyet, sebebiyyet, illiyyet, (âlemiyyet, mâniyyet)²⁹³ gibi şeyler olarak, fıkıh kitaplarında şartlar, rükünler, illet ve sebepler hakkında yazılanların tamamı vaz'i hükümlerin açıklamasıyla ilgilidir²⁹⁴ şeklinde ifade etmektedir. Açıklama mahiyetinde “*mesela, şâr'i tarafından vaz' ediliş şekli bakımından (bey'in rüknü) icap ve kabuldür. Bey'in geçerli olmasının (in'ikad) rüknü, ehliyet sahibi kişiden sadır olması ve bey'in hükmüne müsait bir konu üzerine yapılmış olması şartıdır şeklinde vaki olan şârî'in hitabı ile sabit olan sonuçlar (âsâr) icap ve kabulün rükünlüğü, bey'in geçerliliği için ehliyet sahibi kişiden sadır olmasının şartıdır*” ifadeleri ile bu konuyu bitirir.

Yazar bu kısımda vaz'i hükmün tarifini yaparak bey' akdini misal olarak vermiştir. Fıkıh kitaplarında bulunan şartlar, rükünler, illet ve sebeplerin, şârî'in, mükellefin fiiline yönelik hitabının sonucu olan hükümler olduğunu ifade ederek, şâr'in bey' akdinin geçerli olmasına yönelik şart ve rükünlerini belirtmiştir.

*Mecelledeki tarife göre “akid, tarafeynin bir hususu iltizam ve taahhüt etmeleridir ki icab ve kabulün irtibatından ibarettir”*²⁹⁵ şeklindedir. Bu tarifte *tarafeyn, icab-kabul, bir husus* kavramları geçer ki bunlar bir akdin unsurlarıdır.²⁹⁶ Yazar burada, şârî'in vaz' etmesi bakımından bey'in rükününü *icap ve kabul, in'ikad şartını ehliyet sahibi kişiden sadır olması* (tarafeyn) ve bey' hükmüne müsait *bir konu* üzerinde (şer'i açıdan mal ve ya menfaat) olmasını ifade etmektedir. Abdussettâr Efendi'nin, muhtasar olarak hazırlanan bir risaleye göre, ana hatlarıyla da olsa bey' konusunu anlaşılır bir şekilde özetlediği görülmektedir.

4.7.2. İkinci Makale (Hakların Taksimi)

Bu makaleyi haklar konusuna ayırmış ve *meşru' hakları dört kısımdır* şeklinde ifade etmiştir.²⁹⁷ (Müellif paragraf başlarını sayısal ifadelerle dört kısım şeklinde metne aktarmıştır. Biz ise her kısmı konu başlığı şeklinde tezimize yansıttık). Hanefilere göre olan bu tarifi Molla Hüsrev (ö. 885/1480) üç olarak

²⁹³ Atar, *Fıkıh Usulü*, 180.

²⁹⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 22; Bkz, Atar, *Fıkıh Usulü*, 180.

²⁹⁵ Bkz, Ziyâüddin, *Mecelle*, mad: 103, s, 58.

²⁹⁶ Bkz, Çeker, *İslam Hukukunda Akidler*, 6.

²⁹⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 22; Bkz, Molla Hüsrev, *Mir'atü'l-Usul*, II, 575.

yapmış ve *Allah hakkı ile kul hakkının birleşmesi* kısmını kendi içinde ikiye ayırmıştır.²⁹⁸

4.7.2.1. Hukuk-i İlâhi

Müellif ilk olarak hukuk-i ilâhi bahsi ile başlamıştır. Müellifin ifadesine göre hukuk-i ilâhi ibadetler, ukûbât, keffâretler gibi kısımlara ayrılır. Bu kısmın faydası kişiye değil umuma ait olduğundan şanını yüceltmek için Yüce Allah'a nispet edilmiştir. Müellif hukuk-i ilâhiye misal olarak da Kâbe'yi korumayı vermiştir. “Çünkü Müslümanların tamamı Beyt-i Şerif’i kible edinmişlerdir. Onun faydası bütün Müslümanlara ait olduğundan koruma işi de umuma aittir”²⁹⁹ der.

Şunu da ifade edelim ki, hukuk-i ilâhi, âmme menfaatini gerektiren haklar olarak da ifade edilmektedir. Namaz, fitır, hadler, keffâret, katilin mirastan mahrumiyet gibi, bir toplumun düzen içinde olabilmesi, yükselebilmesi ancak bu haklara riayet edildiğinde mümkündür. Bu haklar düşürülemez niteliktedir. Yine Allah haklarının sekiz kısım olduğunu da ifade edelim.³⁰⁰

4.7.2.2. Hukuk-i İbâd

Müellif ikinci kısımda hukuk-i ibâd (kul hakkı) konusunu zikreder. “Muâmelatın türleri (borçlar hukuku, aile hukuku, eşya hukuku) hukukun bu kısmını oluşturur”³⁰¹ der. Kişisel maslahat ve haklar yani bireyin hakları (alacak hakkı, satın alınan malın bedeli gibi) da bu kısma girmektedir. Molla Hüsrev (ö.885/1480) buna “başkasının malının haram olması gibi”³⁰² misalini verir.

4.7.2.3. Allah Hakkı ve Kul Hakkının Birleşip Allah Hakkının Galip Olması

Bu kısımda, kendisinde Allah ile kul hakkının birleştiği bununla beraber Allah hakkının galip olduğu durumu ifade etmiştir. Misal olarak kazf suçunu vererek bu tür cezalardan olduğunu³⁰³ söyler. Bu kısımdaki hakların her ne kadar kişiyle alakası olsa da tüm toplumu ilgilendiren tarafı vardır. Cezanın uygulanması ile

²⁹⁸ Bkz, Molla Hüsrev, *Mir’atü’l-Usul*, II, 575

²⁹⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 22.

³⁰⁰ Geniş bilgi için bkz, Atar, *Fıkıh Usulü*, 213.

³⁰¹ Abdussettâr, *Medhal*, 23.

³⁰² Molla Hüsrev, *Mir’atü’l-Usul*, II, 576.

³⁰³ Abdussettâr, *Medhal*, 23.

toplum içerisinde bu denli çirkin ve onur kırıcı fiillere karşı caydırıcılık olmaktadır. Bu sebeple fertlerin bu cezayı affetmesi cezayı düşürmez.³⁰⁴

4.7.2.4. Allah Hakkı ve Kul Hakkının Birleşip Kul Hakkının Galip Olması

Abdussettâr Efendi bu kısmı, “*kendinde Allah hakkı ile kul hakkının birleştiği, kul hakkının galip olduğu hakdır ki, kısas cezası bu kabildendir*”³⁰⁵ şeklinde ifade etmiştir.

Kısas cezasıyla insanların hayatı teminat altına alınıp, toplumda can ve mal emniyeti sağlanmaktadır. Bu itibarla kısasda Allah hakkı bulunmaktadır. Diğer taraftan kısasda mağdurun veya varislerinin hakları da bulunmaktadır. Kısas uygulamakla mağdurun yakınlarının katile karşı duyacağı kin ve nefret hisleri bertaraf edilmiş olmaktadır. Kısasda kul hakkı Allah hakkından fazladır. Bu sebeple mağdurun yakınlarının affetmesi ile kısas cezası düşer. Bu itibarla da kul hakkı söz konusudur.³⁰⁶

4.7.3. Üçüncü Makale Tabâkât-ı Fukahâ

Abdussettâr Efendi bu bölümde, İbn Kemal Paşa'nın (ö.941/1534)³⁰⁷ yaptığı açıklamayı aktararak, *muhakkik İbn Kemal Paşa merhûmun bazı risalelerinde açıkladığına göre fukaha yedi tabakadır*³⁰⁸ demektedir. Kendisi bu yedi tabakayı ayrı ayrı beyan etmektedir.

4.7.3.1. Birinci Tabaka

Abdussettâr Efendi, bu tabakadaki imamların usûl kaidelerini vaz' ve tesis eden imamlar olmasından dolayı diğer tabakadakilerden üstün olduklarını ve bunlara *müctehid fi'ş-Şer* denildiğini ifade etmiştir.³⁰⁹ Tabâkât eserlerinin genel özelliği, kişilerin hayatlarına dair konulardır.³¹⁰ Müellif de imamların hayatlarına (en azından

³⁰⁴ Molla Hüsrev, *Mir'atü'l-Usul*, II, 576; Atar, *Fıkıh Usulü*, 214.

³⁰⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 23.

³⁰⁶ Atar, *Fıkıh Usulü*, 214.

³⁰⁷ Osmanlı şeyhüislâmı ve tarihçisi, (Bkz, Şerafettin Turan, “Kemalpaşazâde” *DİA*, 2002, XXV, 238).

³⁰⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 23.

³⁰⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 24.

³¹⁰ Durmuş, “Tabakat” *DİA*, 2010.

yaşlarına) dair bilgileri bu usûle bağlı kalarak dipnotta vermiştir. Bu tabakadaki imamları ve yaşlarını şu şekilde beyan etmiştir:

-İmâm Â'zam, h.80 yılında doğup 150 yılında vefat etmiş ve 70 yıl ömrü olmuştur.

-İmâm Mâlik, h.90 yılında doğup 179 yılında vefat etmiş ve 89 yıl ömrü olmuştur.

-İmâm Şâfiî, h.150 yılında doğup 204 yılında vefat etmiş ve 54 yıl ömrü olmuştur.

-İmâm Ahmed İbn Hanbel, h.164 yılında doğmuş 241 yılında vefat etmiş ve 77 yıl ömrü olmuştur.

İbn Âbidîn de (ö.1252/1784) İbn Kemal Paşa'dan aktararak, bu tabakadakileri şer'iat'de müctehid olarak zikretmiştir. İbn Âbidîn, “*dört mezhep imamı usûl-i fıkıh kâidelerini tesis ettikleri için diğer tabakadakilerden ayrılırlar*” demiştir ki Abdussettar Efendi'nin de buna çok yakın ifadeler kullandığı görülmektedir.³¹¹

4.7.3.2. İkinci Tabaka

İkinci tabakada İmam Ebû Yusuf (ö.183/798) ve İmam Muhammed (ö.189/805) ile Ebû Hanife'nin (ö.150/767) diğer öğrencilerinin olduğunu ifade eder. Bu grupta sayılanları mezhepte müctehid olarak belirterek bunun sebebi olarak da hocalarının vaz' ve tesis ettiği kâidelere göre furû'a ait hükümleri şer'i delillerden çıkarmaları olarak ifade etmiştir. Bu tabakadaki fukahânın, hocalarına bazı furû hükümlerde muhalif icihadları olsa da usûlde hocalarını takip etmelerini ikinci tabakada olmalarına sebep olarak gösterir. Sözlerine, *Ebû Hanife'nin öğrencileri bazı furû hükümlerde hocalarına muhalif icihad yapmış olsalar da usûlde hocalarını taklid etmişlerdir. Bu yönüyle bunlar İmâm Şâfiî hazretleri gibi usûl ve furû bakımından mezhebe muhalif olanlardan ve hazreti İmâm'a muhalif ictihadda bulunanlardan üstündürler*³¹² şeklinde devam etmiştir.

İbn Âbidîn bu gruptan sayılanlar hakkında “*bu zevat ahkâm hususunda üstatları Ebu Hanife'nin takrir ettiği kâideler gereğince delillerden hüküm çıkarmaya muktedirler. Velew ki bazı fer'i hükümlerde ona muhalefet etmiş olsunlar.*”

³¹¹ Bkz, İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, I, 83.

³¹² Abdussettar; *Medhal*, 24.

Lâkin aslî kâidelerde onu taklid ederler. Onlar mezhep muarızlarından bununla ayrılırlar” der. *Mezhebe muâriz olmak* ile: Ahkâmı İmam Âzam’a muhalif, usûlde de onu taklid etmeyen Şâfiî ve diğer müctehidlerdir şeklinde beyan eder.³¹³ Bu durumda ikinci tabakada olanların fer’i hükümlerde farklı icthadları olsa da usûlde hocalarına uydukları için aynı mezhebin içinde sayılmışlardır.

4.7.3.3. Üçüncü Tabaka

Üçüncü tabakada Hassâf (ö.261/874), Ebû Cafer et-Tahâvi (ö.321/933), Ebû’l Hasan el-Kerhi (ö.340/952), Şemsü’l Eimme el-Halvânî (ö.452/1060)³¹⁴, Şemsü’l Eimme es-Serahsi (ö.483/1090) ve Fahrüddin Kâdîhân’ı (ö.592/1196)’ sayar. Hakkında nass bulunmayan meselelerde mezhepte icthad yapanların tabakası demmiştir. Müellif bu tabakayı *mezhepte müctehid* olarak ifade eder. Söзlerine “*az önce açıklandığı gibi, nass olmayan konularda mezhep imamının vaz’ ve tesis ettiği usûl ve kâidelerin gerektirdiği gibi hüküm istinbat ederler*”³¹⁵ şeklinde devam eder.

İbn Âbidîn bu konuyu anlatırken bu gruptakilere özellikle mezhepte müctehid dememiştir. O bu gruptakileri “mezhep sahibinden nass olmayan meselelerde icthad eden ulema” şeklinde ifade etmiştir. İbn Âbidîn’e göre bu zevat, usûl ve fûrûda İmam Âzam’a muhalefet edemezler. Ancak nass olmayan meselelerde usûl ve kavâide göre hüküm çıkarırlar.³¹⁶ Her iki izahattan anlaşıldığına göre bu gruptakiler ikinci gruptakiler gibi fer’i mesele bile olsa İmam-ı Âzam’a muhalif olamazlar ancak hakkında nass olmayan meselelerde mezhep usûlüne bağlı olarak icthad yaparlar.

4.7.3.4. Dördüncü Tabaka

Yazar, dördüncü tabakayı mukallidlerden³¹⁷ tahric ehli olarak vasıflandırmış ve sadece Ali er-Razi el-Cessâs’ı (ö.370/981) bu tabakadan saymıştır. Abdussettâr Efendi “*bu tabakadakilerin içtihad yapma kudreti yoktur. Ancak mezhep imamının vaz’ ve tesis ettiği usûl ve bu usûlün kaynakları yazılı olarak mezhep imamı ya da öğrencilerinin birinden nakledilmiştir. İki ihtimalli mücmelleri usûl ve furûdan*

³¹³ Bkz, İbn Âbidîn, *Reddî’l-Muhtâr*, I, 83.

³¹⁴ Halvânî’nin vefat yeri ve tarihi konusunda farklı rivayetler vardır, Bkz, Kamil Şahin, “Halvânî”, *DİA*, 1997, XV, 383.

³¹⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 24.

³¹⁶ Bkz, İbn Âbidîn, *Reddî’l Muhtâr*, I, 83.

³¹⁷ Tef’îl babından ismi fail olan mukallid, başkasının ef’al ve hareketlerine tabi olan anlamına gelir. İstilahta; bir zata ittiban vücudu için bir delil olmadığı halde mücerred muhik olduğuna itikad ile intisap ve ittiba etmekten ibarettir, Bkz, Bilmen, *Kamus*, I, 17.

benzerlerine kıyas yaparak açıklama yapabilirler” diyerek, “*Hidâye*³¹⁸ sahibinin ‘*Râzi*’nin tahricinde böyledir’ sözü bu kabildendir”³¹⁹ şeklinde beyan etmiştir. Müellifin bu kısımda yaptığı açıklama, İbn Âbidîn’den olduğu gibi iktibas edilmiştir diyebiliriz.³²⁰

4.7.3.5. Beşinci Tabaka

Beşinci tabakada, mukallidlerden Kudûrî³²¹ (ö. 428/1037) ve *Hidâye* sahipleri gibi tercih ehlini saymıştır. Bu tabakada bulunanların özelliği olarak da mezhep imamından bir mesele hakkında çeşitli rivayetler varsa bu rivayetlerin içinden tercih yapmalarını söyler. Mesela *Hidâye*’de “‘bu, rivayet açısından evladır; bu, insanlar açısından daha uygundur’ ibarelerinin bu kabilden”³²² olduğunu ifade etmiştir.

4.7.3.6. Altıncı Tabaka

Altıncı tabakada ise mukallitlerden *Mutûnu Erbaa*³²³ sahiplerini sayar. Şöyle ki:

El-Muhtâr: Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mevsîlî (ö.683/1284).

Mecmâu’l Bahreyn: Muzafferuddin Ahmed b. Ali b. Tağlib el-Ba’lebekki el-Bağdadi Ibnu’s-Saati (ö. 694/1295).

Kenzu’d Dekâik: Ebû’l Berekât Hâfizuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî (ö. 710/1310).

el-Vikâye: Burhânüşşerîa Mahmûd b. Sadrüşşerîa el-Evvel Ubeydullah el-Mahbûbî el-Buhârî (ö.747/1346).

Bu tabakadakilerin özelliği olarak; fukahânın görüşlerinden en güçlü olanları seçme ve zahir olan görüşleri nadir olanlarından ayırma kudretine sahip olmalarını söyler. Bunları ashabı temyiz olarak niteleyerek, kitaplarında zayıf görüşlere aynı

³¹⁸ *Hidâye* sahibi olarak kastedilen fakih; Ebû’l-Hasan Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelil el-Fergânî el-Merginânî’dir (ö.593/1197), Ferhat Koca, “Merginânî”, *DİA*, 2004, XXIX, 182-183.

³¹⁹ Abdussettâr, *Medhal*, 25.

³²⁰ Bkz, İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtar*, I, 83.

³²¹ Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî (ö.428/1037).

³²² Abdussettâr, *Medhal*, 25.

³²³ Kudûrî’nin el-Muhtasâr’ı, Nesefî’nin *Kenzü’d-Değâik*’i ve Tâcüşşerîa’nın el-Vikâye’si, Hanefî ulemâsı arasında “mütûn-i selâse”, *Kenzü’d-Değâik* ve el-Vikâye ile birlikte Mevsîlî’nin el-Muhtâr ve İbnü’s-Sââtî’nin *Mecmau’l-Bahreyn*’i de “mütûn-i erbaa” olarak anılır, Ahmet Özel, “Hanefî Mezhebi”, *DİA*, 1997, XVI, 21-27.

zamanda reddedilmiş olanlara yer vermediklerini ifade eder.³²⁴ Sayılan bu fukaha tabakatının, çok küçük farklarla İbn Âbidîn'de yazıldığı şekilde *Medhal* eserinde ifade edilmiş olduğunu söylememiz mümkündür.

4.7.3.7. Yedinci Tabaka

Yedinci tabaka da ise mukallidlerden Kuhustâni (ö.962/1554)³²⁵, *Düer*³²⁶ ve *Reddü'l-Muhtar*³²⁷ sahiplerini sayar. Ona göre bu tabakadakiler daha önce sıraladığı altı tabakadakilerin hiçbirisine muktedir olmayanlardır. Bu tabakadakilerin özelliği olarak da temyiz ve tercih erbabının yaptıkları temyiz ve tercihlere tabi olmaları olarak ifade eder. Yine müellif, “*nitekim bu husus müftülerin uyması gereken kurallara dair yazılan eserlerde açıkça ortaya konulmuştur*”³²⁸ der. Cümlesinin sonunda ise daha önce belirttiğimiz gibi birinci tabaka hariç diğerlerinin tamamının Hanefî Fukahâsı olduğunu söyler.

İbn Kemal Paşa'nın yaptığı bu çalışma, bir mesele hakkında verilmiş olan çeşitli fetvalardan hangisinin tercih edileceği noktasındadır. “*Özellikle muhalif görüşler (kaviller) arasını temyizde gerekli basirete ve zıt görüşler arasında tercihte yeterli kudrete sahip olabilmek için fakihin rivayetteki mertebe ve dirayetteki derecesini ve fakihler tabakasındaki yerini bilmek zorunlu görülmektedir.*”³²⁹ Fukaha tabâkâtı hakkında bazı tartışmalar olsa da İbn Kemal Paşa'nın yaptığı bu taksimatın genel kabul gördüğü kanaatindeyiz.³³⁰

³²⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 25.

³²⁵ Muhammed b. Husâmuddîn el-Horasâni.

³²⁶ Muhammed b. Feramûz b. Ali Molla Hüsrev (ö.885/1480).

³²⁷ Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî (ö.1252/1836). Zühd ve takvâsından dolayı Âbidîn lakabıyla tanınır. Beşinci dedesi Muhammed Selâhaddin'e nisbetle İbn Âbidîn diye anılmıştır. Timurtaşî'nin (ö.1004/1596) Hanefî fikhına dair *Tenvîrü'l-ebâr* adlı eserine Alâeddin el-Haskefî'nin *ed-Dürri'l-Muhtâr* adıyla yaptığı şerhin hâşiyesidir. (Ahmet Özel, “İbn Âbidîn”, *DİA*, 1999, XIX, 292-293).

³²⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 26.

³²⁹ Geniş bilgi için bkz, Ahmet İnanır, “İbn Kemal'in Tabakâtı'l-Fukahâsı ve Değerlendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2012, sy, 37, s, 69.

³³⁰ Bu kategorilerin hiyerarşik tasnifi mezheplerin teşekkülünden sonra ortaya çıkmıştır. Bunun ilk örneklerinden birisi İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin (ö.478/1085) tasnifidir. Kendisine 519'da (1125) gönderilen bir mektuba verdiği cevapta İbn Rüşd el-Cedd'in (ö.520/1126) bu konuyla alakalı cevap yazması, fikhî istidlal tabakatı konusunun ne kadar yaygınlaştığının ve kabul gördüğünün göstergesidir. Müttekaddimîn devrinin sona kabul edilebilir. Bu konuda İbnü's-Salâh'ın beşli taksimi her ne kadar daha sonra üzerinde kısmî değişiklikler yapılırsa da Nevevî (ö.676/1277), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/ 1350), Süyûtî (ö.911/1505) ve İbn Hamdân (?) gibi birçok müellif tarafından kabul görmüş ve izlenmiştir. Hanefî mezhebi içerisinde hayli etkili olan İbn Kemal'in tabakatı, fikhî istidlâl kategorilerini çoğaltmış, bununla beraber gerek kategorilerin kavram olarak birbirinden ayrılması noktasında, gerekse her birine dair gösterdiği örnekler

4.7.4. Dördüncü Makale Meselelerin Tabakaları

Abdussettâr Efendi bu bölümde Hanefî kitaplarındaki fikhî meselelerin üç tabaka olduğunu ifade etmiş ve bazı açıklamalar yapmıştır. Müellifin *tabakât-ı mesâil* olarak ifade ettiği bu tasnife *derecât-ı mesâil* (meselelerin dereceleri) diyenler de vardır.³³¹

4.7.4.1. Birinci Tabaka [Usûl (Aslî) Meseleleri] Zâhiru'r-Rivâye

Müellif birinci tabakayı usûl meseleleri (temel meseleler) olarak belirtmiş, bu ifadesi ile kastının zahir (mütevâtir) rivayetler ile mezhebin üç imamından yani İmam Â'zam (ö.150/767), İmam Ebû Yusuf (ö.182/798) ve İmam Muhammed'den (ö.189/805) gelen meseleler olduğunu ifade etmiştir. İmam Züfer (ö.158/775) ve Hasan b. Ziyâd'ın (ö.204/819) ise bazıları kabul etse bile rivayetlerinin bu güce ulaştığını kabul etmez. “Çünkü galip ve yaygın olan görüş bu şekildedir”³³² der.

Yazar İmam Muhammed'in eserlerini, İmam Âzam, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'den güvenilir olarak rivayet edilen, Hanefî mezhebinin teşekkülündeki temel (mezhebin aslı) konular olarak ifade eder. Bu eserler, *Zâhiru'r-Rivâye* olarak bilinen *el-Mebsût*, *ez-Ziyâdât*, *el-Câmi'u's-Sagîr*, *el-Câmi'u'l-Kebîr*, *es-Siyeru's-Sagîr* ve *es-Siyeru'l-Kebîr* isimli kitaplardır. “Çünkü bunlar mevsuk-güvenilir, mütevâtir rivayet ile İmam Muhammed tarafından aktarılmıştır” der.³³³

Kısaca ifade etmek gerekirse, İmam Muhammed'in ismi zikredilen üç imamın görüşlerini içeren ve *Zâhiru'r-Rivâye* olarak bilinen bu altı eseri rivayet açısından kuvvetli bulunduğu için (tevâtür veya şöhret yoluyla nakledildiği için) “*Zâhiru'r-Rivâye*”³³⁴, muhtevası Hanefî fikhının temel prensiplerini teşkil ettiği için “mesâilü'l-usûl” veya “el-usûl” diye anılmaktadır³³⁵ diyebiliriz.

---

hakkında ciddi tenkitler de almıştır. (Eyyüp Said Kaya, “Tabakat”, *DİA*, 2010, XXXIX, 292-294). Bu tenkitçilerin başında Mercânî'yi (ö.1306/1889) sayabiliriz. (Ebû'l Hasan Şihâbuddin Hârûn b. Sübhân el-Kazanî el-Mercânî. Kazanlı tarihçi ve ıslahatçı din âlimi. Ahmet Kanlıdere, “Mercânî” *DİA*, 2004, XXIX, 169-172. Mercânî'ye göre bu tasnif, doğruluktan uzak, saçma hükümler, ruhu ve manası olmayan saçma ve anlamsız cümlelerden oluşur. Daha önce kimse böyle bir tasnif yapmamıştır, yapacak olanların tutunabilecekleri delil ya da dayanakları da yoktur. Gerek İbn Kemal Paşa gerek bu tasnifi benimseyen Hanefî hukukçular bu tasnifte hata yapmışlardır. Bkz, İnanır, “İbn Kemal'in Tabakâtü'l-Fukahâsi”, *Atatürk Üniversitesi*, 2012, s, 71.

³³¹ Meselâ, Bkz, Süleyman Sırrı, *Medhal*, 12.

³³² Abdussettâr, *Medhal*, 26.

³³³ Abdussettâr, *Medhal*, 27.

³³⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, I, 73.

³³⁵ Bkz, Aydın Taş, “Şeybânî”, *DİA*, 2010, XXXIX, 38.

Abdussettâr Efendi, Hâkim eş-Şehîd'in (ö.334/945)³³⁶ *el-Kâfi* isimli kitabını usûl konularını içeren, mezhebin görüşlerini nakleden muteber bir eser olarak ifade eder. *Çünkü Hâkim eş-Şehîd bu kitapta İmam Muhammed'in zikredilen altı kitabındaki meseleleri bir araya getirmiştir* der. İslam âlimlerinin birçoğu *el-Kâfi* isimli eseri şerh etmiştir ki fukahâ arasında en muteber olan Şemsü'l Eimme es-Serahsi'nin (ö.483/1090) mufassal olarak şerh yaptığı *el-Mebsût* isimli eseri bunlardan biridir³³⁷ diyerek bu şerhin fukahâ arasında muteber olduğunu ifade eder. Abdussettâr Efendi, Hâkim eş-Şehîd'in Hanefî mezhebine dair *Müntekâ* isimli eserinin de olduğunu *"ama içerisinde bazı nevâdir konuların bulunduğunu"* burada ifade eder.³³⁸

Bize göre müellifin burada, "zâhir" kavramı üzerinde durması, fukahâ arasında tartışılan bir konuya kısa da olsa açıklık getirmesi faydalı olurdu. Zâhirü'r-rivâye müntesip fakihin, (genel kabule göre) kendi ictihadıyla farklı bir görüş ortaya koymadıkça tercih etmesi gereken görüşleri içerir. Bu yüzden mesâilü'l-usûl (mezhebin asıl, temel meseleleri) olarak adlandırılır ki, iki kavram ile işaret edilen şey aynıdır. "Zâhir kavramı ise İslâmî ilimler geleneğinde yaygın biçimde 'delil açısından kuvvetli' anlamında kullanılmaktadır. Burada bazı müelliflerde, zâhirü'r-rivâye ile mesâilü'l-usûl ifadelerinin farklı olduğu zannına yol açma durumu söz konusu olmaktadır."³³⁹ Nitekim İbn Âbidîn, kendisi gibi Hanefî mezhebi tarihini sınıflandırma çalışmalarıyla tanınmış İbn Kemal Paşa'nın bu hataya düştüğünü belirterek eleştirmektedir."³⁴⁰ Müntesip fakih tercih ettiği görüş ile alakalı olarak "zâhir rivâyet budur" dediğinde sanki "zâhirü'r-rivâye'de bu şekilde geçmektedir"

³³⁶ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mervezî el-Belhî el-Hâkim eş-Şehîd. Sâmanîler zamanında vezirlik yapan Hanefî fakih. Eski kaynaklarda ne zaman doğduğu belirtilmemektedir. Bazı çağdaş araştırmacılar, Ahmed b. Hanbel'den rivayette bulunduğunu ileri sürerek 241 (855) yılından önce doğduğunu kaydetmekteyse de (Sezgin, I, 443) onun Ahmed b. Hanbel'den doğrudan değil Ebû Reça Muhammed b. Hamduye vasıtasıyla rivayette bulunduğu dikkate alınrsa bunun doğru olmadığı anlaşılır. Üstlendiği devlet görevi dolayısıyla "Hakim" (Gerdizi, s. 154), bu görevi sırasında öldürülmesi sebebiyle de "Şehid" lakabını almıştır. Bkz, Beşir Gözübenli, "Hâkim eş-Şehîd" *DİA*, 1997, XV, 195-196.

³³⁷ Abdussettâr, *Medhal*, 27.

³³⁸ Abdussettâr, *Medhal*, 27.

³³⁹ Zâhirü'r-rivâye, Hanefî mezhebi tarihi içinde ortaya çıkmış görüşleri hiyerarşik olarak sınıflandıran çalışmalara göre rivayet değeri açısından tercih edilmesi gereken (râcih) görüşleri temsil etmektedir. Buna göre prensip olarak Ebû Hanîfe ve talebelerine birden fazla görüş atfedilmesi halinde zâhirü'r-rivâyede yer alan görüş tarihen sabit kabul edilir. Eğer zâhirü'r-rivâyede birden fazla görüş bulunuyorsa bu görüşlerin içinde yer aldığı eserlerin kaleme alınmış tarihine göre karar verilir ve daha sonra yazılmış eserlerdeki görüş tercih edilir. (Bkz, Eyyüp Said Kaya, "Zahirü'r-Rivâye" *DİA*, XLIV, 101-102).

³⁴⁰ Kaya, *a.y.*

demiş gibi algılanabildiği anlaşılmaktadır. Hâlbuki “delil açısından kuvvetli olması” ile mezhebin aslı (temeli) sayılan zâhirü’r-rivâye eserlerinde bu konunun bulunması aynı anlama gelmemektedir.

Abdussettâr Efendi, İmam Muhammed’den zikredilen birçok *Mepsût* nüshası olduğunu ama bunların en güvenilir olanının Ebû Süleyman Cüzcânî’nin (ö.210/825) *Mepsût*’u olduğunu ifade etmiştir. Devamında, “*bu Mepsût’u da müteahhir İslam âlimlerinden birçoğu şerh etmişlerdir. Mesela Şeyhu’l-İslam Hâherzâde’nin (ö.483/1090)³⁴¹ Mepsût-u Kebir isimli mufassal bir şerhi vardır. Aynı şekilde Halvânî’nin de (ö.452/1060) Şemsi’l-Eimme el-Halvânî isimli mufassal bir şerhi vardır. Bunların (mepsûtların) şerhleri İmam Muhammed’in Mepsût’u ile karışık olarak zikredilmiştir*”³⁴² demektedir. Yazarın burada *Şemsi’l-Eimme el-Halvânî* olarak zikrettiği ve Halvânî’ye ait dediği kitap ismini biz tespit edemedik. Halvânî’ye ait eserin adı *el-Mepsût*³⁴³ olup, kanaatimize göre kendisi de eseri müellifin ismiyle beraber ifade ederek karışıklığa meydan vermekten kaçınmaktadır.

Yazar, İmam Muhammed’in altı eserinin dışındaki eserleri için de muteahhir fıkıhçılar tarafından şerhler yapıldığını, bunların kütüphanelerimizde bulunduğunu ifade edip,³⁴⁴ *böylece selef halefe çok büyük eserler bırakmışlardır (Allah onlara rahmetini genişletsin)*³⁴⁵ diyerek bu bölümü bitirir. Diğer taraftan yazarın eserin genelinde kısa ifadeler kullanması, detaya girmemesi, kaynak kullanımının pek olmaması muhtasar bir risale için veya öğrencilere fikhî tanıtmak maksatlı ders kitabı olması açısından kabul edilebileceğini düşünüyoruz.

4.7.4.2. İkinci Tabaka Nevâdir Meseleleri

Abdussettâr Efendi İkinci tabakayı *nevâdir* meseleleri olarak beyan eder. Devamında, “*zikredilen (Zahirü’r-Rivâye) kitapların dışındaki kitaplarda zikredilen meselelerdir.*³⁴⁶ *İmam Ebû Yusuf’tan (ö.182/798) rivayet edilen el-Emâli ile Hasan b. Ziyad (ö.204/819) ve diğer müelliflerin yazdıkları [mesela İbn Semâa (ö.233/848) ve Mualla b. Mansur’un (ö.211/826) rivayetleri gibi] tek kişi tarafından mezhep*

³⁴¹ Ebû Bekir b. Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed el-Buhârî. İbn Âbidin Hâherzâde ismi ile mâruf olan bu fâkihın aslen Şeyhülislam Bekir olduğunu söyler, Bkz, İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtar*, I, 74.

³⁴² Abdussettâr, *Medhal*, 28.

³⁴³ Bkz, Kamil Şahin, “Halvânî”, *DİA*, 1997, XV, 383.

³⁴⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 28.

³⁴⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 28.

³⁴⁶ Abdussettâr, *Medhal*, 28.

imamlarının görüşlerinin zikredildiği meselelerdir” ifadesini kullanır. Müellif bu tabakanın içerisinde İmam Muhammed’in *Keysâniyyât*³⁴⁷, *Hârûniyyât*³⁴⁸, *Curcâniyyât*³⁴⁹ ve *Rakkıyyât*³⁵⁰ isimli eserlerini de sayar.³⁵¹ Açıklamasını “*çünkü zikredilen kitapların İmam Muhammed’den rivayetleri daha önce zikredilen altı kitabın rivayet derecesine ulaşmamıştır. Bu nedenle İmam Muhammed’in bu eserleri Gayr’i Zâhiri’r-Rivâye diye adlandırılır*”³⁵² şeklindeki ifadeleriyle bitirir.

Yazar ikinci dipnotunu burada “Emâli”yi açıklamak için kullanmıştır. İbn Âbidîn’in metin içerisinde tarif ettiği “*imlânın cem’idir. İmlâ: Âlimin ezberden söyleyerek öğrencilerine yazdırdığı şeylerdir*” dediği emâlinin aynı tarifini, Abdussettâr Efendi eserinde, dipnotta zikretmiştir.

4.7.4.3. Üçüncü Tabaka Vâkıât Ve Nevâzil Meseleleri

Abdussettâr Efendi üçüncü tabaka olarak *vâkıât* ve *nevâzil* meselelerini zikreder. Tarifini; “*mezhep imamlarından zikrolunmayan konularda, sonraki müctehidlerin ictihad ettikleri konular*” şeklinde yapar. Yazar, “*vâkıât konularında ictihad yapanlar İmam Muhammed ve İmam Ebû Yusuf’un öğrencileri ve öğrencilerinin öğrencileridir*”³⁵³ diyerek, bunlardan bazılarını şu şekilde sıralar: *Ebû Süleyman el-Cüzcâni* (ö.210/825), *İbn Rüstem (el-Mervezi)* (ö.211/826), *Usâm b. Yusuf (el-Belhi)* (ö.215/830), *Ebû Hafş el-Buhâri* (ö.216/831), *Muhammed b. Semâa* (ö.233/848).

Bunlardan sonra *vâkıât* konularında ictihad yapan fukaha; “*Muhammed b. Seleme* (ö.?), *Muhammed b. Mukâtil* (ö.?), *Nusâyir b. Yahya* (ö.?) ve *Ebû Nasr b. Selâm* (ö.?)” diye devam eder.³⁵⁴ Yine burada fakih Ebû’l-Leys es-Semerkindi’nin (ö.393/1003) *Kitâbu’n-Nevâzil*’ini, Nâtifi’nin (ö.446/1054) *Mecmû-u Nevâzil*’ini ve *Vâkıat*’ını bir de Hâkim eş-Şehîd’in (ö.334/945) *Vâkıat*’ını bu tabakadan zikreder.

Abdussettâr Efendi’nin beyanına göre bazı müteahhir fıkıhçılar üç tabakayı karışık olarak bir araya getirmiştir ki Kadihân’nın (ö.592/1196) *Şerhu’l-Câmi’i’s-*

³⁴⁷ Şuayb b. Süleyman el-Keysâni’nin İmam Muhammed’den imla (yazı) yoluyla aldığı rivayetlerden oluşan eser, Eyyüp Said Kaya, “Nâdirü’r-Rivâye” *DİA*, 2006, XXXII, 278-280.

³⁴⁸ İmam Muhammed’in, halife Harun Reşit zamanında yazdığı eseri, Kaya, a. y.

³⁴⁹ Ali b. Sâlih b. Cürçâni’nin İmam Muhammed’den yaptığı rivayetleri içerir, Kaya, a. y.

³⁵⁰ İmam Muhammed’in Rakka’da kadı iken verdiği hükümleri ve fetvaları içerir, Kaya, a. y.

³⁵¹ Abdussettâr, *Medhal*, 28.

³⁵² Abdussettâr, *Medhal*, 29.

³⁵³ Abdussettâr, *Medhal*, 29.

³⁵⁴ Abdussettâr, *Medhal*, 29.

Sagir ve Abdurreşid el-Buhari'nin (542/1147) *Hulâsa*'sını³⁵⁵ bunlardan bazıları olarak ifade etmiştir. Bazıları da üç tabakayı ayrı ayrı olarak yani; usûl-nevâdir-vâkiât olarak kitaplarına koymuşlardır diyerek, Radıyuddîn es-Serahsi'nin (ö.544/1149) *Muhîtu's-Serahsî*'sini de buna misal olarak vermiştir.³⁵⁶

Yazarın fukahâ tabâkâtı dâhil, tabâkât meselelerini İbn Âbidîn'den iktibas ettiği anlaşılmaktadır. Kendisi katkıda bulunma veya yorum yapma yolunu da tercih etmemiştir. Şu kadar var ki, tertip yani konuların anlatım sıralaması iki eserde farklı olmuştur.

Eserinin son kısmına bir zeyli³⁵⁷ eklemiştir. Zeylden önce, anlattığı son konuyu İbn Âbidîn'den nakille şöyle özetler:

و كتب ظاهر الرواية اتت ° ستا لكل ثابت منه حوت
صنفها محمد الشيباني ° حرر فيها المذهب النعماني
الجامع الصغير والكبير ° والسير الكبير و الصغير
ثم الزيادات مع المبسوط ° تواترت بالسند المضبوط
كذا له مسائل النوار ° اسنادها في الكتب غير ظاهر
و بعدها مسائل النوازل ° خرجها الاشياخ بالدلائل³⁵⁸

“Zâhirü'r-Rivâye kitapları altı adeddir. Bunlar aynı zamanda “usûl” olarak da bilinir.

Bunların tamamını Muhammed eş-Şeybâni yazmış ve Numan'ın mezhebini açıklamıştır.

(Bunlar) el-Câmi'us-Sagîr ve el-Kebîr, es-Siyeri Kebîr ve es-Sagîr'dir.

Sonra ez-Ziyâdât ve el-Mebsût. (Bunlar) tevatüren (sağlam) olarak rivayet edilmiştir.

Aynı şekilde onun mesâili nevâdir'i de vardır. Onların isnadı gayri zahirdir.

³⁵⁵ Abdussettâr, *Medhal*, 29; İftihârüddin Tâhir b. Ahmed b. Abdurreşid el-Buhâri (ö.542/1147) ve Hüseyin b. Muhammed es-Semerkâni (ö.?) gibi, Bkz, Ahmed Davudoğlu, *İbn-i Âbidîn Terceme ve Şerhi*, Şamil yay, İstanbul, 1982, I, 86.

³⁵⁶ Abdussettâr, *Medhal*, 29.

³⁵⁷ Bir kitabı içerik veya kronoloji açısından tamamlamak, eksiklerini gidermek ve ilaveler yapmak amacıyla yazılan eser türü, İsmail Durmuş, “Zeyil”, *DİA*, XLIV, 339-342.

³⁵⁸ İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar*, I, 54.

Bunlardan sonra da nevâzil meseleler vardır. Bunları ileri gelen fakihler delilleriyle tahrir etmişlerdir.”

4.8. Zeyil

“Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyesi'nin mesâil-i mutûn, şerhler ve fetvaları tabii olarak her ne kadar üç tabakadan alınmış olsa da mesâil-i mezkûrenin ekserisi zâhiru'r rivâyet mesâilidir. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'yi terhib ve teşkil eden on altı kitaptan her biri (gereği gibi amel oluna) hatt-ı hümâyun ile süslenmiş bulunmakla, mecelle mezkûre bil cümle toplayan ve hükmeden Devlet-i Âliye'de düstur olmalıdır.”³⁵⁹

Abdusettâr Efendi bu kısımda, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'* nin kaynaklarını ve kaç kitaptan müteşekkil olduğunu belirtip, devletin hukuk yapısının bu esaslar üzere olmasını temenni etmektedir.

5. Abdusettâr Efendi'nin Fıkıh Alanına Katkısı ve Etkileri

Kıırlı bir muhacir olarak İstanbul'a gelen Abdusettâr Efendi'nin Taif'te biten yaşamı boyunca devlet memurluğunun yanında İslami ilimlerle özellikle fıkıhla işigal ettiği anlaşılmaktadır. Ahmet Cevdet Paşa'nın (ö.1312/1895) ilmine ve dirayetine itimat ettiği ilim adamlarından birisi olarak özellikle onun Mahmûd Hamzavî (ö. ?) ile ilmi bir münazara yapmasını istemiş ve onun konuya ilişkin yazdığı bu tartışma risalesini *Tenbihu'r-Rukûd* ismiyle tezâkirinde zikretmiştir. Her ne kadar Hamzavî'nin Abdusettâr Efendiyle yaptığı münazaranın matbû olduğu, Şam'da baskısının yapıldığı³⁶⁰ kaynaklarda geçse de bizim ulaşmamız mümkün olmamıştır. Abdusettâr Efendi'nin de söz konusu eserinin müstakil olarak basılmadığı sadece *Tezâkir*'de mevcut olduğu kanaatindeyiz. Bu eserin Cevdet Paşa (ö. 1312/1895) tarafından yazılmış şeklinin bir sayfasını ekte sunduk.

Abdusettâr Efendi'nin *Mecelle*'nin dört kitabının altında mührünün bulunmasının yanında *Mecelle şerhi* çalışması da fıkıh ilmindeki derinliğini göstermektedir. Bunun yanında *Mecelle*'ye yaptığı şerhlerin hak ettiği düzeyde meşhur olmamasını, ömrünün tamamlamaya kifayet etmemesinin sebep olduğu

³⁵⁹ Abdusettâr, *Medhal*, 30.

³⁶⁰ Bkz, 50 nolu dipnot.

kanaatindeyiz. Çünkü kendisi genç denilebilecek bir yaşta (ö.1836-1887) yani elli bir yaşında dâr-ı bekâya göçmüştür.

Medhal-i Fıkıh eserini yazarak fıkıh ilmine yönelik medhal edebiyatı alanına yeni bir boyut kazandırdığını düşündüğümüz Abdussettâr Efendi, kendisinin de belirttiği gibi bu eseri Mekteb-i Nüvvab'da ders okutmaya başladığında³⁶¹ öğrencilere yönelik hazırlamıştır. Söz konusu bu okul hukukçu yetiştirme amacıyla kurulmuş idi. “*Sistem olarak Osmanlı Devleti’nde kadılar medrese sistemi içinde yetişir, kazaskerlik makamı bunların tayin ve denetimini yapardı. 1838’de yayımlanan Tarîk-i İlmîye Dair Ceza Kanunnâmesi ile kadılık mesleğinde bulunanlarla bu mesleğe girecek olanlara sınav zorunluluğu getirildi. Kısa süre içerisinde bunun uygulanamayacağı anlaşıldığından Ceza Kanunnâmesi’ne Zeyil* adıyla ikinci bir kanun çıkarılarak sadece kadılık mesleğine yeni gireceklerin imtihan edilmesi kararlaştırıldı. Bunun da istenilen neticeyi vermemesi üzerine 1855 Süleymaniye’de meşihat makamına bağlı olarak Muallimhâne-i Nüvvâb adıyla bir mektep açıldı. Bu mektebin amacı fıkıh ilmini, özellikle ferâiz ve sak³⁶² usulünü bilen, şer’î sahada görev yapacak hukuk adamları yetiştirmektir. Okulun adı 1885’te Mekteb-i Nüvvâb’a çevrilmiş, 1908’de burası Mekteb-i Kudât diye anılmış, bir yıl sonra da Medresetü’l-kudât’a dönüşmüştü. Bu mektepler 1885’te Mekteb-i Nüvvâb olduktan sonra eğitim yılı dört, kabul yaşı 20-35 yaş arası olarak belirlenmişti.”³⁶³ O dönemdeki medreseler günümüz şartlarında üniversite lisans eğitimine denk gelmekte idi.³⁶⁴ Mekteb-i Nüvvab okullarına talebelerin imtihanla seçilip bu okullara alındığını düşündüğümüzde medrese mezunlarının ihtisas yapmak üzere eğitim gördüğü anlaşılmaktadır.

Abdussettâr Efendi bu eseri 1299/1881-1882 yılında yazmıştır. Bu durumda ders okuttuğu hukuk mektebi olarak ifade edilen okulun Mekteb-i Nüvvab değil Muallimhâne-i Nüvvâb olduğu anlaşılır ki bu okulun eğitim süresi iki veya üç yıldır. Bu mektep 1885 yılında dört yıllık eğitim vermek üzere Mekteb-i Nüvvab’a çevrilmiş olduğu halde müellifin halen bu okulda dersler vermeye devam ettiği

³⁶¹ Abdussettâr, *Medhal*, 3.

³⁶² Mahzar, istihkak belgesi, ödeme emri, çek gibi anlamlara gelen bir hukuk, maliye ve ticaret terimi., bkz, Cengiz Kallek, “sak”, *DİA*, 2008, XXXV, 584.

³⁶³ Bkz, Mehmet İpşirli, “Medresetü’l-Kudât”, *DİA*, 2003, XXVIII, 334-343; Yurdakul, “Mekteb-i Nüvvab”, *DİA*, 2016.

³⁶⁴ Aşkın, “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinde Medrese”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 2017.

anlaşılmaktadır. Kanaatimize göre hukuk mektebinde dersler vermiş olduğu kayıtları,³⁶⁵ her iki okulda da ders vermesine isnad edilerek ifade edilmektedir.

Müellif okulun ismini mekteb-i hukuk, okuttuğu dersi de *Mecelle* ile beraber medhal-i fıkıh³⁶⁶ olarak ifade etmiştir. Bu durumda bu okulun ders müfredatı içinde fıkha giriş derslerinin olduğu anlaşılacakla beraber bu derse ayrılan zamanın kısıtlı olduğu da (risalenin hacmine bakarak) anlaşılacaktır. Bu da eserin neden bu kadar muhtasar olduğunu açıklar mahiyettedir. Her ne kadar muhtasar olsa da ders içerisinde izaha mucip konuların üzerinde durulduğu dersin doğasında yatan bir gerçektir. Buradan hareketle derste sadece özet bilgilerin okutulduğu bunun yanı sıra izahlar yapıldığı ve derste daha teferruatlı bilgilerin paylaşıldığı en azından bu eser için söylenebilir diye düşünüyoruz.

Diğer bir konu da bu seviyede olan öğrenciler için bu eserin basit kalacağı konusudur. Eserin genel içeriğine baktığımızda *Mir'atü'l-Usûl* ve *Reddü'l-Muhtar*'dan faydalanarak hazırlandığı anlaşılacaktır *Mir'atü'l-Usûl* her ne kadar medrese müfredatında uzun süre bulunmuş olsa da³⁶⁷ *Reddü'l-Muhtar* isimli eser için aynı şeyi söylenemez. Bu eserde paylaşılan bilgilerin ekser kısmı ise *Reddü'l-Muhtar*'dan alınmıştır. 1855'ten itibaren yenilik hareketleri ile beraber medreselerin de müfredatlarında bazı değişikliklerin olduğu görülmektedir. Buda aklımıza Abdussettâr Efendi'nin *Reddü'l-Muhtar* isimli eserin mukaddimesinde bulunan bilgileri önemseydiği ve biraz daha zenginleştirerek gündemde tuttuğu izlenimi vermektedir.

Yine müellifin kendisinden hemen sonra yazılan (mesela: Süleyman Sırrı'nın *Medhal-i Fıkıhı*) medhal eserlerinde aynı bağlamda başlangıç prensipleri başta olmak üzere benzer bilgiler ve konular, olduğu gibi görülmektedir. Bunların çoğuna *Reddü'l-Muhtar* kaynak olarak, Abdussettâr Efendi'de müstakil eser olarak (ki ortak konuları ifade etmiştik) ışık tutmuş gibidir. Yine Abdussettâr Efendi'den sonraki süreç içerisinde Mustafa Ahmed ez-Zerkâ (ö.1999) ve Abdulkerim Zeydan (ö.2014) ile bu edebiyatın iyice geliştiğini görmekteyiz.

---

³⁶⁵ Bkz, 18 nolu dipnot.

³⁶⁶ Bkz, Abdussettâr, *Medhal*, 3.

³⁶⁷ Bkz, Mefail Hızlı, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, 2008, c, 17, Sy, 1, s. 25-46.

Yine yaptığımız araştırmaya göre Abdusettâr Efendi'nin *Medhal*'inin ikinci baskısı bulunmamaktadır. Kendisinden sonra bu eserden ders okutulup okutulmadığını bilmiyoruz. Eserinin pek yaygın olmaması, kendisinden sonra bu eserin okutulmadığı veya pek ilgi görmediğinden ziyade, muhtasar olmasına (daha sonraki medhallerin hacmine bakarak) bağlı olduğu kanaatine varmamıza sebep olmuştur.

SONUÇ

Abdussettâr Efendi Kırım'da dünyaya gelmiştir. Kırım savaşı neticesinde muhacir olarak İstanbul'a gelerek eğitimine burada devam etmiş, ömrünü ilme adanmış bir ilim adamıdır. Aynı zamanda yargı kurumunun çeşitli kademelerinde görev almıştır. Bu manada kadılık yapmış, en üst derece olan Mekke Mollalığı unvanına ulaşmıştır.

Osmanlı'nın kanunlaştırma döneminde yaşayan Abdussettâr Efendi, bu döneme aktif olarak şahitlik etmiş, *Mecelle*'nin dört kitabını hazırlayan komisyonda yer almıştır. Özellikle fıkıh alanında ihtisas sahibi olmuş, bu alanda devletin resmi kurumlarında görevlerde bulunmuş, devletin üstün başarı nişanlarına lâyık görülmüştür.

Abdussettâr Efendi, telif ettiği *Medhal-i Fıkıh* eseriyle içerik olarak fıkıh alanında daha önce duyulmamış veya tartışmaya açılmamış bir meseleyi gündeme getirmemiştir. Bu çalışması ile öğrencilere yönelik genel olarak fıkıhın, özel olarak Hanefi Fıkıhının mahiyeti hakkında genel bilgilere yer vermiş, muhtasar ders kitabı olarak hazırlamıştır. Onun amacı öğrencilerin bu eseri başlangıçta okuyarak fıkıhın kolay anlaşılması adına bilinmesi gereken konuların çerçevesini çizmektir. Bu eserin kaynakları içerisinde İbn Âbidin'in (ö.1252/1836) *Reddü'l-Muhtar'ı*, Molla Hüsrev'in *Mir'at'ı*, (885/1480) ve Cevdet Paşa'nın (ö.1312/1895) *Belagat-ı Osmaniye*'si dikkat çekmektedir.

Bu çalışma Osmanlıca ve otuz sayfadan oluşmaktadır. Kanaatimize göre bu eser İslam hukuku derslerine başlangıç olarak okutulabilir. Bu fazla zaman almaz hem de sonuçları açısından derse katkı sağlar. Eser Muhtasar olmasına rağmen, fıkıh alanında çalışma yapmak isteyen veya fıkıhın ne olduğuna dair ön bilgi edinmek isteyen herkes için fayda içermektedir.

KAYNAKÇA

- Abdussettâr Efendi, *Medhal-i Fıkıh*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1299/1881-1882.
- Abdussettâr Efendi, *Teşrihu'l-Kavâidi'l-Küllîye fi Ahkâmi'l-Fer'iyyeti'l-Ameliyye*, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul, 1297/1879.
- Aclûnî, Ebu'l-Fida İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdi el-Cerrâhi, (ö.1162/1749), *Keşfu'l-Hefâ*, Dimeşk, Mektebetü'l İlmi'l Hadis, 1421/2000.
- Ahmet Cevdet Paşa, *Belâgat-ı Osmâniyye*, Araks Matbaası, İstanbul, 1310/1893.
- Akgündüz, Ahmet, "Fürû", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), XIII, 249-250.
- Akgündüz, Murat, *Osmanlı Medreseleri*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2004.
- Akyıldız, Ali, "Maârif-i Umûmiye Nezâreti", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), XXVII, 273-274.
- Alak, Musa, "Süleyman Sırrı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), Ek-II, 544-545.
- Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul, 1330/1912.
- Âmidî, Seyfüddin, *el-İhkâm Fi Usûli'l-Ahkâm*, Mektebetü'l-İslami, Riyad, 1387/1967.
- Apaydın, H. Yunus, "Sahâbî Kavli", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), XXXV, 500504.
- Apaydın, H. Yunus, *İslam Hukuk Usûlü*, Kayseri, Kimlik Yayınları, 2016.
- Aşkın, Deniz, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Medrese Eğitim Sistemi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Eğitimin Konjonktürel Boyutu" *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, c, 6, sayı, 2, s, 977-995, 2017.
- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usulü*, İfav, İstanbul 2014.

- Ateş, Ali Osman “Ebu Ubeyd el-Kâdi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), X, 249.
- Aydın, Mehmet Âkif, “Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), XXVIII, 231-235.
- Baltacı, Cahit, “Mektep”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), XXIX, 7.
- Bedevî, Yusuf Ahmet, *Medhalü'l-Fıkhı'l-İslâmî ve Usûlihi*, Dâru'l-Hâmid, Amman, 2007.
- Bedevî, <https://uqu.edu.sa/yabadawi>, Erişim, 09.07.2018.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınları, I-VIII, İstanbul, 1976.
- Buhari, Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cû'fi, *Sahih-i Buhâri*, Müessesetü Zâde, Kahire, 2012.
- Cevdet Paşa, (ö.1895) *Cevdet Paşa'nın Evrakı*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, no:32.
- Çeker, Orhan, *İslam Hukukunda Akitler*, Tekin Kitabevi, Konya, 2014.
- Davudoğlu, Ahmed, *İbn-i Âbidîn Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınları, İstanbul, 1982.
- Demir, Halis, “İslam Hukukunda Hudûd ve Istılah Edebiyatı”, *Turkish Studies*, Ankara, sayı, 1, s, 199-226, 2016.
- Demir, Abdullah, “Osmanlı Devletinde Kadılar ve Naipiler”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, c, I, Sayı, 1, s, 28-37, 2017.
- Desûkî, Muhammed - Câbir, Emine, *Mukaddime fi Diraseti'l Fıkhı'l İslâmi*, Katar, 2004.
- Durmuş, İsmail, “Mukaddime”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), XXXI, 117.
- Durmuş, İsmail, “Tabakat”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), XXXIX, 288-290.
- Durmuş, İsmail, “Zeyil”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), XLIV, 339-342.

- Ebu'l Hâc, Salah Muhammed Salim, *el-Medhalü'l-Mufassal el-Fıkhü'l-Hanefi*, Amman, 2017.
- Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), XXXV, 491-500.
- el-Aşkar, Ömer Süleyman, *el-Medhalü ile Ş-Şer'iatı ve'l-Fıkhü'l-İslami*, Ürdün, 2003.
- el-Beyânûni, Muhammed Ebü'l Feth, "Hüküm", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), XVIII, 466-468.
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukrî, (ö.942/1536), *el-Misbâhu'l-Mûnir fi Garibi Ş-Şerhi'l-Kebir*, Dâru'l-Hicre, İran, 1405/1985.
- el-Velvâlici, (ö.540/1146), Abdürreşid b. Ebû Hanife, *Fetevâ'l Velvâliciyye*, Beyrut, 2003.
- Erkan, Arif, *el-Beyan*, Yasin Yayınları, İstanbul, 2012.
- Eşel, Gökhan "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye Muharriri: Abdusettâr Kırımî", *Cappadocia Journal Of History And Social Sciences Vol*, 8-April 2017.
- Eşkar, Ömer Süleyman Abdullah, *el-Medhalü ile Ş-Şer'iatı ve'l-Fıkhü'l-İslami*, Ürdün, 2005.
- Fedâi Behçet, Âmir b. Muhammed, *Medhalü ile'l-Fıkhü'l-İslami*, foghaatu@gmail.com, erişim: 09.07.2018.
- Gazzâli, Muhammed b. Ahmed, (ö.505/1111), *İhyâu Ulûmid-'d-Din*, Bedir Yayınları, İstanbul, 1974 (Tercüme, Ahmed Serdarođlu).
- Hakkı, İzmirli İsmail, (ö.1946), *İlm-i Hilaf*, Konya, 2010.
- Halacoğlu, Yusuf - Aydın, Mehmet Akif, "Cevdet Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), VII, 443-450.
- Hızlı, Mefail, "Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, c, 17, Sayı, 1, s. 25-46, 2008.
- İbn Âbidin, Muhammed Emin, (ö.1252/1836), *Reddü'l-Muhtar*, Dâru'l-Kütüb, Beyrut, 2005.

- İbn Manzur, Cemaluddin Muhammed b. Mukrim, (ö.711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru's Sadr, Beyrut, (?).
- İpşirli, Mehmet, "Medresetü'l-Kudât", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), XXVIII, 334-343.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, "Dârülfünun", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), VIII, 521-525.
- İnanır, Ahmet, "İbn Kemal'in Tabakâtu'l-Fukahâsı ve Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, sayı, 37, s, 65-86, 2012.
- Kallek, Cengiz "Sak", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), XXXV, 584-586.
- Kanlıdere, Ahmet, "Mercânî" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), XIX, 169-172.
- Karaman, Hayrettin "Fıkıh", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), XIII, 1-14.
- Karadâvi, Yusuf, *el-Medhalu li Diraseti'ş-Şer'iatî'l-İslâmi*, Beyrut, 1993.
- Kaya, Eyyüp Said "Nâdirü'r-Rivâye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), XXXII, 278-280.
- Kaya, Eyyüp Said "Tabakat", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), XXXIX, 292-294.
- Kaya, Eyyüp Said, "Zâhirü'r-Rivâye" *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), XLIV, 101-102.
- Kaya, Mahmut, "Tasavvur", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), XL, 126-127.
- Kelpetin, Hatice "İlmihal", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), XXII, 139-141.
- Kenanoğlu, M. Macit, "Nizâmiye Mahkemeleri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), XXXXIII, 185-188.
- Kılıç, Hulusi "İştikâk", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), XXIII, 439-440.

- Kılıç, Hulusi, “Sarf”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), XXXVI, 136-137.
- Koca, Ferhat, “Fetvahâne”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), XII, 496-500.
- Köse, Saffet “Zerkâ, Mustafa Ahmet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013), XLIV, 286-289.
- Köse, Saffet “İbnü’l-Hâc el-Abderi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), XXI, 52.
- Levent, Ethem, “Tanzimat Döneminde Eğitimin Hukuki Ve Kurumsal Yapısı”, mimoza.marmara.edu.tr/~etemlevent/makaleler/01/20.htm, Erişim 28.06.2018.
- Mardin, Ebül’Ulâ, *Medeni Hukuk Cephesinde Ahmet Cevdet Paşa*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2. Baskı, Ankara, 2009.
- Medkur, Muhammed Selam, *el-Medhalü li Fıkhi’l-İslâmi*, Kahire, 1963.
- Molla Hüsrev, (ö.885/1480), *el-Mir’âtül-Usul*, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 1312/1894.
- Muhammed b. Yakub el-Şirazî el-Firuzabâdî, (ö.817/1415), *Kâmûsü’l-Muhît*, (Mütercim Asım Efendi, Yayına hazırlayan, Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi), Yek Yayınları, İstanbul, 2014.
- Muhammed Vâsıl, Nasru Ferit, *el-Medhalü’l-Vâsıt, li Diraseti’ş-Şer’iati’l-İslamiyye*, Mektebetü’t-Tevfikîyye, Kahire, 2011.
- Özel, Ahmet “Hanefî Mezhebi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), XVI, 21-27.
- Özel, Ahmet “İbn Âbidin, Muhammed Emin”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), XIX, 292-293.
- Özel, Ahmet, “İbn Zekri et-Tilimsâni”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999), XX, 460.
- Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.
- Özkan, Halit “Süyûti” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), XXXVIII, 188-198.

- Öztürk, Osman, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, İrfan Matbaası, İstanbul, 1973.
- Sarıtepe, Erdoğan, “Kırımlı Abdusettâr Efendi’nin Hayatı, Eserleri Ve Medhal-İ Fıkıh Adlı Risâlesi”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı, 16, s, 113-131, 2011.
- Seyyit Bey, Muhammed, (ö.1873/1925), *Medhal*, Matbaayı Âmire, İstanbul, 1333/1915.
- Şahin, Kamil, “Halvânî, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), XV, 383.
- Şelebi, Muhammed Mustafa, (ö.1997), *el-Medhal fi’l-Fıkhı’l-İslâmi*, İskenderiye, 1985.
- Şirbasi, Ramazan Ali Seyyid, *el-Medhalü li Diraseti’l-Fıkhı’l-İslâmi*, İskenderiye, 2007.
- Tahir, Bursalı Mehmet, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınevi, İstanbul, 1333/1912.
- Taş, Aydın, *Şeybânî, Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), XXXIX, 38.
- Turan, Şerafettin, “Kemalpaşazâde” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), XXV, 240-242.
- Unan, Fahri, “Mevleviyet”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), XXIX, 467-468.
- Uzun, Mustafa- Arslan, Ahmet Turan “Takriz”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), XXXIX, 472-474.
- Yavuz, Hulûsi, “Abdusettâr Efendi, Kırımlı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1988), I, 304.
- Yurdakul, İlhami, “Mekteb-i Nüvvab”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), Ek-II, 242-243.
- Yılmaz, Feyzullah, “Fıkıh İlminde Mesele Kavramı”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun, c, 16, sayı, 1, s, 189-217, 2016.
- Yığın, Adem, “Fıkıh Usûlünün İlimler Arasındaki Konumu”, *29mayıs.academia.edu*, erişim, 16.03.219.

Zerkâ, Mustafa Ahmet, *Medhalü 'l Fıkhıyyü 'l-Âmm*, Şam, 2003.

Zeydan, Abdulkerim, *Medhal*, İskenderiye, 2001.

Ziyâüddin, Hafız Muhammed, *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyesi*, Dersaadet, İstanbul, 1312/1894.

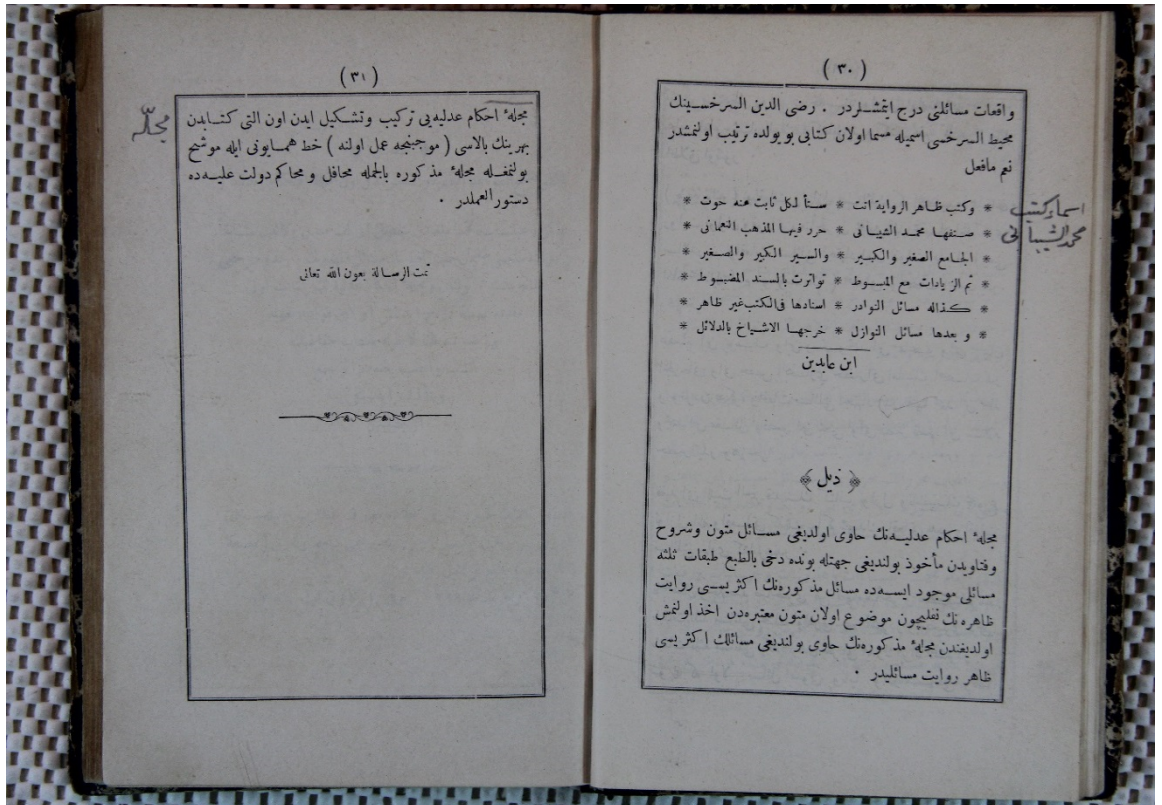

EKLER

Ek 1. Abdusettâr Efendi'nin Eserleri

عبدستار افنديك رسالتي

تنبيه الرقود

بسم الله الرحمن الرحيم

المجده الذي احكم اصول الدين وايدها وصانها عن البدل والتغيير وابدعها
 وارشد من تحرى الى طريق سداد وانطق من تفقه بالسنة حلال والصدقة
 والسوم على شرف العباد سيدنا ورسولنا ابى القاسم محمد وعلى اله واصحابه
 الذين هم شيدوا بينان الشريعة بالجهاد والاجتهاد وبعد فريده
 رسالته في قاعدة (الامضاء من القضاء) رتبها على ثلاثة فصول
 الفصل الاول في محله
 الفصل الثاني في ترتيب الدلائل والبقول على ان الامضاء من القضاء في الحدود
 والقصاص
 الفصل الثالث في بيان ماهو الراجح من القوليه في باب القصاص مع الجواب
 عما ذهب اليه بعض الخواص من ان تلك القاعدة مختصة بالحدود مختصة بالحدود
 دون القصاص
 وسميتها تنبيه الرقود على ان الامضاء من القضاء في القصاص والحدود

الفصل الاول

Cevdet Paşa'nın *Tezâkir*'inde geçen Abdussettâr Efendi'nin *Tenbihi'r-Rukud* isimli eseri.

1234 K. 8678

— مجله شرحی تشریح —

جزء

۲

—

اثر

عبدالستار

—

عن اعضای جمعیت المجلة

—

معارف نظارت جلیله سی رخصتیه طبع اولمشر

—

استانبول

(مهران) مطبعه سی — باب عالی جاده سنده نومرو ۲۸

۱۲۹۶

297.51

K. 14082

297,51

تشریح القواعد الکلیه

تشریح القواعد الکلیه
تألیف مولانا محمد رفیع صاحب
مدرسہ اسلامیہ مظاہرین، مظاہرین، مظاہرین
طبع و نشری امپریالہ کافہ حقوق مؤلفہ عابد اولمق اوزرہ
معارف نظارت جلیہ سی رخصتیلہ دفعہ تائبہ اولمق طبع
اولمق شدر

استانبول

باب عالی جوارنده کان محمود بک مطبعہ سندہ

کتابی آرکائیو
باب عالی چادر سندہ
نومبر ۱۶

سنہ

۱۲۹۷

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANESİ

Sayfektin Özege bağışı

637

بلغت عثمانیه

مکتب مقرون طلبہ سے تقریر اولیٰ درساں درساں ہر صدمیدر

اثر خاتمہ احمد جودت

MF. V.

MEKTEP MUZESİ

ANKARA

N° 8155

دردنجی طبع

مغلی: کتابچی آراکلی
282/290

معارف نظارت جلیہ سنک رخصتیہ طبع اولنشدر

رخصتنامہ نومروسی (۹۲۵) 12958

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
KÜTÜPHANESİ

استانبول

نشان پریریان مطبعہ سی - اسکی ضبطیہ جادہ سنندہ نومرو ۶۱

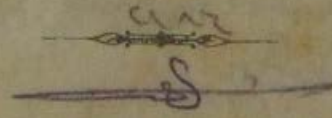
۱۳۱۰

Cevdet Paşa'nın *Belagat-ı Osmaniye* adlı eseri

اصول فقه

جزء اول

مدخل

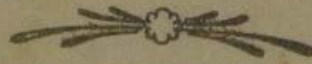
اثر

دار الفنون عثمانی حقوق فاکولتسی اصول فقه علمی

مجلد اعیان اعضاسندن

OSMAN ERGIN
KITAPLARI
No. 134

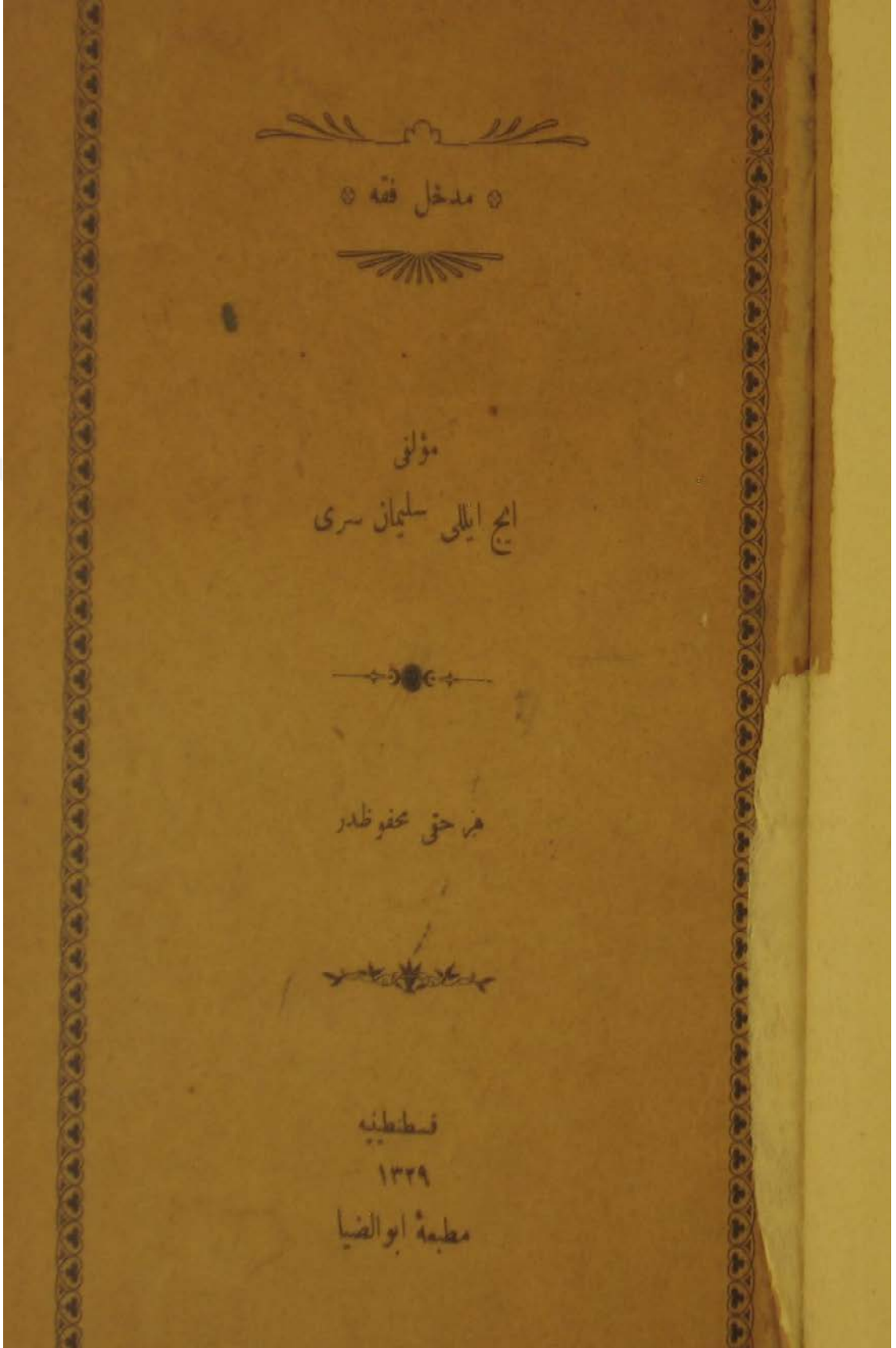
محمد سید

OSMAN ERGIN
KITAPLARI
No. 1343
استانبول - مطبعه حاسره

Te 2737

Seyyid Bey'in Medhal'i.

Süleyman Sırrı'nın Medhal'i

مجلد احکام ادلیه

محرری

قله سلطانیه لی ترک زاده

ح. م. ضیاالدین

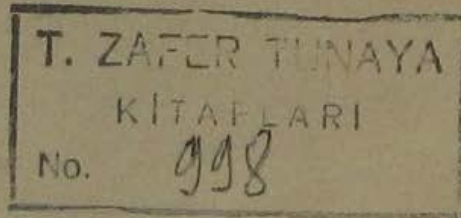

معارف نظارت هبید منک رفصتید باب عالی جاده سنره ۲۵
نومردلی مطبوره طبع اولنمشره

تاسنیف

۱۳۱۲

Hafız Muhammed Ziyâüddin'in Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'si.

فاطمه
كعبون

سنة طلبة علومه
طبرستانه و اجی صومدری کتبه زینب عیادت ارفا بخت
جود الوعظ کعبون فاطمه اورا زینب

عزیزه فخریه شعوریه فضل قاری اوله و در سعادت کتبه زینب کعبون فاطمه
کلامش کعبون فاطمه

اولی حاکمه امدت کتبه اولی و اولی ساری زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

توبه زینب اولی و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی کتبه زینب و زینب اولی
کعبون فاطمه

OSMANLI ARSIVI		
A.} MKT.DV		
156	17	1

ماید نفاذت جدید است ۸ صحتی تا تاریخ مجلس و ایام حوالی بود بر طبق تقریری مانده است در اولین و جمله قریم باجر از نه و طلبه علم مردم مجلس است از آنرا تقدیر
 سید یوزنیکو بیس غرض معاش قلیص یوزنیکو لاجریه طاقند اولیفزند افندی موسی ایلیت اولیا بره اولاد و قزه داخل اولامسی اولوقت در سعادتده بولنه مانده است
 ای تیکی و معاش قلیصه مستمه اولیفنی سهامت بره سی طاقند اعدوم و تصدیق اولوش اولغله بر حالده افندی موسی ایلیت و فی اسالی و جم سید یوزنیکو خودی
 قلیص اولفستک نفاذت مسا اولیا حوالی مجلس والوده و فی تکر تانسی البرده اولیا بره امروزه حضرت صدرا اولور کدی

i. MVL 424/18607

I.MVL.00424

شهر امانة

2015/1/1

قريم ملاجرگنده و طلبة علومه ده عبدالسار و عبدالحقار و عبدالمريم و قديران امثال و صبه معاشه نانو اولور
 ناسه شته مضايقه ايقتار اولقلمزده و بوزك لاجله التحصيل قهره حاجته عقيده اورا نوطه ابد جگله
 جگله محله اولنده مضا افاضه معاشه توفيقه ايشي اشعانه راز مشتقا تقديح ابدكده عصفاه
 ممان والادري الوصفه راجبه مرقومك الكريهه مقدمه مضمون تحفيه قلمك اوليغنه اولدو بوزكده
 و بولاشميد و بوزكتمه ده قندهر بيقضيه اشاري فضلك صعبه سعادتنه بديريش تگ اظهاده مكر
 عصفاه لقا كونه طبع اولقند كيقضيه تحفيه و اشاري موقوفه سعادتنه

OSMANLI ARŞIVI		
A.} MKT.NZD		
209	91	

A.} MKT.NZD.00209.00091.001

Ek 2. Medhal-i Fıkıh (Osmanlıca Metni)

تفصیل

{توضیح القواعد الفقهية والاصولية في اول الجملة الاحكام العدلية {

بوکره عیناب قائمقا ملغندن مفصل ار باب فضل وکالدن سابقاً
پراوشته مفتیسی سلیمان حسینی افندیگ مسائل فقهیه تک مأخذ مرجعی
مشابه سنده بولنان وچمله احکام عدلیه تک کتاب اولی

مقدمه سنه درج ایدلمش اولان قواعد فقهیه

واصولیه تک لایقوله نقاب حقایقک

کشف وایضاً حنه دائر جمع

و تألیف ایلدیگی

اثر جلیلد

اشبو کتابک طبع ونشری حننده معارف نظارت جلیله سندن
ارزان یوزیلان امتیاز اوزرینه برنجی دفعه اولهرق (مطبعة
عثمانیه) طبع و نمثل قلندی

فی ۲۰۳۳ محرم سنه ۲۹۹ و فی ۱ کانون اول سنه ۹۷

(٣١)

مجله احكام عدليہي تركيب وتشكيل اين اون التي كتابدين
بهرينك بالاسي (موجدجه عمل اولنه) خط همبايوني ايله موشخ
بولمغسله مجله مذكوره بالجله محافل و محاكم دولت عليهده
دستور العلمدر .

تمت الرسالة بعون الله تعالى

(٣٠)

واقعات مسائلي درج ايشلردر . رضى الدين سرخسيزيك
محيط السرخسي اسجيله مسالوان كتابي بولده ترتيب اولمشدر
نعم مافعل

- * وكتب ظاهر الرواية انت * سنأ لكل ثابت منه حوث *
- * مصنفها محمد الشيباني * حرر فيها المذهب العماني *
- * الجامع الصغير والكبير * والسير الكبير والصغير *
- * ثم الزيارات مع المسوط * توأرت بالسند المغبوط *
- * كذلك مسائل التوازل * اسنادها في الكتب غير ظاهر *
- * وبعدها مسائل التوازل * خرجها الاشباح باللائل *

ابن عابدین

ذیل

مجله احكام عدليہك حاوي اولديغي مسائل متون وشروح
وقاويدن مأخوذ بولديغي جهته بونه دخي بالطبع طبقات ثلثه
مسائلي موجود ايسهده مسائل مذكورك مذكوري اكثر بسى روايت
ظاهره لك نعليون موضوع اولان متون معتبره دن اخذ اولمش
اولديغندن مجله مذكورك حاوي بولديغي مسائلك اكثر بسى
ظاهر روايت مسائليدر .

اسماكتس
مجله اشباح

(۴۸)

كبير اسمنده مفصل بر شرحي وشمس الاثمة الخلواني حضرت تزيك
دخي شمس الاثمة الخلواني اسمنده كذلك مفصل بر شرحي
وارد .

و بونوك ميسوماتي حقيقته شروع اولوب امام محمدك ميسو مليله
مخطوط اولهرق ذكر اولمشدد .

كتب سنة مذكوره دن ساژري دخي قهقاي متأخرين طرف زدن
شرح بيورلشادر . و شروع مذكوره اليوم كتيخانه لر زده
موجوددر . و بوجهته اسلاف اخلاقه يك بيوك اثر بر اقلشدر
(رحمهم الله رجه واسعة)

(طبقه ثانيه) نوادر مسائليدر كه كتب مذكوره دن ماعدا
كتيبه اولهرق اصحاب مذهبن روایت اولان مسائله لر در
امام ابو يوسف دن مروی اولان كتب امالي (۲) ايله حسن ابن زياد
وسائر اصحاب محمرايك محرري و مسائل معينه ابن سماعه
ومعنی ابن منصورك روايتي كمي روايت واحده ايله اصحاب
مذهبن روایت اولان مسائل هب بوقيلنددر

كذلك امام محمدك كيسايات و هارونيات و جرجانيات و رقيات
نامليله بنام كتاب زده اولان مسائل هب نوادر مسائليدر .
چونكه كتب مذكوره لك امام مشار اليه دن روايتي سالف الذكر

(۲) امامي املايك جمعدر . و املاعات ملك اولهرق اوزره استاذك توريون
پليريك يازدهرق مسائلدر

(۴۹)

كتب سته دنك روايتي درجه سته . و اصل اوله ماشدر . بناء
عليه امام مشار اليك بوكتاب زده كتب غير ظاهر الزوايه
اطلاق اولنور .

(طبقه ثالثه) واقعات و نوازل مسائليدر كه اصحاب مذهبن
روایت اوليان و قواعده متأخرين مجتهديك اجتهاد ايند كلري
مسائلدر . واقعات مسائلي اجتهاد ايند ذوات اماميك (يعني
امام محمد ايله امام ابو يوسفك) اصحابي و اصحاب اصحابدر .
و هم جرجا

عصام ابن يوسف و ابن رستم و محمد ابن سماعه و ابی سليمان
الجرجاني و ابی حفص البخاري حضرت ابی اماميك اصحابنددر
و بونزدن صكره واقعات مسائلي اجتهاد ايند قهقاي محمد ابن سله
و محمد ابن مقاتل و نصير ابن يحيى و ابی نصر قاسم ابن سلام
حضرت ايدر و هم جرجا

قيد ابی اليبث السمرقنديك كتاب نوازل و ناهنيك مجموع
نوازل ايله واقعاتي كذلك حاكم شهيدك واقعاتي هب واقعات
مسائلي حاوي كتاب زدهدر .

فاضلخان و خلاصه صاحبوري كمي قهقاي متأخرين كتاب زده
طبقات ثلثه مسائلي مخطوط اولهرق جمع ايشلدر و بمضيري دخي
طبقات ثلثه مسائلي بكدكيكردن تقريري ايدر ك ايراد ايشلدر .
شوبله كه اولاً مسائل اصولي و ثانياً نوادر مسائلي و ثالثاً

امام محمد بن بسوط و زیادات و جامع صغیر و جامع کبیر و سایر مصنفین
و سایر کبیر نام‌برایه نام کتاب‌نویسندگان اولان مسائل هب مسائل
اصولدر .

چونکه کتب سنته مذکور روایات موثقه اله (یعنی شهرت
و تواتر اله) امام مشار البین مرویدر و بوجهشاه کتب
مذکوریه کتب ظاهر الروایات اطلاق اولنور .

و حاکم شهیدک کافی ائمه اولان کتابی دخی مسائل اصولی
حاوی و نقل مذهبده معتمد بر کتابدر . چونکه حاکم مشار البیه
بونده امام محمدک کتب سنته مذکور سننده اولان مسائلی جمع
بیور مشردر . و بونی مشایخ اسلامیهدن چون ذوات شرح
ائشدردر . از جمله امام شمس الائمه السرخسی حضرت نربنک
مبسوط السرخسی ائمه کتاب مذکور اوزرکنده مفصل بر شرحی
واردر . و شرح مذکور دخی بین الفقها نایب معتمد بر کتابدر .

بوندن بشقه حاکم مشار البیه منقح نامنده بر کتابی دهسا واردر
و بوده کتب مذهبین معدوددر . فقط بونده بعض نوادر مسائلی
موجوددر .

امام محمد بن مروی اولان مبسوطک متعدد نسخدری اولوب
آختر بونزدن اظهر اولاق مبسوط ابی سلیمان جوز جابیدر
و مبسوطی دخی متأخرین مشایخ اسلامیهدن چون ذوات
شرح بیور مشردر . از جمله شیخ الاسلام خواهر زاده‌نک مبسوط

الفضائل
اولان

اولنور . طبقه مذکور اصحابک شانزلی کتابنویسندگان اقوال مراددر
و روایات ضعیفه نقل ائمهکدر .

(طبقه سابقه) مقلدین قهستانی و درر و در مختار صاحبزوری
کچی بالاده ذکر اولان شیردن هیچ برینه مقتدر اولیاننک
طبقه سیدر . بنا علیه بو طبقهده بولان فقهاک شانزلی اصحاب
ترجم و غیرک ترجم و غیرک ترجمه اباع ائمهکدر . نه کم بو خصوص
رسم مفتی به دائر تألیف اولان رسالهده تفصیل اولنشدر .

شوراسی دخی اولیه که بو مقالهده بیان اولان فقهاک طبقه
اولیدن ماعدامی هب فقهای حقیه نک طبقا تیدر .

مقاله رابعه

طبقات مسائل پانده در

کتب حقیقهده واقع مسائل فقهیه اوج طبقه در .
(طبقه اولی) مسائل اصولدر که روایات ظاهره اله اصحاب
مذهبین (یعنی ائمه ثلاثه دن) مروی اولان مسئله لدر . ائمه
ثلاثه دن مراد امام اعظم و امام ابویوسف و امام محمد حضرت تیدر .
و مسائل مذکوریه ظاهر روایت دخی تسبیح قنور . و بعضی
امام زفر و حسن بن زیاد کچی بالذات حضرت امامدن اخذ علوم
ایمن اصحاب ابی حقیقهده دخی ائمه ثلاثه به الحاق ایشدر ابدده
ظاهر روایتده غالب و شایع اولان ائمه ثلاثه نک قولی اولقندر .

وتأسيس بورمش اولديبغی اصول قواعدك مقتضاسی اوزره
استنباط احكام ایدر .

(طبقة رابعه) مقلدیندین رازی کی اصحاب تخریجك طبقه سیدر
و بو طبقه اصحابك اجتهاده اقتداری بوقدر . فقط صاحب
مذهب طر فندن وضع وتأسيس بورمش اولان اصول واصول
مذ کورهك ماخذاری بونرك مضبوطی اولدیفندن صاحب
مذهبن یاخود اصحابك برندن منقول اولوب ایکی وجهه محمل
بولان جملاری اصول مذ کوره نظر وفروعدن نظاریه قیاس
ایله تفصیله اقتداری واردر . هدايه صاحبك کذا فی تخریج
الرازی قوی بوقیلدندر .

(طبقة خامسه) مقلدیندین قدوری وهدايه صاحبوری کی اصحاب
ترجیحك طبقه سیدر . بو طبقهده بولان فقهاك شانزری بر مسئلهده
صاحب مذهبن روایات مختلفه بولدیبغی حالده روایات
مذ کورهك بعضیبتی بعض آخر اوزرینه ترجیح ایکندر . هدايه
صاحبك (هذه اولی روایه) وهذا ارفق الناس (عباره لری
بوقیلدندر .

(طبقة سادسه) مقلدیندین متونه اصحابی (یعنی کتر و مختار
و و طایه و جمع صاحبوری) کی اقوال فقها دن اقوی و یا قوی
اولدیبغی ضعیف اولدیندن و ظاهر مذهبی روایت نادره دن فرق
و غیره مقدر اولدیك طبقه سیدر که بونزه اصحاب تمیز اطلاق

اولتور . مشار الیه قواعد اصول وضع وتأسيس بوردیقری
جهتله سائر طبقات اصحابدن ممتازدرلر .

(طبقة ثانیه) امامین ایله (یعنی امام ابویوسف وامام محمد
حضر تزیله) سائر اصحاب ای حنیفهك طبقه سیدر . اصحاب
ای حنیفه استاذلر بک وضع وتأسيس بورمش اولدیبغی قواعدك
مقتضاسی اوزره امله شرعیهدن احكام شرعیه فرعیه بی استنباط
ایلدیكری جهتله بونزه مجتهد فی المذهب اطلاق اولتور .

اصحاب ای حنیفه بعض احكام فروعهده استاذلرینه مخالف اجتهاده
بولمشر ایسهده اصوله استاذلرینه تقلید ایلدیكری جهتله بونتر
امام شافعی حضر تزی کی معارض فی المذهب اولدیندن (یعنی
اصولا و فروعا) حضرت امامه مخالف اجتهاده بولسا نلر دن
ممتازدرلر .

(طبقة ثالثه) خصاف و ابی جعفر طحطاوی و ابی الحسن الکرخی
و خمس الائمه الحلوانی و خمس الائمه السرخسی و فخر الدین
فاضلخان کی کندوده صاحب مذهبن نص بولنجان مسائله
اجتهاد بورمش اولان ذواتك طبقه سیدر که بونزه مجتهد فی المسئله
اطلاق اولتور .

طبقة مذ کوره اصحابی کرك اصوله و کرك فروعهده صاحب
مذهبلرینه مخالفت ایده مرر . فقط اتفاقا بیان اولدیبغی وجهله
صاحب مذهبن نص اولیان قوتانده صاحب مذهبك وضع

(نوع نانی) صرف حقوق عباد در که (انواع معاملات) حقوق بونوعه راجعند .
 (نوع ثالث) کندوده حق الله حق عبد اجتماع ابدرك حق الله یعنی حق بت جهتی غالب اولاند . عقوبت قذف بوقبلندند .
 (نوع رابع) کندوده حقین اجتماع ابدرك حق عبد جهتی غالب اولاند . قصاص بوقبلندند .

﴿مقاله نالته﴾

طبقات فقهاء پانزدهد

محقق ابن کمال پاشا مرحومک بعض رسائنده بیان اولدنیفته نظراً فقهاء یدی طبقه در .

(طبقه اولی) ائمه اربعه (یعنی امام اعظم (۱) و امام مالک (۲) و امام شافعی (۳) و امام احمد ابن حنبل (۴) رحمهم الله حضراتی) کی قواعد اصولی وضع و تأسیس بیورمش اولان ذواتک طبقه سیدر که طبقه مذکوره اصحابنه مجتهد فی الشریع اطلاق

- (۱) امام شافعی ۸۰ - سنه هجریه - سنه تولد و ۱۵۰ - سنه سنه ارتحال دارقاعا الله ۷۰ - سنه سنه اولاندند
- (۲) امام شافعی ۹۰ - سنه هجریه - سنه تولد و ۱۷۹ - سنه سنه ارتحال دارقاعا الله ۸۹ - سنه سنه اولاندند
- (۳) امام شافعی ۱۵۰ - سنه هجریه - سنه تولد و ۲۰۴ - سنه سنه ارتحال دارقاعا الله ۵۴ - سنه سنه اولاندند
- (۴) امام شافعی ۱۶۴ - سنه هجریه - سنه تولد و ۲۴۱ - سنه سنه ارتحال دارقاعا الله ۷۷ - سنه سنه اولاندند

طبقات
فقهاء

وضع طریقله افعال مکلفینه متعلق خطاب شارع الله ثابت اولان احکام . رکبیت و شرطیت و سننیت و علیت کبی شیردر که کتب فقهیده مشروط و ارکانه و علل و اسبابه دائر ایراد اولان جاهله هب احکام وضعیه بی بیان قبیلندند .

مثلاً علی طریق الوضع قبل شارعدن (یعنی رکبیت و حکمیت و قبولدر . و بیعت انعقادده رکبیت اهلندن صادر اولوق و حکمیت قابل اولان محمله مضاف اولوق شرطدر) دیو واقع اولان خطاب الله ثابت اولان آثار . ایجاب و قبولک رکبیتی و بیعت انعقادده رکبیت اهلندن صادر اولسنک شرطیددر .

﴿مقاله ثانیه﴾

حقوق تقسیمی حقه در

حقوق مشروعه درت نوعدر .
 (نوع اول) صرف حقوق الهیدر که عبادات و عقوبات و کفاراته منقسمدر . و بونوع حقوق تقسیمی فرده مخصوص اولیوب عمومه عالم اولدنیندن شانتی تویر ایچون جناب حقه نسبت اولنشددر .

مثلاً کتبیه الهی محافظه و اکا حرمت ایتمک حقوق الهیددر .
 چونکه عالمه مسلمان بیت شریقی کندوره قبله اتخاذ ایتمک لاندن انک تقسیمی عمومه عالم اولدنیندن امر محافظه منی دخی عمومه عالمدر .

شرعیات تراستی طرفین اوقلمسزین رفعی ممکن مکن اولور اولساز حیثیتده اولسندن و عدم لزوم رفعی ممکن اولور صورتمه بولمسندن عبارتدیر .

مثلا بیعک انعقادی رکن بیع اولان ایجاب و قبولک متعلقده اثری ظاهر اوله جق وجهسه یکدیگره ارتباطندن و عدم انعقادی ایجاب و قبولک وجه مشروح عدم ارتباطندن و بیعک نقاضی بیع اوزرینه اثر بیع اولان ملکیتک ترتبندن و عدم نقاضی بیع اوزرینه ملکیتک عدم ترتبندن و بیعک زومی خیاراتدن عاری اوله رقی بیون الاقاله رفعی ممکن اولماز صورتمه واقع اولسندن و عدم لزومی خیاراتدن بری بولسه رقی بیون الاقاله رفعی ممکن اولور صورتمه اولسندن عبارتدیر .

والخاصل صحت و بطلان و فساد و انعقاد و نقاد و لزومده وسائر بونله مماثل اولان احکام فقہیده مقاصد دنیویه معتبردر . تنه کم و جوب و ندب و اباحه و کراهت و حرمتده مقاصد اخرویه معتبردر .

(اعتبار ثانی الله) فعل مکلف عزیمت و رخصت قلملرینه منقسم اولور . عزیمت اعذاره جنبی اوله رقی ابتداء مشروع اولان شیدر و رخصت اعذار مشروعه بیه بناء ثانیاً مشروح اولان شیدر .

(حکم وضعی) علی طریق الوضع افعال مکلفینه متعلق خطاب شارعک اثریدر .

(اعتبار اول الله) فعل مکلف صحیح و باطل و فاسد و منقذ و غیر منقذ و نافذ و غیر نافذ و لازم و غیر لازم قلملرینه تقسیم اولنور .

عبادتمه مقاصد دنیویه تقریغ ذمت اولدینی کبی معاملاتده مقاصد دنیویه اختصاصات شرعیه یعنی عقود و فسوخلک اوزرینه ترتب الین اثریدر .

مثلا بیعدن مقصد مالک رقیه و اجاره دن مقصد مالک منفعت و تکاحدن مقصد مالک تنه و علاقدن مقصد تقریق زوجیت و صحت قضادر مقصد محکوم بهک شوقی و صحت شهادتدن مقصد حکمک اوزریدر .

امدی بر فطاک کایدینی مقصد دنیوی به موصل اولسنده صحت و اوفله صحیح و بر فطاک ارکان و شرائطنده خلال اوله رقی اصلا مقصد دنیوی به موصل اولسنده بطلان و اوفله باطل و بر فطاک ارکان و شرائطی مقصد دنیوی به ایصالی مقضی اولوبده بعض اوصاف خارجیه سی مقصده ایصالنه مانع اولسنده فساد و اوفله فاسد تسجیه قلمنور .

صحت و بطلان و فساددن ماعدا انعقاد و عدم انعقاد نقاد و عدم نقاد لزوم و عدم لزوم کبی معاملاته راجع ده بعض احکام فقہیه وارد . انعقاد تصرفات شرعیه مک اجزاسنک یکدیگره ارتباطندن و عدم انعقاد عدم ارتباطندن . نقاد تصرفات شرعیه اوزرینه اثاریتک ترتبندن و عدم نقاد آثارک عدم ترتبندن . لزوم تصرف

تخمیر طریقہ افعال مکافئہ متعلق خطاب شارع مباحثہ متعلق اولان خطابدر کہ بوندہ مکلف بہ اولان فطاک مکلفدن صدور بارتکندن هیچ بری مطلوب شارع شارب اولدیغی جهته مباح اولان ایسی ایشلیوب ایشلماکنده مکلف اولان کیسه تخمیردر وخطاب مذکور الیه ثابت اولان حکم و اثر اباحه در . و اباحه به حکم تکلیفی اطلاق تعلیمه مجمولدر .

(احکام تکلیفیه) بعضاً فعل مکلف صفتی اولور . و بعضاً فعل مکلف اثری اولور .

مثلا وجوب صلات مفروضتک و حرمت قتال صفتی و ملکیت شرک و دین اقراضک اثریدر .

افعال مکلفینک صفتی اولان احکام تکلیفیه در اولاً و بالذات یا مقاصد دنیویه معتبر اولور و یا خود مقاصد اخرویه ملحوظ اولور .

مثلا احکام تکلیفیه در اولهرق عبادات مفروضتک صفتی اولان صحتک مفهومده اول و بالذات معتبر اولان جهت ذمتک و جوبیدن بری اولسیدر . وراثت ذمت ایسه مقاصد دنیویه دندر .

کذاک احکام تکلیفیه در اولهرق صلات مفروضتک صفتی اولان و جوبک مفهومده اول و بالذات معتبر اولان جهت فعلی اوزرینه ثوابک و ترک اوزرینه عقابک ترتیدر که بونلر مقاصد اخرویه دندر .

زیرا انک اوزرینه اجماع واقع اولمشدر دهرک واقع اولان استدلالری بوقیلدندر .

عرف و تعامل واستحباب کی دلیلر دخی فقهه نسبتله اصول موضوعه و مبادی تصدیقیه دندر . چونکه علم اصول فقهده بیان اولدیغی وجهله بوکی دلیلر ادله ارمه درن برینه راجعدر .

﴿ خاتمه ﴾

درت مقالهی حاویدر

﴿ مقاله اولی ﴾

احکام فقهیه یا بنده در

خطاب شارع الیه ثابت اولان احکام فقهیه ایکی نوع اولوب بری تکلیفی و دیگری وضعیدر .

(حکم تکلیفی) اقتضاء یا تخمیر الیه افعال مکلفیه متعلق خطاب شارعک اثریدر .

بالاقتضاء افعال مکلفیه متعلق خطاب شارعدن مراد مکلف به اولان فطاک مکلفدن صدور یا ترک کی مقتضی اولان خطابدر که امر و نهیک مدلولی دیگدر .

خطاب مذکور الیه ثابت اولان آثار فرضیت و وجوب و نوب و کراهت و حرمتدر .

مقصود بالذات اولان مسائل فقهيه كندوره. ايتنا قلمتي ايچون ايراد اولان شيردر .

مبادي مذكوره ايكي نوع اولوب بري مبادي تصور به وديكري مبادي تصديقيه در .

مبادي تصور به فتهك موضوعك واتواع موضوعك تعريفاتي ايله اصلاحات فتهيه به دائر ايراد اولان ساتر تعريفلر در .

كتب فتهيهك حاوي اولديغي كتابلرك اوانلنده واقع تعريفات وتسميات ايله اصلاحاته متعلق ايراد اولان ساتر تعريفلر هب مبادي تصور به قيلنددر .

(مبادي تصديقيه) مسائل فتهيهك اثباتي ايچون ايراد اولان دليللر در .

مسائل شرعيه علميه بي اثبات مقامنده ايله اربعه دن اوله رق فتهيك ايراد ايتش اولدقري دليللر هب مبادي تصديقيه قيلنددر .

چونكه مسائل فتهيه بي اثباته ايله اربعه نك حجت اولسي علم اصول فتهيه مرهن اولغاه ايله مذكوره دن هر بري علم فتهيه نسبتله اصول موضوعه ومقدمات مسلمه دندر .

مثلا بر معامله ك جوازيني اثبات مقامنده فتهيك بومعامله جازدر

تعريف

الحكم

كيبدر (يعني فصل كه تصوف وعنايتك تهذيب اخلاق و صلاح باطنه خدمتوري در كار ايسه فتهيك دخي صلاح ظاهر خدمتي ظاهر در .

(فقه) كلام وتفسير و حديث و اصول فتهيدن ماعدا علومك افضليدر .

تم ما قبل في بيان شرف علم الفقه من النظم الاخرى * انا ما اعترت ذو علم بهم * فعمل الفقه اولي باعتراف * وكم طيب بنبوح ولا كسك * وكم طير بطير ولا ككبار *

فتهيك ماخذني ايله اربعه يعني كتاب وسنت و اجاع وقياسد ايله مذكوره نك تفصيل احوالي و بونلر ايله استدلالك شروط و كيفيتي علم اصول فتهيه ميبدر .

فقهيه تحصيلده شارعك حكمي بوجه آخي بيان اولنور .

شوبله كه مكلف اولان كسبه ايچون كندوره به لازم اوله جق مقدار فقه تحصيل ايتك فرض عيندر .

آخره نفع ويره جك قدر فقه تحصيل ايتك فرض كفايه در و علم فتهيه تجر ايتك مندوبدر .

فصل ثاني

مبادي مسائل فقه كنددر

(مبادي مسائل فقه) فن فتهيه مقصود بالذات اولوب بلكه

اعلام

اولور . نه کیم بر کسندک حیوانی برینک مالنی اتلاف ایلسه متانک
ضمانیه تکلیف حیوان صاحبه اولور .

فتهاک مسائلی موضوعی مکناک فعلی و مجعولی احکام شرعیعدین
بری اولان قضیهلردر .

مثال

مثلا کسب کسب حلالدر و ارتشا حرامدر و اقاله بیع جائزدر
و معدومی بیع باطلدر قضیهلری هب مسائل فهیدهلدر .

شوراسی دخنی خنی اولیه که مسائل قهیه بهضا مسئله شکانده
اولیهلری ذکر اولور ایجقی اهل و اربابی بونی جیزوی بر نصر فله مسئله
صورتیه ارجاع ایده یلور .

مثلا (عاقدین بعد القعد رضازلیله بیعی اقاله ایده یلورلری) دینلیدی
حالده بو بر مسئله شرعیهدر . فقط طوغریدن طوغری به مسئله

شکانده ذکر اولنمشدر . چونکه ذکر اولنان جاهه ده مسئله نک
موضوعی (یعنی مکناک فعلی) اولان اقاله موجود ایسه ده بونده

احکام شرعیه علیه دن بری بولیدیقی جهله مسئله صورتیه
ارجاعه محتاجدر . بونده سلدر . زراشویله (بعد القعد رضامظرین
ایله اقاله بیع صحیحدر) دینلیدی حالده ذکر اولنان جاهه مسئله

صورتیه ارجاع اولنش اولور .
فتهاک غایبی انسان احکام شرعیه علیه بی یلورک آکا توفیق
حرکتله سعادت دارینه و اصل اولقندر .

فتهاک صلاح ظاهره نسبتی تصوف و عقایدک صلاح باطنیه نسبتی

یوسف حضرتلری امام مشارالیهک وضع یورمش اولدقاری
اصولدن فروغ فتهاک کیفیت استنباطلی خصوصصحنده تدقیق
نظر یورمشلردر .

امام محمد بونی اتمک یابدی الیوم ناسن اتمک ایتمکی یورلر دیکندن
مراد امام مشارالیه حضرتلری فروغ قههی آخر شیشه احتیاج
مس ایجه جک مرتبه ده تحریر و تهذیب یورمش اولدقارندن ناسن
الیوم امام مشارالیهک فروغ قهه دأثر جمع و تألیف یوردقاری
کتابلردن انتفاع ایدیورلر دیکندن کنایه در .

امام مشارالیهک فروغ قهه دأثر جمع و تألیف یورمش اولدقاری
کتب معتبرنک اسامیسی خاتمه ده ذکر و بیان اولنه جقدر .

فتهاک موضوعی مکناک فعلیلدر .

زیرا بو فسلده ندب و اباحه و صحت و فساد کبی مکناک اعمال
و افعاله عارض اولان احوال دن بحث اولنور . و معلومدر که بر
قده هر نه شینک احوال و اعراض دایه سندن بحث اولنور ایسه
اول فنک موضوعی او شیندر .

مکناک عاقل و بالغ اولان کیمسه در . بوضورته غیر مکناک مثلا
مجنونک فعلی فتهاک موضوعندن خارج اولش اولور . بوحالده
مکناک اولیان بر کیمسه برینک مالنی اتلاف ایلدیکی تقدیرده اتمک
مالندن تلف اولان شینک ضمانیه تکلیف غیر مکناک و ایسه

ایلهدیجه جهته در . بوقسه اندن اول فقه بوغیده ابتدا امام مشارالیه
حضرتزری وضع ابتدی دینک دکادر .

زیرا امام مشار الیهدن اول عباده بن مسعود رضی الله عنه
حضرتزری (۱) آیات واحادیثدن فروع قسهی استنباط وحضرت
علمه آتی تأیید و حضرت ابراهیم الخنقی فقهک منتقت اولان
فروع وفوائدینی جمع و ترتیب و حضرت حساد فروع و فوائد
مذکورک تنقیح خصوصنده بدل فقدرت بیورمشلارد .

حتی استعاره طریقیله دینشدرکه فقهی عباده بن مسعودرضی الله
عنه حضرتزری اکدی وحضرت علمه آتی سقی ایندی وحضرت
ابراهیم الخنقی یونی بیجیدی وحضرت حساد دوس ایلهدی (یعنی
اول کینی دوکدی) وامام اعظم حضرتزری اول حویاتی اوکندی
وامام ابو یوسف حضرتزری آتی تعیین ایندی (یعنی حور ایلهدی)
وامام محمد حضرتزری آتی اتمک ایلهدی . ایسوم ناس بو اتمکدن
بیورلر .

فی الحقیقه اوله در . چونکه بالاده بیان اولدیندی وجهه امام اعظم
حضرتزری فقهک اصولنی وضع و توفیر اصول مذکوره اوزرینده
فروعنی تفریع و طریق تفریعنی تو ضیح بیوردقندن صکره امام ابو

(۱) مشارالیه ایله " فقه اصحاب زیدیه " و مشهورقندن روایت اولدینقنده کوره اصحابک علی
مشارالیه ایله حضرت علی کرم الله وجهه ده نهایت بو اشددر . حضرت حور رضی الله عنه مشار
الیکم ذکر آتی نامه ایله کورونه قانسی و وزیر نصیب بیورمشلارد . (ایله ده قانی قد بدت
الیکم عازا امیرو عبدالله قانسی و وزیرا و انهبیا من نبیاه اصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم
وکن عهد یذرا قانسیوا لها و ایلیوموا قند آ تریکم بنیما علی نفس) انسی

تکمیل

ذکر اولانان رؤس ثانیه اوزرینده بعضیری علك استمداد و حکمتی
یعنی اول علم تمدن مأخوذ اولدینینی و آکده مشارعک حکمتی نه
ایله کتی بیلکی دخی علاوه ایدرک بیجوعنه مبادی عشره المطلق
ایشتردر .

ابن زکری تحصیل مقاصد نام کتابنده اشبو مبادی عشره بی
بروجه آتی نظم ایشدر .

- * فارول الابواب فی المبادی * و تانک عشره علی الزاد *
- * الحد والموضوع تم الواضع * والایم و اعتماد حکم الشارع *
- * تصور المسائل الفنیة * و نسبة فائدة جلیلة *

فقه حنفینک واضعی امام اعظم نعمان ابن ثابت حضرتزریدر .
ماخن قید اولان غله کالججه بونک اسمی فقهدر و (فقه) مسائل
شرعیله علیدی بیلکدر و مسائل مذکورنی بیلکدنه مقصد
احکام فقهی بی بیلکدر .

احکام فقهیه یا امر آخرته تعلق ایدر احکام عبادتدر و عبادتده
مقصد اصلی عبیدک ملک معبوده تقرنی وجود و توابه نیلدر .

ویا امر دنیا به تعلق ایدر احکام مالکات و معاملات و عقوباتدر .
و بیورلره مقصد اصلی مصالح عبادک قضاسیدر .

امام مشار الیه واضع فقهدر دنیلمنی فتهک اصولنی وضع و تکثیر
واصول مذکوره اوزرینده فروعنی تفریع و طریق تفریعنی تو ضیح

عشره
نظم مبادی

مومی الیه اویله ایسه ادنا اولنان مالی مدعی به و پر دیومدا
علیهی الزام بیورمشادر .
علوم شرعیهدنگ سائر فنون ادیده به دخی بر وجهه تعلاری
وارد . انجق بورساله مختصر اولدیغندن بونلر تفصیلندن صرف
نظر اولندی .

باب ثانی

مادی حقیقه اولوب ایکی فصلی جاویدر

فصل اول

مادی شروع حقیقه در

بر علمه شروع اول علمی وجه ماله تصور وادراکه و آئی تحصیلده
بر فائده اولدیغنی تصدیقه متوقفدر . چونکه شروع اولنه حق
علم وجه ماله تصور اولدیغنی حالده مجهول مطلق دیک
اوله رق ذهنک اکا تو جهی ممکن اولمز . و شروع فعل اختیار
اولدیغندن ولو اجالا اولسون شروع اولنه حق علمی تحصیلده
بر فائده اولدیغنی تصدیقه وابسته در .

فقط بر کیسه بصیرت وجه اوزره بر علمه شروع مراد ایدر ایسه
قبل الشروع (رؤس تائید) اطلاق اولنان سکر شیتی (یعنی اول
علمک تعریف و اسمی و واضح و موضوعی و مسائل و فائده سی
و سائر علومه نسبتله درجه و شرفنی بیلسی لازمدر .

فصل ثالث

علوم شرعیهدنگ فنون مذکور به جهت نقلقرینی بیان حقیقه در

لسان مذکور اوزره مؤسس و موضوع اولان علوم شرعیده
واقع مفردات عمر یهدنگ جواهر و مواد حروفی اعتبار یله معناری
فهمده فن لغته . و صور و هیئات مطرده سی اعتبار یله معناری
فهمده فن صرفه . و اصالت و فرعیات جهنل یله یکدیگره اتسابلرینی
فهمده فن اشتقاقه احتیاج جز واردر .

هله علوم شرعیه بی تحصیلده فن نحوه اولان احتیاج جز جاه دن
اهمدر . ز را معلومدر که اعرابک اختلافله تراکیب عمر یهدنگ
معناری دخی مختلف اولور .

ازجهه (ما احسن زید) ترکیبده زید رفع ایله قرائت اولنده
ترکیب مذکور زیددن حسنک فغنی افاده ایدر . و نصب ایله
قرائت اولنده قدر بدک حسندن تعجبی افاده ایدر . و کسر ایله قرائت
اولنده زیده احسن اولان شیک قیمنندن استنباهی افاده ایدر .

مروی ایدر که بر کیسه قاضی ابو عبیدک حضورنده برندن برمال
دعوی ایتمی اوزرینه قاضی مومی الیه اصول مشروعه سی
وجهه مدعی علیه تدیرسک دیومدعینک دعوا سندن سؤال
الغنی و مدعی علیه لامک ضمیمه (ماله علی حق) جوابنی و برسی
اوزرینه قاضی مومی الیه بکار مدعا علیه سن اعراب یلور بیسک
دیو واقع اولان سؤالنه دخی مدعی علیه (نم) جوابنی و برنجه حاکم

کذا

اعراب
و معنایه
ضریه

(۹)

اولئش ایسه ده بو مقدار ایله (علوم شرعیه) علوم عربیه
احتیاجدن قورئیه مالمشدر .

بناه علیه بر کیمسه علوم شرعیه تک دقایق و حقایقه و اصل اولق
ایسترایسه اولا وسائل قیلندن اولان فنون ادیه عربیه بی
تحصیل اتملیدر . و فقط نوزندن زیاده ادیاله اشتغال ایوبده
اصل مقصد اقصی اولان شرعیاتی تحصیلدن محروم قاللملیدر .

فصل ثانی

وسائیل تعریف و تقسیمی حقیقه

(علم ادب) بر طایفه امور و مسائلی بیلکدیر که انسان امور و مسائل
مذکوریه و قوف و اطلاع ایله لفظ و خط جهیزندن تراکیب
عربیه ده وقوعه کله بیله جاک انواع خلل و خطاادن احترازه
مقتدر اولور .

و تک این کالی جودت پاشاک بوکره موقع انتشاره قویلان
بلاغت عثمانیه نام کتابک دیباجه سنده بیان بیوردیغی و جهله
علوم ادیه عربیه اون ایکی فن اولوب فنون مذکورده تک سکزی
اصول و دردی فروعدر .

(اصول ثابیه) لغت ، صرف ، اشتقاق ، نحو ، معانی ، بیان
، عروض ، قافیه فنلیدر .
(فروع اربعه) خط عربی ، قرص شعر ، انشاء نثر ، محاضرات
فنلیدر .

(۸)

ایحقی تقسیم آتی مقامه اوفق کورلش اوانعین بورسالمده عملک
اول وجهله تقسیمی اختیار قلملمشدر .

شویله که علم ایکی نوع اولوب بری الهیات و دیکری شرعیاته
تعلق ایدر . الهیات تعلم و تدریس ایله معلوم اولدیغی کبی عقل
ایله دخی ادراک اولنه یلور .

اما شرعیات ایحقی شارحک بیانله معلوم اولور . و بوجهته
شرعیاته تعلق ایدن علومک تعلم و تدریسه احتیاجی ده
زیاده در .

باب اول

وسائیل حقیقه اولوب اوج فصلی حاویدر

فصل اول

وسائیل تعریف حقیقه در

کرک فقه و کرک فقهک مأخذی اولان کتاب وسنت لسان عذب
البیان عربی اوزره مؤسس بولندیغی جهته بونزک دقایق
و حقایقه و اصل اولق بهمه حال لسان مذکور و وانک اصول
و قواعدینی مبین اولان فنون عربیه بی تخصصیله متوقفدر
و بوجهته علوم عربیه علوم شرعییه و سیله و آلدنر .

واکرچه علوم شرعیه تک بر مقدار ای لسان اخره نقل و ترجمه

وقوات واختلافك قلت وندرتندن نادراً اختلاف وقوعنده
اول عصر معدلتصردره موجود بولسان بقيه كيار اصحاب
فناختصباين حل مشكلاتك اكانندن ناشي اوائل صدر ناينده دخی
وضع وتدوين فقهه احتياج كورلبدرك صدرأ عن صدر تلغی
علم شرايع واحكام الله اكفا بيوردر ایدی .

وقتا كه دائره جليليه اسلام كسب وسعت ايدرك بين الناس
وقوات وحوادثك تكثيري و بعضاً دخی فنن واختلافك ظهوری
الله كركي كسبي وضع وتدوين علم شرايع واحكامه احتياج
كورلمش اولين اولوقت موجود بولان كيار فقهه وضع وتدوين
علم شرايع واحكامه مباشرت واوليابه صرف ماحصل قدرت
بيورديبر .

النجي مكلف اولان انسانك هر على ايچون كندويه مخصوص
دليله مستند بر حكم شرعي اولديقندن ودار تكليف دائم اولدقچه
وقوات وحوادثك كثرت وعدم انقطاعندن ناشي جزوی اوله رق
بولرك احكامي ضبط اولنده جفندن فقهه كليت وجهه اوزه
حوادث ووقواتك احكامي ضبط ايچون موضوعلری مكلفينك
افلانندن وجمولاری احكام شرعيه عليه دن عبارت بر طام قضايای
كليه وضع وتزيب بيوردرق احمد (فقه) تسجيه ايديلر .

مثلا معدومي بيع بالملدر . قضيه سي رقصيه فقهيه اولوب بونك
موضوعی اولان بيع افعال مكلفيندن بر فصل وجمولی اولان

بطلان احكام شرعيه دن بر حكمدر . وحكم مذكورمحلنده مبرهن
بر دليل شرعي به مستنددر

ايشته شو قضيه فقهيه الله هر بايع مكافدن صادر اولان بيع معدومك
حكمي ضبط وبيان اولمشدر . شو قدر وار كه قضايای فقهيه ك
كليت قواعد منطقيه مك كليت كبی دكلدر . چونكه قضايای
فقهيه ك نيه قبل شرعدن بيان اولمش بعض مستنباتي وارد
ازجهله ذكر اولنان قضيه دن سكم واستنصاع كبی بعض افرادی
استنسا قلنشدر .

فقه ذكر اولنان قضايای ومسائل شرعيه به اطلاق اولديغی كبی
قضايای مذكوره بی علم وادراكه دخی اطلاق اولنور .
تدكیم مجاهه احكام عدليه ك برنجی ماده سنده فقه بوجه
اوزره علم وادراكه الله تعريف اولمشدر .

﴿ مقاله ثالته ﴾

علمك تقسیمی حتمه در

علم ادراكدن عبارت اولوب حقیقه واحد اولديغی حالده
معلومات متنوعه به تعلق حسيه هر درلو تقسیمی قایلدر . تدكیم
كتب ورسائلده علم جهات مختلفه اعتبار به اقسام كثیره به تقسیم
اولمشدر .

بضاعة حاجر نيك قلتندن وروز مره شهوره كلان مشاغل
جولوتندن نانني از مذكور بو آنكه قدر حيز حصوله
كله ماشهر .

بوكره اريكه براي خلافت ومحي ملك وملت اولان پادشاه
معروفوروشه و شهباز عدالتكسر السلطان ابن السلطان
الغازي عبدالجيدخان ثاني افندمن حضرت نريك تحت جايه فيض
منقبت همايونترنده اولهوق مجدداً تأسيس وكشاد يوروش اولان
مكتب حقوقه من غير لياقه مجله تدر يسنه مأموريم اناسنده
مجاهه اليه برابر مدخل فقه تدر يسي خصوصي علاوه مأموريم
يوروش اولديغندن الامر فوق الادب حكمنجه شو وسيله اليه
بو آوان (سعد) اقترانده اوله بر رساله لك جمع و تاليفه
مباشرت اولهوق عند تيسر ختامها (مدخل فقه) اسميه توسيم
اولندي .
وبالله التوفيق وبه ازمه التحقيق

----->

اشبه رساله بر مقدمه اليه ايكي باب و بر خاتمه ي شاملدر

مقدمه

اوج مقاله ي حاوي در

﴿ مقاله اول ﴾

مدخل فقه ي تعريف حقه در

(مدخل فقه) علم فقه شروعه دخلي اولان شير ديتك اولهوق
وسائل فقه اليه مبدي فقهدين عيار تدر كه بولون هر بر ي
وجه ات ي برر باده بيان اوله جقدر .

﴿ مقاله ثانيه ﴾

تدوين فقه ي احتياج يان حقه در

صدر اوله بولان اصحاب كرام ذوى الاحترام (رضوان الله
تعالى عليهم اجمعين) حضراتي شر فصيحت نبي مفر الانام (عليه
اكمل التحيات والسلام) بركاتبه احكام فقهدي ي بالذات مشكاة
صدر بولون اخذ و ياخود بالذات صدر سعادتكن اخذ اين
اكابر اصحابن تلق يورمتر يه اصحاب مشار اليهم تدوين فقهدين
مستغنى بولندقر ي كهي صدر ثانيه بولان تاليفين كرام (رضوان
الله تعالى عليهم اجمعين) حضراتي دخي قرب عهدن و پلنرنده

معلومات اولیه اولوب معلومات مذ کوره کتب اسلافده منهدمه عنوانه بسط و بیان اولنه گلش ایسه ده مؤخرأ بعض فنونک کیفیت تأسیس و تدویننه تعیین مبادی و مسائلنه دائر معلومات اولیه مذ کوره ابروجه جمع و ترتیب اولندهرق مدخل نامیه رسالهر تألیف اولتیق چغری دخی آچمشدر .

وفن جلیل فقه ایسه بر بحر بی پایان اولدینندن فن مذ کوره دائر تألیف اولنان کتب فقهیدن هربری برچوق کتابره اول کتابلر دخی مختلف عنوانلر ایله برچوق ابواب و فصوله تقسیم اولنه کلشدر .

شویله که بر چنسدن اولان مسائل بر کتابه جمع اولنغله برابر بونزدن شروطنه دائر اولان مسائل شروطنه عنوانیه واراکانه متعلق اولان مسائل ارکان عنوانیه وسائر مسائل دخی بر نام و عنوان مخصوص ایله کتب و تخریر اولمشدر .

مسائل متنوعه مذ کوره دن نهکی احکام فقهیه استفاده اولندهجی واحکام مستفاده امر آخرته می بوخسه امر معاشیه متعلقدر . اول امرده بورالی طالبک اجمالا معلومی اولتیق ایچون قبل الشروع انواع مسائل فقهیه وانک اجزاسنندن بونان احکام شرعییه عملیه بر کوزجه شرح وایضاح اولنهرق و بوکا فتهک مبادی واستنادی و فقهه متعلق ده بعض معلومات اولیه علاوه قلنهرق مستقل بر رساله جمع و ترتیب اولنیدیغی حالده فائده دن خالی اولیسه جغی چوقدنبرو وارد خاطر اوله بور ایلیسه ده بوایله

بَدَائِيَّةُ جَدِّنا

بداية جد ونا اول امر عدل و حاكم مطلق درگاه اقدس و بارگاه مقدس الوهيتسه چدير و سزادر که معشر بشري اکل مخلوقات اولتیق تکریمیه سرافراز و سعادت دارینی متکامل قوانین الهیه سنه مظهر تله حاز امتیاز بیورمشدر .

وصلات صلوات تنواصلات اول مصدر عبون المذاهب والبصائر وفتاح باب الکنز والجواهر اولان منخر موجودات علیه اکل التختات افندمیزک روضه مظهر درینسه احق و احرادر که بدایع احکام شرایعی تبلیغ ایله امت اجدیه لرینی مظهر نور الهدایه و متوج تاج صدر الشریعه بیورمشدر .

ونوال ترضیه متوالیه اول آل واصحابنه اهدا اولنور که وساطت نشر و روایتلر به درر غرزا احکام اصول و فروعی طرازیده آخر الزمان بیورمشدر .

بعد ذا فنون متداوله به ممارستی اولان ذوات فضائل سمانه خفی اولدیغی وجسه اوزره علوم مینوهدن هر عکاک حسن تعلیم و تعلمه مدار اولور و طالبک بصر بصیرتی آچار بعض

بني فقيرها نظارتي - علل واداءه
وقواعد فقيرها واصولها

مداخل قه

الر
خاندان عبد الستار
عن اعضاء جمعيت الجاه

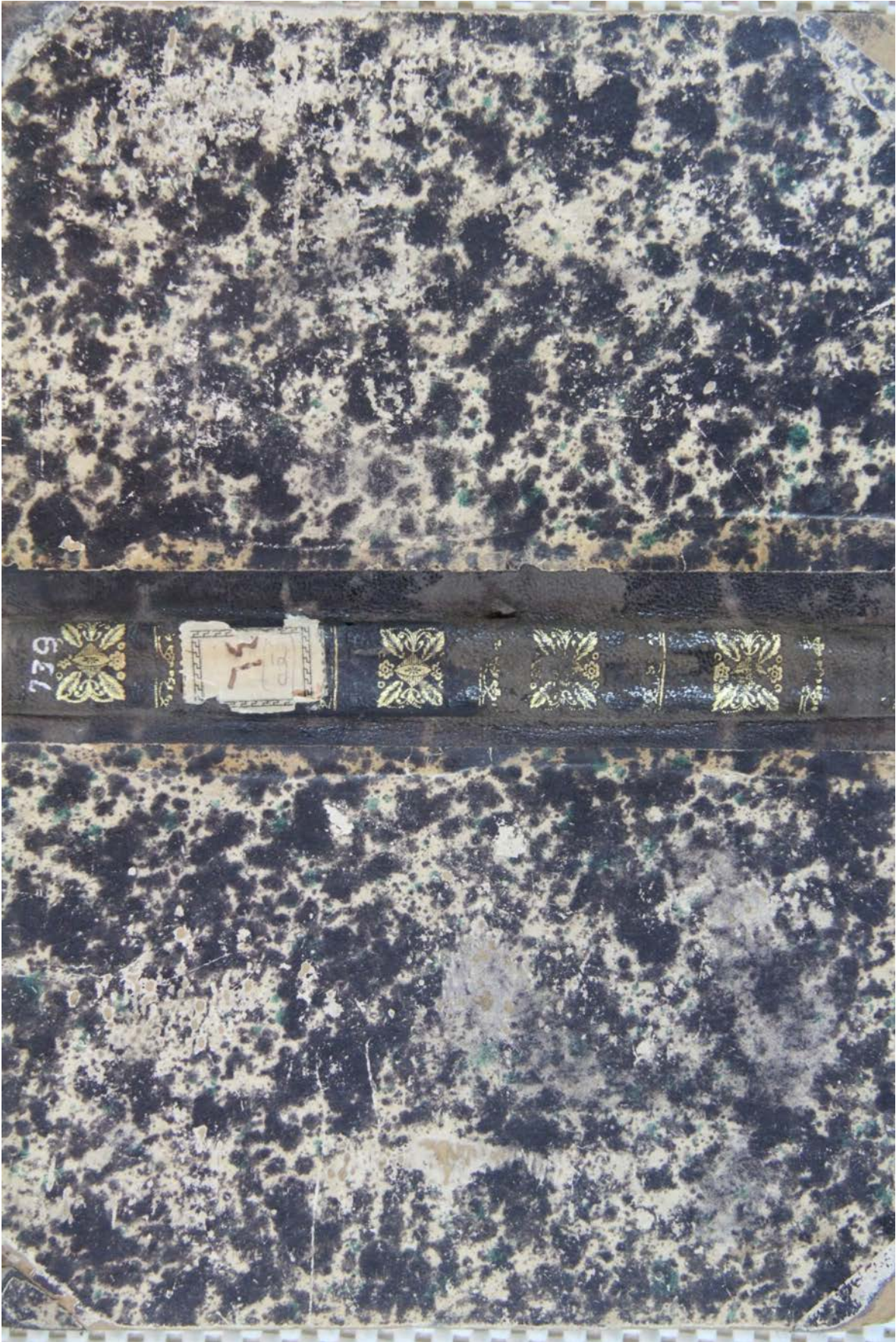
T. C.
SIVAS VAHİTÇİ
ZİYABEY KÜTÜPHANESİ
İZMİR KİTAPLIĞI
Taraf No. 297 501
Denetleme No. 739

استانبول

معارف نظارت جليله استانبول رخصتیه
باب عالی حوراند ه ابو السعود جاده سنده (۷۲) نورولی
عمود بنگاه مطبعه سنده طبع اولشمار

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Ergun DOĞAN
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 1974/Sivas
e-posta : seyyaher@hotmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	2016
Yüksek Lisans	Sivas Cumhuriyet Üniversitesi	Devam Ediyor

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
1990-	TCDD	İşçi

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı